

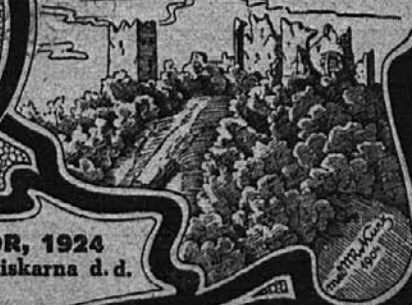
ČASOPIS

ZA

ZGODOVING IN NARODOPISJE.

IZDAJA
ZGODOVINSKO DRUŠTVO
V MARIBORU.

■
UREJUJE
PROF. FR. KOVAČIČ.

MARIBOR, 1924
Mariborska tiskarna d. d.

Vsebina 2. snopiča.

I. Razprave.

Ljubša Matija, Zemljepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II.	49
Družovič H., Zgodovina slovenskega petja v Mariboru	80
Kotnik Fr., Pasionska igra iz Železne Kaple	101

II. Izvestja.

Ilešič dr. Fr., Božična praznoverja v Mazurih	108
Kotnik Fr., Prispevki k slovenski bibliografiji II	110
Strmšek dr. P., Župnik Jožef Lipold	111
Kidrič dr. Fr., Antoh Breznik in njegova »Pratika«	112
Premrou Miroslav, Pismo Mihaela Volića 1630	116

III. Slovstvo.

Razprave I. Fr. Kovačič	118
Kontler in Kompoljski, Narodne pravljice iz Prekmurja, J. Glaser	121
Schober Arnold, Die römischen Grabsteine von Noricum u. Pannonien	Dr. B. Saria 122
Zeitschrift des Hist. Vereines f. Steiermark	M. Ljubša 124
Nekaj slovstva o zadrugi	Dr. M. Pivec 124

IV. Nekrolog: Dr. Fran Kos	126
--------------------------------------	-----

V. Društveni glasnik	126
--------------------------------	-----

Sklep uredništva 10. jul. 1924.

Zemljepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II.

M. Ljubša — Maribor.

Ko je solnograška cerkev po pritisku bavarskih vladarjev v drugi polovici 8. stoletja razširila svoje delovanje na slovenski Korotan, se je oglejski patrijarh spomnil, da so do prihoda Slovencev ti kraji neki spadali pod nadoblast oglejske cerkve, katero pa je zgubila v dobi ljudskega preseljevanja. Patrijarh Ursus in solnograški nadškof Arnon se nista mogla sporazumeti in sta zato celi spor predložila nemško-rimskemu cesarju Karolu Velikemu. Ursus je med tem umrl (807), zato je cesar med njegovim naslednikom Maksencijem in Arnonom prepir tako razsodil, da je 811, junija 14. v Aachenu, določil reko Dravo za mejo med obema cerkvama v celem njenem toku po Karantaniji. Samo ako bi imela katera cerkev svoja posestva na drugem bregu reke, naj tista ostanejo tudi znanprej last te cerkve.¹ Glede Panonije pa sta bržčas že l. 796 na škofijskem zborovanju ob donavskem bregu oglejski patrijarh Pavlin in solnograški (takrat še samo) škof Arnon določila isto reko kot mejo svoje škofijske oblasti.²

Tako določena južna meja solnograške cerkve proti oglejski je ostala do l. 1786 nespremenjena. Da je l. 1228 ustanovljena labodska škofija mejila na jugu ob Dravo, ne spremeni na trditvi nič, ker je imenovana škofija bila sufragana solnograške nadškofije, kot od nje ustanovljena in iz nje izločena. Še le pri ureditvi škofijskih mej v Notranji Avstriji po cesarju Jožefu II., 1782—1786, je izgubila tukaj solnograška cerkev vso svojo oblast (razen pravice do imenovanja labodskega in sekovskega škofa). Solnograška nadškofija je morala vso svojo oblast na Štajerskem odstopiti sekovskemu škofu, ki je razen tega dobil tudi celi dosedanji štajerski del labodske škofije in še nekatere župnije južno od Drave, ki so ležale v mariborskem okrožju, tudi od goriške škofije.

Pa jožefinska preureditev škofijskih mej ni bila stalna. Že po smrti prvega in edinega škofa ljubenskega (Leoben), grofa Engla, so začeli misliti na novo ureditev, tako da bi sekovski škof odstopil celo mariborsko okrožje labodskemu škofu, sam pa zato dobil celo Zgornje Štajersko kot nadomestilo za izgubljeno mariborsko okrožje, ki je obsegalo tudi skoraj celi zapadni del nemškega Srednjega Štajerja. Vendar poganjanja so se razbila, oziroma zavlačevala, dokler ni prišlo po zaslugi labodskega škofa Antona Martina Slomška do sedanjih škofijskih mej l. 1857 z dejansko veljavo z dnem 1. septembra l. 1859. Takrat so pripadle vse slovenske župnije sekovske škofije k labodski škofiji razen treh: Kaple, Špilja in Marije Snežne (oziroma tudi Sv. Duha na Ostrem vrhu). To se je zgodilo z ozirom na politične ne pa toliko tudi na narod-

nostne meje. Od koroške meje pa do Radgone je bila razen malih izjem pri Kapli, Sv. Duhu in Apačah v korist sekovske škofije in samo pri Sv. Ani v Slov. gor. v korist labodske škofije, povsod politična meja ob enem kot cerkvena meja določena. Marija Snežna je l. 1870. prišla v labodsko škofijsko oblast, Kapla, Sv. Duh, Apače in koroški del Jugoslavije pa so faktično podrejene s 1. decembrom 1923 labodski škofiji, na definitivno in stalno cerkveno priklopitev k labodski škofiji pa je misliti še le po nekaterih letih.

V naslednjem se nameravamo pečati z onim delom sedanje labodske škofije, ki je prvotno bil v cerkveni oblasti solnograške cerkve, ki leži torej levo od Drave. To so (od zapada proti vzhodu) dekanije Dravograd (deloma), Marnberk, Maribor, Jarenina, Sv. Lenart v Slov. gor., Ptuj, Ljutomer in Velika Nedelja. Spis ima namen, pokazati, kako so se današnje župnije v svojem obsegu s časoma razvile iz prejšnjih, večjih, oziroma prvotnih župnij. Ta zemljepisni razvoj naših župnij levo od Drave pa se deli:

1. v naravni razvoj pred cesarjem Jožefom II.,

2. v prisilni ali umetni, zgodovinske meje zabrisujoči razvoj v času Jožefa II.

Na cerkveno ureditev v rimski in staroslovenski dobi pred madžarskimi navali se ta spis ne ozira, ker je dejanski trebalo po odgonu Madžarov vse na novo postaviti in le to se je ohranilo v naslednja stoletja, deloma do danes. Tokrat se omejimo tudi le na razvoj pred Jožefom II.

Štajersko-madžarska meja, že od Aniže dalje do Rabe je bila zopet kultivirana še le od srede 12. stoletja naprej, in to večinoma po redovnikih. Vzhodni del Slovenskih goric (Ormož in Velika Nedelja) pa je pripadal še začetkom 13. stoletja Ogrmom.

Novo kulturo so prinesli tudi v naše kraje v prvi vrsti redovniki. Leta 1091. je ustanovil koroški grof Engelbert I. benediktinski samostan pri cerkvi sv. Pavla v Labodski dolini in mu podelil obširna posestva v spodnji Labodski in Dravski dolini ter v Slovenskih goricah,³ razen grofa je tudi solnograški nadškof obdaruil novi samostan in njegov zgled so posnemali še drugi velikaši.

Delo benediktinskih menihov se je kmalu videlo. Na Remšniku je nastalo nad sto kmetij. Benediktinci so tam sezidali cerkev (letnica na stolpu: 1066 je seveda napačna) in ko je bilo toliko zemlje obdelane, da je del desetine zadostoval za obstanek lastnega duhovnika, so ustanovili tam posebno župnijo l. 1201.

Po zgledu menihov so začeli tudi drugi kultivirati zemljo. Velikaši so si vzeli od menihov v zaim posestva ali so si jih kratkoma prilastili in so si začeli zidati svoje gradove. V teku 12. stoletja so nastali gradovi v Dravogradu, v Vuzenici, na Kamnu (od l. 1261. naprej imenovan Marnberk po novosezidani Marijini cerkvi pod gradom), Viltuš pri Kamnici, v Mariboru, Šlemski grad (Schmierenberg) itd. Zidale so se cerkve, nastale so nove župnije in prejšnja puščava je postala obdelana zemlja.

Srednje Slovenske gorice se imajo tudi redovnikom zahvaliti v prvi vrsti za svojo kulturo. Lastnik zemlje je bil solnograški nadškof. Nadškof Konrad I. je

bržčas sezidal cerkev ob jareninskem potoku; da pa bi cerkev imela obstanek, je imenovani nadškof l. 1139. cerkev in obširna posestva podelil benediktincem v Admontu. Ta cerkev je mejila na severu deloma na Muro in dalje na lipniško župnijo, na jugu na Pesnico skoraj od izvira do pritoka Drvanje, potem na Drvanjo (radgonska pražupnija) in dalje čez Sv. Ano do Mure na vzhodu.

Še tretji red moramo tukaj omeniti: Nemški viteški red, ki je dobil l. 1199 Madžarom odvzeto opustošeno in neobljudeno zemljo⁵ sedanje velikonedeljske dekanije.⁶ Ta red je nanovo kultiviral po Madžarih opustošeno ozemlje spodnjih Slovenskih ali Ljutomerskih goric v obvodju Drave v obsegu sedanje ormoške sodnije.

Ptuj in Radgona se že od l. 860. navajata kot last solnograških nadškofov; obe nadžupniji imata svojega patrona solnograškega nadškofa. Isti je bil prvotno tudi patron mariborske pražupnije. Po celém našem ozemlju se torej pozna, kako je ravno cerkev vplivala na njegovo kultivacijo.

Ko govorimo o pomadžarski kolonizaciji naših krajev, moramo pač misliti, da so novi naseljenci, podložni obdelovalci bili Slovenci, ki so se na ta ali drug način rešili pred Madžari v hribe in gore, tam životarili, dokler po novi kolonizaciji niso prišli zopet v urejene razmere. To posnemamo iz okoliščin, da je vsa ta zemlja razen apačke kotline vključb skoraj skozinskozi nemške, večinoma iz severa k nam preseljene gospode ostala slovenska. Potem pa, da so hribi v kulturi dolino prehiteli. Ko še cela Dravska dolina ni dala toliko desetine, da bi se lahko nove župnije ustanovile, je južno pobočje Radla, imenovano Remšnik, v obdelovanju zemlje toliko napredovalo, da se je že leta 1201. ustanovila tam samostojna župnija, to se pravi: dohodki iz zemlje so bili toliki, da je desetina svetopavelskemu samostanu dana, že znašala tako mero, da je samostan lahko precejšnji del prepustil lastnemu dušnemu pastirju na Remšniku.

Bili so pa prebivalci vsi tudi že kristjani. Naša kolonizacija pade v oni čas, ko se pri nas že ustanavljajo župnije, ko je misijonsko delo v navadnem pomenu že prenehalo in na njegovo mesto stopilo redno dušno pastirstvo.

Kaj je župnija?

Z besedo »župnija« označujemo zemljepisno natančno določeni okoliš, katerega prebivalci se po škofovi polnomoči prideliijo gotovi cerkvi in dobijo vse dušeskrbje od duhovnika, ki je stalno pri tisti cerkvi nastavljen.⁷ Stari izraz za župnijsko pravico je bil: »sepultura et baptismi et omnis iustitia«.⁸ Krst in pogreb in pri prvotnih župnijah še cerkveni sod (iustitia, bannum et placitum christianitatis) so bili torej posebni znaki samostojne župnije. V sedemdesetih letih 18. stoletja se je takratni radgonski župnik pritožil pri škofu zoper svojega, pri Sv. Petru izven mesta nastavljenega kurata, ker je ta pri Sv. Petru napravil krstni kamen, s tem da dela župniku v njegovih pravicah protizakonito krivico.⁹

Župnija se ustanovi ali v kraju, kjer še pokristjanjeni prebivalci do sedaj niso pripadali nobeni župniji,¹⁰ ali pa da se gotovi kraji iz ene ali pa več župnij izločijo ter se priklopijo bližnji cerkvi radi boljšega dušeskrbja. Zadnje se je dogajalo v vseh časih na ta način, da so se iz pražupnije izločili nekateri deli v novo župnijo (vikarijat), v veliki meri pa ob času cesarja Jožefa II., akoravno njegova tupatam nepotrebna razdelitev ni popolnoma uspela, pač pa je stare zgodovinske župnijske meje večkrat popolnoma uničila.

Župnije so se pri nas ustanovljale še-le v drugi polovici 11. stoletja in je njihov početnik solnograški nadškof sv. Gebhard (1060—1088.) Pred njim ne govori nobena prístna listina o župnijah, samo tri ponarejene koroške listine.¹¹ Gebhard je zvišal navadno »slovensko desetino« na državno in je z zvišano fundiral župnije.¹² Še-le od Gebhardovega časa naprej se začnejo župnije ustanovljati. Ko je grof Markvart dobil za štiri cerkve župnijske pravice,¹³ je pač le na podlagi dejstva prosil za to pravico, ker je nadškof Gebhard že nekaterim svojim cerkvam podelil pravico župnij; mogoče med temi labodski, prtujski in radgonski cerkvi.

Temu naziranjju v »Christianisierung . . .« str. 214 do 218 se je uprl prvi graški profesor Pirchegger v oceni imenovane knjige v Zeitschrift des Hist. Ver. f. Sl. X 130—134 in pozneje v spisu: Karantanien und Pannonien zur Karolingerzeit,¹⁴ ko sicer sam prizna: Odločni dokazi za da ali ne se seveda ne dajo navesti, ali jaz vendar mislim, da sta Koroška in Zg. Štajerska že v 10. stoletju imeli župnije.¹⁵ V nekem poznejšem spisu v Arch. für österr. Geschichte, zv. 102, 1. del, str. 17 pa priznava Pirchegger, da je začetek župnij pri nas vendar poznejši, za Zg. Štajersko nekako 10., za Srednje in Spodnje Štajersko 11. in 12. stoletje; samo tega se še brani, da bi bil Gebhard začetnik župnij.

Drugi znanstvenik, ki se našemu naziranjju protivi, je prejšnji graški, sedaj dunajski profesor dr. Ernst Tomek. Našo knjigo »Die Christianisierung« pridno pobija, a večkrat ponesrečeno, ker sam pride do istega prepričanja, akotudi ne prizna tega rad. V svoji knjigi »Geschichte der Diocese Seckau I. Bd.« trdi, da je solnograška nadškofija že okoli l. 800 imela uvedeno župnijsko razdelitev¹⁷ in se pri tem sklicuje na Haucka, kateri pa govori o Nemčiji. Seveda str. 157. priznava, da se na Štajerskem pred koncem 10. in začetkom 11. stoletja ne sme misliti na župnije. Nemški kolonisti so zahtevali duhovnike; koliko nemških kolonistov pa je bilo ob času madžarskih navalov in kmalu na to na Štajerskem, ki je še 12. stoletja bilo večinoma slovensko celo v gornjih delih? Sicer pa pravi: Ker je Gebhardov prednik Balduin poskušal odpraviti slovensko desetino, da bi z zvišano desetino podprl župnije, v čemur sicer ni imel posebne sreče, ampak je še le naslednik Gebhard to zadevo končno izvedel (143), so morale ob Balduinovem času že biti župnije. Gospod profesor pa bi moral sklepati: Balduin je hotel odpraviti slovensko desetino in višjo nemško uvesti, da bi s temi zvišanimi desetinama lahko fundiral župnije. Namenoma je prezrl zahtevo kanoničnega prava, da

mora biti najprej preskrbljena gnotna podlaga za župnijo, potem ko ta podlaga obstoji, se še le lahko župnija ustanovi. Izvedba te podlage pa se nadškofu Balduinu ni v vsem posrečila, pač pa Gebhardu. Zato še je le Gebhard lahko začel z župnijskim sestavom. Nič drugega pa nismo mi hoteli trditi in naše izvedbe podpira nehote dr. Tomek.

Prvotne župnije, ki seveda niso vse na enkrat postale, so imele jako obširen obseg. Razlog je bil, ker so se morale vse potrebe: cerkev, cerkvene potrebščine in duhovščina, vzdrževati samo iz dela desetine, ki je bil cerkvi odmerjen, tretji ali četrti del cele desetine. Zato so bile prvotne pražupnije tako obširne — za naše ozemlje jih imamo šest, oziroma samo pet — da so obsegale toliko obdelane, desetini podvržene zemlje, da je na nje odpadli del zadostoval potrebam. To je bila »pars congrua«, pristojen del, od koder še danes govorimo o »kongruu«. Seveda je imela cerkev, oziroma župnik tudi svoje zemljišče, večkrat primeroma veliko; pa tudi to ni bilo začetkoma popolnoma obdelano, ampak se je le sčasoma kultiviralo.

V kolikor so dohodki cerkve in duhovščine rasti — razdelba v cerkveno in nadarbeno (župnikovo) premoženje sledi še le bržčas v 16. stoletju — bodisi iz zvišane desetine, ker je vedno več zemlje bilo obdelane, bodisi iz zvišanih dohodkov nadarbine, ali da so posamezni verniki zemljo ali dohodke iz gotovih delov posestva cerkvi naklonili za gotove ustanove, navadno sv. maše, je potem župnik gotov oddaljenejši del svoje župnije, kjer je bila postavljena cerkev -podružnica, odstopil enemu svojih pomočnikov — cooperatores v popolno oskrbo in mu tudi prepustil dohodke iz odstopljenega okoliša. Novi župnik se je imenoval »vicarius«, namestnik (pravega prvotnega župnika), nova župnija »vikarijat«. Vikar je bil v gotovi odvisnosti od svojega (bivšega) župnika. Na leto mu je moral iz svojih dohodkov dajati določeno mero denarja ali vina ali žita.¹⁸ Na gotove dneve je moral priti s svojimi župljani v staro župno cerkev. Dokler še je tudi pri nas obstojala navada slovesnega krsta ob Veliki noči ali o Binkoštih, je istega izvrševal stari — glavni ali nadžupnik v prvotni župni cerkvi, istotako je pripadal cerkveni sod le prvotnemu župniku, kateri je imel pravico imenovati svoje vikarje (patronatna pravica).

Seveda je ta razdelitev lahko šla dalje. Vikarijatne župnije so lahko postale župnije-matice, »nadžupnije«, ki pa tega imena navadno niso dobile. Tako se je izločila iz pražupnije Labod župnija Remšnik, iz te Brezno in veliko pozneje Kapla. Radgona se je razdelila še v pet ali šest vikarijatov, vikarijat Sv. Benedikt nadalje v dva nova: Sv. Anton, Negova. Pa pripomniti moramo, da se je taka razcepitev vršila le v okvirju prvotne pražupnije. Še-le cesar Jožef II. je zgodovinske župnijske meje zabrisal.

Tudi zasebniki so lahko ustanavljali župnije. Pa v tako ustanovitev je moral privoliti — večinoma proti odškodnini — prvotni župnik, od katerega je bila nova župnija odcepljena. Vzgleđ za to je ustanovitev župnije Sv. Jurija na Remšniku po svetopavelskih benediktincih. Za pravo pa je moral

vsako župnijo ustanoviti, to se pravi: kakoli cerkvi dati župnijske pravice samo škof.

Proti koncu 15. stoletja se nam pokaže takozvani sestav dvojnih župnijskih cerkev v isti župniji, in to v mestih, kar je umljivo, ker so se med tem mesta z zidom obdala, in je torej ena cerkev bila za notranje mesto, druga za okolico. Za Radgono se to lahko z viri dokaže, da je od okoli 1500 veljala nova cerkev sv. Janeza za mestno župno cerkev, sv. Peter pa za župnijo izven mesta. Je-li sv. Ulrik že takrat tudi postal župna cerkev za mariborsko okolico, ne moremo tukaj z viri podpreti; a mogoče je; pravice sv. Ulrika ima danes frančiškanska župna cerkev, dočim župnija sv. Janeza obsega skoraj izključno teritorij nekdanjega starega mesta in mestno občino proti zapadu.

Viri za določbe župnijskih mej.

Naš namen je, kakor je že povedano, v prvem delu pokazati naše prvotne župnije, pražupnije, in opisati njihov razvoj v župnije do časa cesarja Josipa II.

Najpripravnější vir za obseg kake župnije je njena ustanovna listina. Žalibog pa najdemo jako malo takih ustanovnih listin, za naš del samo za župnijo sv. Jurija na Remšniku. Sv. Jurij pa ni bil prvotna župnija, ampak je bila izločena iz pražupnije Labod. Za pražupnijo nam listina določa samo njeno razsežnost na vzhod.

Imamo pa druge izkaze, župnijske izkaze, bodisi čiste šematizme, bodisi druge viro, iz katerih se lahko sestavijo župnijski sezname.

I. Najstarejši seznam župnij za solnograško nadškofijo imamo najbrž v knjižici »*Libellus decimationis de anno 1285*«, kjer so navedene župnije s svotami, katere so morale plačevati solnograški cerkvi.¹⁰

Za naše ozemlje najdemo sledeče župnije:

(45) *Ecclesia in Iering solvit 3 marcas et 25 den. Graecen. numero (84·84).*

(46) *Ecclesia in Marcpurch.*

(47) *Ecclesia in Petovia solvit 11 marcas et med. argenti et 2 lotones (1.171·30 K).*

(48) *Ecclesia in Rakerspurch solvit 4 marcas et 10 den. Graecen. numero et 8 soldos Wiennenses (129·36).*

(75) *Ecclesia in Morech solvit 3 marcas minus 52 denarios Graecen numero (72·86 K).*

Za Maribor svota ni navedena; velikonedeljska župnija kot last nemškega viteškega reda in dravogradska (kot naslednica labodske) pa, ker je bila v labodski škofiji, sta vobče izpuščeni, kar je navadno tudi pri drugih seznamih.

II. Najvažnejši srednjeveški imenik za naše župnije se nahaja v rokopisu (stara numeracija 1314) štajerskega deželnege arhiva. Prepis sestoji iz dveh starih rokopisov, oba iz leta 1445. Prvi del (Fol. 1—25) je prepisan iz devetih posameznih listov, ki so se našli v mestnem arhivu Dunajskega No-

vega mesta in imajo popísane hiše posameznih vasi župnij (»Fewrstat«): »Vermerckht die hernach geschriben pharrchirichen, wieuul in yeder pharr besessen fewrtat der pawrschafft fein.« Spisi so se sestavili v svrhu, da se je znalo, koliko oboroženih moči bi se dalo spraviti na noge v slučaju vojne potrebe.

Za nas pa so ti zapiski zelo važnega pomena: iz seznama posameznih občin in krajev se da jo natančno določiti meje imenovanih župnij v srednjem veku, iz njih pa dalje tudi obseg nekdanjih pražupnij. Seveda pri nekaterih župnijah je kratkomalo samo skupno število hiš zaznamovanih.

Za naš obseg navaja rokopis sledeče župnije:

Die pharr ze. Merenberg mit iren zwchirchen 213 hiš.

Die pharr ze Wetschein 200 hiš.

Za Cmurek: 15 občin nad Muro; južno od Mure: »in den Püheln ennhalden der Muer 120 hiš, v celi župniji 409 hiš.

Za Radgono: 35 vasi, 467 hiš.

Apače: 26 vasi in 257 hiš.

Sv. Benedikt: 28 vasi in 297 hiš. (»Oba Oseka« in »obe Kunovi« pod eno številko.)

Sv. Lenart: 28 vasi.

Sv. Jurij ob Ščavnici: 31 vasi in 330 hiš.

Sv. Križ na Murskem polju: 21 vasi in 375 hiš.

Ljutomer: 12 vasi, 184 hiš.

Manjkajo zapiski za Maribor, Ptuf in Veliko Nedeljo z njihovimi vikarijati. — Tukaj smo navedli samo število vasi in hiš, ker natančneje o župnijah govorimo pozneje.

Drugi del našega rokopisa pa obsega (z istim namenom) sestavljena imena župnij iz rokopisa št. 8065 dunajske dvorne knjižnice, pa samo imena. Tamkaj najdemo: Pitschein (Svečina), Marenberg, (S. Lorenczen in Tralald = na Pohorju), . . . S. Leonharts bey Guetenhag, zu Margpurgh, zu Gems bei Marchpurgh, pey Gerning,²⁰ s. Petters bey Marchpurkh, s. Lorenczen bey der Pesnicz (= v Slov. gor.), s. Joring im Abstal bey der Pefsnitz (bi moralo biti, bey der Stäncz), zu Rackerspurg, zue Luettenberg, land Benedikten, vnnser Frawen in Abtall, . . . Pettaw, . . . s. Margaretten bey Pettaw, Teutsches Hawls zum Sunntag mit Zuckhirchen.

III. Za določbo obsega prvotnih pražupnij nam služi neki zapisnik solnograških župnij iz 15. stoletja. Zapisnik je bil spisan ob času nadškofa Bernarda (1468—1487), pa je gotovo sestavljen na podlagi starejših zapiskov, nekako iz prve polovice 15. stoletja, ker še se med kolatorji imenujejo celjski grofje, katerih zadnji je umrl l. 1456. Listino iz dvornega in državnega arhiva na Dunaju je objavil Chmel v 2. letniku »Notizenblatt« (1852), priloge k »Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen«, od str. 265—330. Seznam je sestavljen po arhidiakonatih; naš oddelek je v »Archidiaconatus Stirie Marchie Inferioris Salczeburgensis Diocesis«.²¹

Med našimi župnijami najdemo tam:

Ecclesia in Witschein. Collator Abbas Admontensis. Absencia denar. libr. VI.

Item Ecclesia in Zelnitz. Collator Plebanus in Marchpurg. Absencia denar. libr. XII.

Item Ecclesia in Gambs. Collator Plebanus in Marchpurg. Abs. den. libr. XXVI.

Item Ecclesia in Marchpurg. Collator Archiepiscopus Salzeburgensis. Absencia denar. libr. LXXX.

Item Ecclesia Sancti Petri prope Marchpurg. Collator Plebanus in Marchpurg. Absencia denar. libr. XX.

Item Ecclesia in Jaring. Collator Abbas Admontensis. Absencia den. libr. XII.

Item Ecclesia Sancti Leonardi in Collibus. Collator plebanus in Jaring. Absencia denar. libr. XXIII.

Item Ecclesia Sancti Benedicti in Collibus. Collator Plebanus in Rakespurg. Absencia denar. libr. XII.

Item Ecclesia Sancti Laurentij prope Pettaw. Collator plebanus in Pettaw. Absencia denar. libr. XII.

Item Ecclesia in Pettaw. Collator Archiepiscopus Salzeburgensis. Absencia denar. libr. LXXX.

Item Sancte Margarethe prope Pettaw. Collator plebanus in Pettaw. Absencia medicum vel nichil.

Item Ecclesia in Lutzenberg. Collator Plebanus in Rakespurg. Absencia den. l. XX.

Item Ecclesia in Suntag. (Velika Nedelja.)

Item Ecclesia in Fridaw. Incorporate domui ordinis fratrum theutunicorum et reguntur per fratres, sed a quo curam animarum recipiant, nescitur.

Item Ecclesia ad Sanctam Crucem in Lutenwerd. Collator Plebanus in Rakespurg. Absencia denar. libr. XIII.

Item Ecclesia Sancti Georgii prope Rakespurg. Collator Plebanus in Rakespurg. Absencia denar. libr. XI.

Item Ecclesia in Rakespurg. Collator Archiepiscopus Salzeburgensis. Absencia denar. libr. CXXX.

Item Ecclesia in Abstal. Collator Plebanus in Rakespurg. Absencia den. libr. XVI.

Item Ecclesia in Muregkh. Collator Episcopus Seccoviensis. Absencia den. l. XX.*

IV. Vizitacijski zapisnik iz l. 1528 (v kn. šk. graškem arhivu), ko se je po vladnem nalogu prvičkrat preiskalo versko stanje na Štajerskem, povzročeno po Lutrovih zmedah, nam daje nov pregled naših župnij. Verska komisija se je ustavljala na posameznih krajih in tje pozvala vse duhovnike iz bližine. Iz tega seznama izvemo ne samo posamezne župnije, ampak tudi razne ustanove pri posameznih cerkvah. Te zadnje nas tukaj ne zanimajo.

V nedeljo 21. junija v Marnbergu je komisija preiskovala:

St. Jorgen zu Rembsnick; ... An der Maut, Marenburg (!).

V četrtek dne 2. julija v Mariboru: ... Sv. Peter, Jarenina, Svečina. Sv. Lenart v Slov. gor., Kamnica pri Mariboru.

V soboto 4. julija v Radgoni: Ormož s podružnicami; Vel. Nedelja (podružnica Ormoža!), Sv. Duh (v Središču, isto!), Sv. Miklavž (isto!), Sv. Križ, Ljutomer, Apače.

* Str. 284 še sledijo razni »capellani« npr. v Ptuju (5), v Mariboru (5), v Kamnici (1), v Viltušu (1), v Vurbergu (1), v Šlemu (Smirenburg) »Chorenberg« in kapela v Ljutomeru (Luezenberg).

V nedeljo dne 5. julija istotam: Cmurek..., Sv. Benedikt v Slov. gor..., Sv. Jurij (»in Puchln« na Ščavnici!).

Za mesta in trge je imela komisija posebne preiskave. Tako 2. julija za Maribor, 4. julija za Radgono (kjer je bilo 15 duhovnikov); Ptuj s svojimi vikarijati pa je popolnoma izpuščen!

V. Neki pregled župnij in duhovništva nam dajo tudi takozvane »Gült-schätzungen« iz let 1542 do 1544,²² seveda samo tistih, kjer so bila posestva, zajmi. To popisovanje se je zgodilo radi nove ureditve davkov. V prvem zvezku se nahaja napoved svečinskega župnika. Zv. II., fasc. 1.: Apače. IV, 25: Sv. Benedikt v Slov. gor. VIII, 92: Župnija Ormož; 121: Sv. Jurij v Slov. gor. (ob Ščavnici). XIII, 161: Maribor, Kamnica, Sv. Peter, Brezno (Pfr. zu Freß!). XIII, 180: Sv. Križ pri Ljutomeru. XVIII, 209: Jarenina. XXIII, 293: Sv. Lenart v Slov. gor.; 307, 311: Sv. Lovrenc »pod Ptujem« (v Slov. gor.); 312: Ljutomer. XXIV, 320: Maribor. XXV, 357: Cmurek. XXVII, 399—401: Ptuj. XXIX, 437: Radgona. XXXII, 471: Sv. Jernej v Radvanju (samo cerkveni dohodki; pečatil prior na Muti.). XXXV, 519: Velika Nedelja.

Od teh župnij so napovedani dohodki.

VI. Iz »Prothocollum Ecclesiasticum Episcopi Martini (1585—1615) si lahko sestavimo sledeči seznam:

V letu 1607 je obiskal sekovski škof Martin Brenner naše kraje od 8. do 13. junija. Ker je obisk bil precej kratek, je pri tem izpustil postranske župnije Sv. Jurij ob Ščavnici in Svečino. Tudi Sv. Anton je imenovan le postranski l. 1611 in 1613, prvič kot vikarijat, drugič kot kaplanija Sv. Benedikta.

8. junija je obiskal: Cmurek, Apače, Radgono in Negovo;

9. junija: Sv. Benedikt, Sv. Lenart, Sv. Rupert, Sv. Jurij, Jarenina s podružnicami, Sv. Jakob in Sv. Kungoto (z vikarji) ter Sv. Ilja; dalje Maribor s Kamnico, Sv. Petrom in Selnico.

10. julija: Ptuj, Sv. Ožbald, Sv. Urban, Sv. Lovrenc s kaplanijo pri Sv. Andražu;

11. julija: še enkrat Sv. Ožbald;

12. julija: Sv. Marjeto pod Ptujem, Veliko Nedeljo, Ormož,²³ Ljutomer in Sv. Križ;

13. junija: Sv. Peter pri Radgoni in Radgono. — Kakor se vidi, je bila cela vizitacijska pot jako nagla.

Vendar se še imenuje v imenovanem protokolu tudi Sv. Miklavž. Ravno tako tudi Sv. Jurij ob Ščavnici.

VII. Od leta 1617 do 1619 je obiskal sekovski škof Jakob Eberlein celo svojo škofijo in o vizitaciji napravil natančen zapisnik, ki nam nudi precej natančen pogled v takratne npravnstvene razmere duhovništva, razmere, ki so bile nasledki luterske »reformacije.« O tej vizitaciji se nahajata v graškem kn.-šk. arhivu dva izvoda, drugi lep prepis prvega. Pri vsaki župniji so pripisani vikarijati, kaplanije in podružnice. V sledečem podamo ves seznam,

tudi podružnice, kjer niso bili ekspoziti. Zapisnik nam imenuje za naše ozemlje sledeče župnije:

1. Ecclesia parochialis ad S. Joannem B. in Radkersburg.
Ecclesia filialis Sti Petri extra civitatem.
Ecclesia filialis in collibus ad B. M. Magdalenam.
2. Ecclesia vicarialis B. M. V. in Abstall .
3. Ecclesia vicarialis B. M. V. in Negau.
4. Ecclesia vicarialis sen filialis St. Antonii in collibus Slav.
5. Ecclesia vicarialis Sti Benedicti in collibus Slavonicis.
Ecclesia filialis Trium Regum supra montem in collibus.
6. Ecclesia vicarialis Sti Georgii (ob Ščavnici).
7. Ecclesia parochialis S. Crucis infra Raggersburg, quae est sub parochia Raggersburgensi.
Ecclesia filialis ad flumen Muram in oppido Werensee.
8. Ecclesia parochialis S. Joannis B. in Luettenberg.
Ecclesia filialis sub arce B. M. V.
Ecclesia filialis St. Trinitatis in Khlain Sontag*.
9. Ecclesia Parochialis S. Georgii in Pettaw.
Ecclesia filialis S. Spiritus in hospitali.
Ecclesia filialis Omnium Sanctorum.
10. Ecclesia vicarialis S. Oswaldi extra urbem, quondam parochialis.
Ecclesia filialis S. Margarethae in inferiori campo Tragae (!).
Ecclesia filialis ad S. Urbanum.
11. Ecclesia vicarialis S. Andrae in Doberz (? Drebetinci?).
12. Ecclesia vicarialis S. Ruperti in collibus.
13. Ecclesia parochialis ad S. Leonardum in collibus.
Ecclesia filialis ad S. Georgium.
Ecclesia filialis Sti Jacobi.
14. Ecclesia parochialis in Jahring.
Ecclesia filialis St. Egydij.
Ecclesia filialis ad St. Jacobum.
Ecclesia filialis Stae Kunegundis prope Pesnitz.
15. Ecclesia parochialis in Witschein.
Ecclesia filialis St. Georgii a. d. Pesniz.
16. Ecclesia parochialis St. Bartholomaei in Muregg.

Cerkve mariborske in velikonedeljske pražupnije niso bile obiskane, ker sta se tako krški škof kot patron mariborske in nemški vitežki red kot patron velikonedeljske nadžupnije sklicevala na posebne pravice izjemnosti.

Sicer pa nam ta zapisnik ne podaja več istega materiala za prvotne pražupnije, kakor seznam pod št. III.

IX. Okoli l. 1690 se je graški ali »archidiakonatus Styriae inferioris« delil v dva: v arhidiakonatu med Muro in Dravo, kamor so pripadale tudi naše župnije solnograške cerkve, in v arhidiakonatu borovskega distrikta, kamor je pripadala samo župnija Cmurek kot ležeča v dekanatu Straden. Že od l. 1632. je bila solnograška nadškofija na Štajerskem razdeljena v deka-

* S svojim kapelanom. To je krivo. Mala Nedelja je bila podružnica Sv. Jurija ob Ščavnici.

nate. »Med Muro in Dravo« so se našega ozemlja tikali sledeči dekanati s svojimi župnijami:

Decanatus Leibnitz::... Witschein, Jahring, St. Leonhard in W. B....

Decanatus Marburgensis: Marburg, Zellnitz, Gams, St. Peter unter Marburg.

Decanatus Pettoviensis: Pettau, St. Lorenzen in W. B., St. Oswald, St. Urban, St. Ruprecht, St. Margarethen unter Pettau.

Decanatus Radkersburgensis: Radkersburg, St. Peter außer Radkersburg, Hl. Kreuz unter Radkersburg, St. Benedikten in W. B., St. Anton in W. B., Klein Sonntag (Filial von St. Georgen), Negau, St. Georgen in W. B. an der Stainz, Abstell. (Izpuščena je župnija Ljutomer.)

Seznam je bil sestavljen, da bi vsak arhidijakon vedel, katere župnije pripadajo njegovi jurisdikciji.

X. Župnijski imenik l. 1733.

Izvleček.

Zu St. Andrée in Witshain,
Zu Vnßer Lieben Frauen in Järnig,
Zu St. Leonhardt in Colibus,
Zu St. Joann in Marburg,
Zu St. Margrethen in Zelniz,
Zu St. Märtn in Gäms,
Zu St. Petter vnder Marburg,
Zu St. Jörgen zu Petta,
Zu St. Lorenzen vnder Petta,
Zu St. Oswaldt (Herr Stattpfarren zu Petta),
Zu St. Rueprecht,
Zu St. Vrbau,
Zu St. Margreth,
Zu St. Johann zu Luetenberg,
Zu H. Creuz vnder Rakerspurg.
Zu St. Benedikt,
Zu St. Antoni,
Zu vnser Lieben Frauen zu Negau,
Zu St. Jörgen in der Stönz,
Zu Klein Sontag,
Zu St. Johann zu Rakerspurg
Zu vnser Lieben Frauen in zu Abstell,
Zu St. Bartholomee zu Muregg.

XI. Konečno še navedemo kot zadnji (?) župnijski seznam solnograške nadžupnije pred cesarjem Jožefom II., tiskan l. 1772. Tudi tukaj so župnije razdeljene po arhidijakonatih in dekanatih. Cmurek spada v dekanat Straden graškega (borovskega) arhidijakonata. Župniji Jarenina in Sv. Jurij sta navedeni brez svojih vikarijskih kaplanij.

Dekanat Lipnica:... Jarenina, Sv. Lenart, Svečina.

Dekanat Ptuj: Sv. Andraž, Sv. Lovrenc, Sv. Marjeta, Sv. Ožbald, nadžupnija Ptuj, Sv. Rupert, Sv. Urban.

Dekanat Radgona: Apače, Sv. Anton, Sv. Benedikt, Sv. Križ, Mala Nedelja, Ljutomer, Negova, Radgona z vikarijatom Sv. Magdalena (pri Kapeli) in Sv. Peter, Sv. Jurij ob Ščavnici.

Dekanat Maribor: Maribor, Sv. Peter, Kamnica, Selnica in vikariat (Zg.) Sv. Kungota.

Nemški viltežki red: Velika Nedelja, vikariat Sv. Tomaž, Ormož, Sv. Miklavž (izpuščena je župnija Središče).

I. Pražupnija Labod.

Že v podarilni listini kralja Ludovika z dne 20. novembra 860 v Mattigkofenju najdemo v lasti solnograške škofije posestva, ki spadajo v naš obseg: »ad Tudleipin... ad Labantam«.²⁴ Ad Tudleipin je pokrajina okoli Radgone, »ad Labantam« pa ob reki Labodnici, ki se zliva pri Dravogradu v Dravo. Iz poznejših listin se sicer lahko sklepa, da je »ad Labantam« bil kraj okoli poznejšega Sv. Andraža, sedeža labodske škofije; ni pa izključeno, da je tukaj že misliti na prastaro župnijo Labod. Ako najdemo ravno ob meji solnograške nadškofije stare župnije: Labod, Maribor, Ptuj, pozneje Velika Nedelja in dalje Radgono, moramo misliti, da je skrbela škofija posebno za obmejne kraje, da bi se ljudje tam ne privadili na bližnje cerkve onkraj meje.

Labod spada bržčas med najstarejše župnije, katere je solnograška cerkev ustanovila na tukajšnjem ozemlju. Tedaj že enajsto stoletje, akoravno krajevno ime »Lautemundi« = iztok Labodnice prvikrat zasledimo l. 1091.* O župniji govorijo listine še-le med leti 1185 do 1220, ko se večkrat navaja kot priča »Gundramus plebanus de Lauent« ali »Lauantgemund«.

Na ozemlju, ki je sedaj v avstrijski republiki, se župnija Labod ni daleč raztezala. Pač pa se je razprostirala skozi celo pokrajino »Radelach« doli do Črmenice, ki se pod Sv. Ožbaldom zliva v Dravo. To izvemo iz ustanovne listine za župnijo Sv. Jurja na Remšniku, dne 27. avgusta 1201 v Brežah, kjer je vzhodna meja iz Labota izločene župnije Sv. Jurij navedena »fluvium Wudemunde«, to je današnja Črmenica. Tukaj je mejila pražupnija Labod na pražupnijo Maribor. Na severni strani je bila meja ob hrbtu Remšnika, Radla čez Hadernik, nakar se je znižala v Bistriško dolino (Krumbach), in ob imenovanem potoku šla do koroško-štajerske meje. Tukaj je celi potek mejila na pražupnijo Lipnico. Ob štajersko-koroški meji se je obrnila župnijska meja na južnozapadno smer, prekoračila nad Ettendorfom Labodnico ter dosegla pod Drumljami Dravo. Od tod pa do stoka Črmenice v Dravo je

* Okoli tega leta je koroški grof Engelbert podelil svetopavelskemu samostanu med drugimi kraji »stabulariam curtem Lautemundi. Jaksch III n. 496; l. 1120 dobi isti samostan tam štiri kmetije. Jaksch III n. 539.

delala južnovzhodno in južno mejo Drava. Na severnozahodni strani je mejila s staro župnijo Sv. Pavla v Labodski dolini (sama prvotno del pražupnije Sv. Andraža v L. d.), ob Dravi pa na pliberško, in vuzeniško pražupnijo.

1. Sv. Jurij na Remšniku.

Tako obsežna župnija je bila mogoča in potrebna v svojem početku. Ko pa so benediktinci dobili svoj samostan pri Sv. Pavlu v Labodski dolini in obsežna posestva ravno tudi v naši pražupniji, bili so gospodje skoraj vsega ozemlja, so pridno krčili na južni strani radelskega gorovja in tam nastanjali svoje kolone-kmete, da je kmalu bilo v tem delu nad sto kmetij. Benediktinci so tudi sezidali cerkev sv. Jurija — zato pa letnica na stolpu »1065« ne more biti prava, mogoče se je glasila prvotno: 1165 —, dohodki so s tem rastle ne samo za župnika tudi v drugih delih velike župnije, ampak tudi za samostan. Zato so mislili redovniki na ustanovitev nove župnije, ki bi se izločila iz matice. Ker je za tako ustanovitev bil tudi župnik sam (*»cum consensu Crvndrami plebani«*), je solnograški nadškof Eberhard II. z listino v Brežah dne 27. avgusta 1201 podelil cerkvi sv. Jurija župnijske pravice. Župnija je dobila tudi svoje meje. Severna in južna meja, ki sta se krili z mejami pražupnije, nista imenovani. Pač pa zapadna in vzhodna, namreč *»a fluvio Zuchen usque ad alium fluvium Wvidemunde«*. Zuchen je potok Suha, ki pod Marnbergom pride z Radla, Wvidemunde pa je današnja Črmenica, ki izvira pod Sv. Duhom in se malo pod Sv. Ožbaldom izliva v Dravo. Nadškof je novemu župniku prepustil tretji del vse desetine, ki se je v tem delu pobirala.²⁶

Pražupnija Labod je bila razdeljena v dve popolnoma neodvisni župniji; prve patron je bil solnograški nadškof, drugo so vzeli v popolno oskrbo imenovani benediktinci.

2. Brezno.

Kraj Brezno se imenuje prvič nekaj pred majem l. 1147.²⁶ Okoli l. 1162 ga je dobil od grofa Bernharda Henrik Pris pod pogojem, da odstopi posestvo po smrti Bernharda in njegove soproge svetopavelskemu samostanu.²⁷ Ko je l. 1184. dne 21. septembra papež Lucij III. sprejel samostan pri sv. Pavlu v svoje varstvo, imenuje med samostanskimi posestvi tudi *»ecclesiam Frezen cum silva et allis suis pertinentiis et mansis«* — cerkev v Breznu z gozdom, kmetijami in drugimi pritlikinami.²⁸ Iz navedenih listin sledi, da je prva cerkev v Breznu nastala v drugi polovici 12. stoletja.

Ker se je Dravska dolina vedno bolj oblikovala in je bila zveza med samostanom in npr. Sv. Lovrencem na Pohorju mogoča le po Dravski dolini, zraven pa je tudi samostan imel tukaj večja posestva, je razumljivo, da so benediktinci tukaj za Remšnik in vzhodne kraje postavili nekako zbirališče svojih dohodkov in da so samostanski bratje stalno tukaj nadzorovali razne

prevoze. Prevzeli so tudi dušeskrbje ob robu remšniške župnije in s tem pomagali svojim sobratom na Remšniku. Tako je nastal tukaj poseben vikarijat za kraje Brezno, Javnek in Sv. Ožbald, ki sicer ni segal daleč v gorovje, pač pa v dolini od marnberške župnije do Črmenice.²⁹ Kdaj se je vikarijat ustanovil, ne vemo, gotovo pa še v 13. stoletju. Neka listina z dne 4. julija 1312 govori o župniku v Breznu,³⁰ isto l. 1313;³¹ 1323 pa se navaja brezniški župnik Ernest.³²

Remšniška župnija se je torej razdelila v remšniško in brezensko.

3. Kapla.

Novejši čas je odpadel od ostale remšniške župnije še vzhodni del, ko se je na Kapli ustanovila posebna kuracija, akoravno je že od konca 14. stoletja tukajšnje dušeskrbje vodil skoraj izključno remšniški kapelan.³³

Kdaj je nastala prva kapela tukaj — odtod se mora izvajati ime — ne vemo; kolikor odgovarja staro ime Chapella³⁴ našemu kraju, tukaj ne razmotrivamo.³⁵ Sv. Katarino na Kapli zasledimo prvič v listini z dne 22. septembra 1389, ko opat samostana Sv. Pavla, Konrad potrjuje, da je Hensel der Poldi 4 imenovane kmetije in eno »hofstaet (želarijo) dal kapeli Sv. Katarine za mašno ustanovo.³⁶ Bržčas je Hensel der Poldi, kak samostanski oskrbnik na Remšniku, sezidal tudi takratno cerkev. Cerkev so Turki l. 1532. razdžali, a l. 1535 je bila nanovo posvečena.³⁷ Leta 1813 je cerkev z župniščem in šolo pogorela, nakar so župljani sezidali sedanjo cerkev.

Mašna ustanova iz l. 1389 je bržčas prenehala v protestantovski dobi. Službo božjo pa so tudi pozneje opravljali na Kapli jurjevški kapelani, ki so končno že stalno prebivali na Kapli, npr. 1702, 1725 itd. 1702. 8. jan. pomočna knjiga: Gregor Jereb coop. Capl. 1725, 11. avg. Krstna knjiga: Bernhard Krisnigg coop. loci de Capell. (Arh. v Remšniku.) 1731—1737 stalno tukaj kaplan Filip Ašnik. Kapelčani so končno prosili za lastno kuracijo, katero je labodski škof Vigiliž z listino z dne 30. decembra 1752 kot od Remšnika še precej odvisno »lokalno kapelanijo« ustanovil z gotovimi dohodki, katere je kurat imel prej kot remšniški kapelan in z določenimi dohodki svojih župljanov.

Meja nove kuracije je bila na severu, vzhodu in jugu, kakor do leta 1752. remšniška: hrbet remšniškega hribovja, Črmenica in župnija Brezno; na zapadu pa je ločila kuracijo od župnije matice Bukovnica, navadno imenovana kot Pupbach, ki meji med občinama Kapla in Remšnik ob bivši politični meji Slov. Gradec in Lipnica.

Z malo razliko na jugu je župnija Kapla še danes istega obsega.

L. 1858 je bila župnija Kapla izločena iz marnberškega dekanata in priključena lučanskemu, s katerim je prišla l. 1859 pod sekovsko škofijo in še-le s l. decembrom 1923 zopet v oskrbo labodske škofije, kamor je pripadala prej od početka svojega postanka.

4. Dravograd.

Nekaj čez trideset let po delitvi pražupnije Labod v labodsko in remšniško župnijo, je morala pražupnija svoje pravice odstopiti novoustanovljeni župniji v Dravogradu.

Dravperk se imenuje prvič v drugi polovici 12. stoletja.³⁹ Razen benediktincev so tam imeli svoja posestva tudi trušenjski gospodje; polastili pa so se tudi meniške zemlje in na samostanskih tleh sezidali grad (castrum Trahburek) in pod gradom cerkev. Bil je to Kolon iz Trušenj ali »Dravperški« (1143—1180).⁴⁰ Ko je hotel Kolon svojo cerkev posvetiti, so mu seveda benediktinci branili, in Kolon napravi radi tega priziv v Rim. Papež Aleksander III. pa določi dne 9. avgusta (bržčas) l. 1177., da se sme dravperška cerkev posvetiti le v imenu svetopavelskega samostana.⁴¹ Kolon Dravperški in njegov brat Henrik Trušenjski sta se med l. 1180 in 1192 pobotala z opatom.⁴² Cerkev v Dravpergu se je torej zidala bržčas okoli l. 1170., posvečena pa je bila okoli leta ali kmalu po l. 1180.

Oton Dravperški je ustanovil pri svoji cerkvi kolegiatni kapitel šest klerikov, ki naj v Dravpergu opravljajo službo božjo. Obenem prosita Oton in njegov sin Henrik Trušenjski pri solnograškem nadškofu Eberhardu II., da bi se prenesle vse župnijske pravice iz Laboda v Dravperg. Nadškof je prošnji ugodil, kar izpričuje listina v Brežah dne 8. marca 1237. Imenovana Oton in Henrik v njej izpričujeta, da je nadškof »ecclesiam parrochiale in Lauenmunde in nostrum forum Traberch dyocesana transtulit auctoritate ita, ut solum ius parrochiale quoque nomine censeatur, illic simul et plebani residentia requiratur.«⁴³ Ob enem se je skrbelo, da se je tudi v Labodu redno opravljala služba božja po kanonikih. V Labodu je bil sedaj naprej vikarijat dravperški.

Meja med labodskim vikarijatom, ki je ostal do cesarja Jožefa II. v obsegu nespremenjen, in med dravperško župnijo je potekala ob sedanjí meji med Avstrijo in Jugoslavijo ob Velblskem potoku mimo Kokošinjeka do bivše deželne meje.

Ves ostali del od ravno omenjene meje ob Dravi doli do Suhe in do glavnega grebena ter tam od Kapunskega hriba gori do »Ochsenwalda« in doli ob bivši deželni meji med Koroško in Štajersko pa je pripadal župniji Dravperk. Potrebno je bilo, da se je za nekdanji štajerski del ustanovila nova Dravperg. Potrebno je bilo, da se je za nekdanji štajerski del ustanovila nova župnija in ta je bila Marnberg, ko je ostali koroški del ostal pri župniji Dravperg do l. 1784.

5. Marnberg.

Med najstarejšimi naselbinami v »Dravskem lesu« so bile Radle »Redlach«, ki se l. 1268 imenujejo »forum« = trg in se zadnjič omenja to ime l. 1290. dorf Redlach.⁴⁴ Leta 1161 zvemo, da si je Kolon iz Trušenj v vasi Radle (»in villa Radela«) osvojil neko samostansko posestvo in je trdil, da

mu je dal opat v zaim in še v okolici nekaj drugih posestev.⁴⁴ Tam si je sezidal tudi grad, ki ga je imenoval »castrum ad Lapidem« na Kamnu.⁴⁵ Eden njegovih naslednikov, znani Seifrid Marnberški, ki je l. 1272 bil v Pragi umorjen, je sezidal pod gradom s svojo materjo Gizelo cerkev v čast Mariji in zraven samostan za ženski red sv. Dominika. To se je zgodilo l. 1251.⁴⁶ Takrat je prekrstil tudi svoj grad Na Kamnu v Marijin hrib ali po takratni pisavi v nemški Merenberch ali Mernberch (slovenska oblika bi bila nekako »Šmarna gora«), se začel sam imenovati »de Merenberch«, katero obliko zasledimo prvič l. 5. junija 1251.⁴⁷ Kmalu se je imenoval tudi kraj, trg, mesto Radle Marnberg, »villa Maernberch« l. 1271. prvič, »Redlach« l. 1290. zadnjikrat.⁴⁸

L. 1251. še ni bilo župnije v Marnbergu. V listini, izdani v Marnbergu dne 5. junija 1251.⁴⁹ se nahaja med pričami tudi »dominus Libardus plebanus« brez kaknega pristavka; mislimo pa, da je ta istoveten z »Libhardus filius dominii Reimperti de Seldenhouen«, ki pričal dne 12. januarja 1245 na Fali.⁵⁰ Pač pa so imele nune svojega kapelana, kakor l. 1291. jan. 7. priča: Hertwicus capellanus sororum in Mernperch.⁵¹ Župnijo še le zasledimo prvič l. 1349., ko je 8. marca župnik Niklas von Maerenberch pričal, da so opat Henrich in konvent Sv. Pavla darovali neko posestvo v Bistrici za večno luč v Muto (auf der chappellen ze sant Margretten dacz der Maeut) in za obletnico v Maerenberch.⁵²

Iz navedene listine sicer ne sledi, da bi ne bilo župnije že vsaj nekaj let pred 1349, pač pa vidimo, da še tega leta ni bilo župnije v Muti, ampak še je Muta pripadala v župnijo Marnberg, ker bi drugače ustanove za večno luč v Muti ne mogel pričati marnberški župnik. Sicer pa to trdi že Janisch (II 152).

Marnberška župnija je bila ustanovljena iz Dravperga. Priča nam to dejstvo, da je bil patron marnberški dravperški kapitel; še-le ko je dravperški kapitel sam prišel pod patronat labodskega škofa, je prišla tudi marnberška župnija pod isti škofov patronat (do l. 1802.).

Tako obširna in gorata župnija se je s časom morala deliti. Nastali sta dve drugi župniji: Muta in Pernice.

6. Muta.

Muto zasledimo najprej kot grad, »castrum Mutenberch«, l. 1255.⁵³, pod katerim je nastala večja naselbina, ki se je imenovala po mitnici za obmejni promet med Koroškim in Štajerskim, kakor grad: Muta. L. 1441. se imenuje že trg.⁵⁴ In malo pozneje, l. 1456., je govor o mutskem župniku.⁵⁵

Mutska župnija je bila izločena iz marnberške pa ustanovljena iz Dravograda; patronatske razmere so popolnoma iste, kakor pri Marnbergu.

Prvotna župnija je bržčas od začetka bila omejena na trg in podravske dele do koroške meje. Še-le po ustanovitvi vikarijata v Pernicah so prišli še Sv. Primož, Bistrica in Radvanj k Muti. Ako bi ti kraji že od začetka

bili pri Muti, bi obstala marnberška župnija iz dveh popolnoma ločenih delov, v zgornji del bi bil dohod mogoč le skozi mutsko župnijo. Za l. 1690. se imenujejo deli naše župnije: Trg Muta, Fischering, Bistrica, Gortina, Sv. Primož, Radvanj in Vrata. Meja župnije je torej šla od koroške meje proti vzhodu čez Napečnik v Bistriško dolino, potem pa na sever ob Bistrici in njenem pritoku Krumbachu do severne pražupnijske meje, ob tej proti jugovzhodu skoraj do cerkve Sv. Lovrenca, na to se je obrnila na jug in prišla zapadno od Gornje Vižinge do Drave. V tem obsegu je ostala župnija do cesarja Jožefa II.

7. Pernice.

Ta vikarijat je obsegal severozapadni del prvotne marnberške župnije in je mejil na zapadu na Dravograd, na jugu in vzhodu na Muto, na severu pa na Ivnik (Lipnica). Obsegala je občini Pernice in Soboto. Cerkev sv. Simona v Pernicah se imenuje že l. 1368.⁵⁵ Gotovo so že precej zarano tukaj opravljali službo božjo marnberški kaplani *excurrento*. Po Sim. Povodnu je postal tukaj marnberški vikarijat l. 1636. Pa že pred l. 1630. najdemo tukaj posebne vikarije.⁵⁶ Patron je labodski škof.

Ker je vikariju daljna pot na sever delala težave, je vikar Pavel Rauner prosil, da se pri filijalki Sv. Jakoba v Soboti ustanovi posebna lokalija. Lokalija se je ustanovila 26. februarja 1778, a prvi kurat je bil imenovan že l. 1777. dne 2. januarja.⁵⁷

Kraj se imenuje že l. 1311., a o cerkvi ne slišimo v srednjem veku nič. Orožen⁵⁸ jo navaja prvič l. 1615.

II. Kamnica

ali:

Maribor in Jarenina?

Na vzhodni strani dravogradske župnije se razprostira mariborska prvotna župnija. Nje dele nam kaže župnijski seznam pod št. III. Pa kar v začetku naše »pra«-župnije zadenemo na vprašanje:

1. ali je mariborska stara župnija od začetka že samostojno obstojala? in
2. katera je župna matica v mariborski pražupniji, ako jo tako imenujemo?

1. Ako si narišemo na zemljevidu naše pražupnije, nam kaže slika, da sta čisto gotovo prvotno mariborska in jareninska župnija obsegali eno skupino. Jareninska župnija je nastala o. l. 1160., za mariborsko župnijo imamo prvi podatek še le iz l. 1189.⁵⁹ Ustanovne listine nimamo ne za eno ne za drugo župnijo; tako tudi ne vemo gotovo za prvotno župnijo, iz katere sta bržčas imenovani izločeni. Pač pa nam je znano, da je ustanovitelj obeh župnij solnograški nadškof, ki je bil prvotno patron mariborske župnije in je podaril l. 1139 admontskemu samostanu razsežna posestva v poznejši jare-

ninski župniji. L. 1139. je pač govor o jareninski cerkvi, ne pa o župniji. Lahko in celo verjetno je torej obsegala obe župniji ena pražupnija.

2. Ali kje bi bila prvotna župna cerkev za Maribor in Jarenino? Kažipot za odgovor dobimo, ako določimo, kdaj po priliki je nastal Maribor.

Zgodovinsko zajamčeno zasledimo Maribor in sicer kot grad l. 1164. Dne 20. oktobra t. l. je bil mejni grof Otokar »in castro Marchburch« in je tukaj odstopil svetopavejskemu samostanu nekatera posestva v Labodski dolini, sam pa je dobil od samostana užitek od posestev v Kamnici z ostalimi vinogradi in podložniki, potem užitek od njiv, vinogradov in posestev v Melju itd. in še v popolno last dve kmetiji pod mariborskim gradom. Ali je bil med pričami imenovani »Leo cantor« v Mariboru, se ne more določiti.⁶⁰ Jansen Enenkels Fürstenbuch, iz konca 13. stoletja, ki sicer nima mnogo zgodovinske vrednosti,⁶¹ nam poroča k letu »c. 1145«, da je grof Bernard »von Marpurch«, koroški vojvoda, ki je dne 16. novembra 1147 pri Laodiceji v križarski vojni padel in imel teto gori imenovanega Otokarja, Kunigundo, za ženo, ker je bil brez dedičev, štajerskemu mejnemu grofu sporočil »daz hus (grad) ze Marpurch« unt den marcht unt daz dar zu gehort... den selben graven Pernhart gehorten an diese dienstman:... die von Marpurch...⁶²

Koroški grof Bernard, navadno imenovan »Trušnjski«, se tukaj naziva »von Marpurch« kot ustanovitelj mariborskega gradu. Kakor so drugi gradovi v Dravski dolini vsi nastali v 12. stoletju, tako je nastal pod Bernardom tudi naš grad na hribu severno od mesta.⁶³ Oskrbniki so bili bržčas tudi Trušnjani, kakor jih najdemo po celi Dravski dolini. Ti so se imenovali tukaj »von Marburg«, iz njih je bil tudi prvi nam znani mariborski župnik Konrad. Ako npr. Leopold von Beck-Widmanstetter⁶⁴ piše, da je bil Maribor že v 10. stoletju glavni kraj samostojne grofije, ki se je kmalu tako, kmalu drugače imenovala in se razprostirala od Radla in Kozjaka čez Slovenske gorice do ogrske meje, na jug pa do Donatija in Pohorja, je to čisto prosta podmena brez vsake zgodovinske podlage in zamenjava s ptujsko marko.

Kraj Maribor, ki se že l. 1209. imenuje »forum«, je pač nastal, kakor večina vseh trgov in mest blizu gradov. Obrtniki, ki so bili pri zgradbi gradu zaposleni, večinoma tujci, so si nekoliko oddaljeno od gradu postavili svoje hiše, oziroma so novo naselbo vcepili na starejšo. Njim so se pridružili drugi obrtniki in trgovci, dobili so od gospoda gradu tržne pravice in si kraj ogradili z zidom. Bili pa so to večinoma Nemci, gospoda sama je prišla tudi iz severa k nam, izgoja je bila nemška, in tako se ne smemo čuditi, da sta grad in kraj, mesto dobila nemško, grajski legi primerno ime »Marchpurch«, grad ob meji.

Bržčas so graditelji mariborskega gradu tudi tukaj prvo cerkev sezidali, nekoliko proč od svoje hišne skupine, da je cerkvi ostala primerna potrebna zemlja. Cerkev je bila bržčas na kraju sedanje stolnice in se imenuje l. 1248 cerkev sv. Tomaža,⁶⁵ l. 1254. »ecclesia sancti Johannis baptiste et beati

Thome apostoli apud civitatem Marpurg.«⁶⁶ Domnevamo, da so prvotno kapelo sv. Tomaža kmalu povečali, prizidani del posvetili sv. Janezu, ki je sčasoma prvotni naslov čisto na stran potisnil.

Orožen⁶⁷ pravi, da se cerkev sv. Ulrika pred graškimi vratmi navaja že v 13. stoletju in da je bila po ljudski pravljici prvotna župnijska cerkev. Po analogiji drugih starih mestnih župnij bi to dejstvu odgovarjalo. Ali mariborska cerkev sv. Ulrika se kot taka imenuje l. 1440.⁶⁸ Tudi druge cerkve v čast sv. Ulriku imajo skoraj vse svoj početek v 15. stoletju; katere pa se prej imenujejo, so imele bržčas prej drug naslov. Vzroka, zakaj je prišel ravno v 15. stoletju naslov sv. Ulrika pri cerkvah v posebno veljavo, še nismo zasledili. V Mariboru sicer zasledimo v graškem predmestju že okoli l. 1300 »Wreichsdorf«, kar bi vendar kazalo na mogoči obstanek imenovane cerkve, ako se kraj ni imenoval po kakem prvotnem posestniku Ulriku in tudi dr. Zahn misli, da se pojmuje pod izrazom »Zwaichirchen« l. 1330. tudi cerkev sv. Ulrika.⁶⁹ V zadnjem času pred jožefinsko reformo je bila cerkev sv. Ulrika vikarijat mestne župnije za njen obseg izven mesta. Mogoče se je ta vikarijat uvedel že v 16. stoletju, a gotovih podatkov za to nimamo.

Ali od Orožna navedena ljudska pravljica, da mestna župnijska cerkev ni bila prvotna župnijska cerkev mariborske pražupnije, nas navaja na domnevo, da je prvotno pražupnijsko cerkev iskati — v Kamnici.

Ime Kamnice zasledimo že l. 1093.⁷⁰ Iz neke listine, katero datira Kos⁷¹ »med letom 1096 in 1105«, zverno, da je Spanheimovec Hartwik, sin grofa Engelberta I., od l. 1105 do 1126 škof rezenski, še kot solnograški stolni prošt⁷² svetopavelskemu samostanu podaril pod pogojem užitka do smrti dvor in cerkev v Marki, in sicer v Kamnici s posestvi, podložniki, njivami, vinogradi in drugimi stvarmi, katere je podedoval na isti (severni) strani reke Drave.⁷³ Iz navedenega pa sklepamo, da je imenovani Hartwik cerkev v Kamnici sezidal, ako je ni že po smrti svojega očeta Engelberta († 1. apr. 1096) že obstoječe podedoval. Verjetno je, da je tudi Hartwik preskrbel svoji cerkvi župnijske pravice, fundiral pa župnije ni on, ampak solnograški nadškof s tem, da ji je odkazal »partem congruam«, potrebne dohodke in desetine. To se je zgodilo mnogo prej, kakor slišimo kaj o Mariboru. Tudi prej, kakor slišimo o jareninski župniji, več kakor 60 let je razlike. Zato pa smo že prej omenili naše prepričanje, da je prvotna tukajšnja pražupnija obsegala tudi poznejšo jareninsko župnijo, kar nas tudi prepriča, ako si ogle-damo zemljevid naših pražupnij in primerjamo velikost drugih pražupnij z obširnostjo mariborske in jareninske.

Tudi naslov kamniške cerkve nas navaja k visoki starosti njeni. Cerkev, ki so posvečene sv. Martinu, spadajo k najstarejšim našim cerkvam — seveda so tudi izjeme.

Okoli leta 1160. je bila ustanovljena jareninska župnija. Grad Maribor in tudi mesto ali trg pa je bil takrat že v posesti štajerskega mejnega grofa. Velikaši so pa radi imeli v svoji bližini tudi duhovnike. Ne bomo se mogoče

mного motili, ako trdimo, da je nadškof ob priliki ustanovitve jareninske župnije pravice kamniške pražupnije prenesel v Maribor, o priložnosti, ko je bila ok. l. 1160 iz kamniške pražupnije izločena jareninska in matica je bila ponižana na vikarijat nove župnije mariborske. Manjkajo nam za našo trditve sicer gotovi zgodovinski dokazi, listine; zato so naše trditve sicer same domneve, pa domneve, ki se opirajo na analogije.

Ne dolgo pozneje so bili ustanovljeni ostali vikarijati Selnica iz kamniškega vikarijata in Sv. Peter iz mariborske župnije. Ker je mariborski župnik iz posestev in od mestnega prebivalstva imel dovolj dohodkov, je prepustil svojim vikarjem dohodke iz njihovega ozemlja in je tako kot fundator svojih vikarjev postal njihov patron. To se pravi: mariborski župnik je pošiljal svoje kapelane kot vikarje na vikarijate, pa tudi druge duhovnike. Te je moral svojemu škofu v začetku samo naznaniti, pozneje seveda prezentirati, jih v potrdilo in imenovanje predlagati. Kakor je že bilo omenjeno, so imeli vikarji do svojih župnikov gotove dolžnosti.

Obseg mariborske župnije nam podaja tretji navedeni župnijski izkaz iz 15. stoletja. Tam imamo:

Ecclesia in Marchpurg. Collator Archiepiscopus Salceburgensis.

Ecclesia in Zellnitz. Collator Plebanus in Marchpurg.

Ecclesia in Gambs. Collator Plebanus in Marchpurg.

Ecclesia Sancti Petri prope Marchpurg. Collator Plebanus in Marchpurg. (Jareninsko župnijo tukaj izpustimo, ker o njej na drugem mestu govorimo.)

Ker nam manjkajo seznamni vasi iz l. 1445 za Maribor in okoliške župnije, se moramo tukaj poslužiti seznamov, ki so se sestavili za jožefinsko župnijsko razdelitev.

1. Nadžupnija Maribor.

Ta župnija je obsegala l. 1782: 1. mesto Maribor v ožjem pomenu (2117 duš); 2. Graško predmestje in raztresene hiše na deželi (1055 duš) s podružnico sv. Ulrika; 3. Koroško predmestje in raztresene hiše (598 duš, s kapelo sv. Barbare; 4. Vas Orešje (Melje) in raztresene hiše (744 duš). Cela župnija je štela 4544 duš. Iz tega seznama bi se moglo misliti, da se je mestna župnija razprostirala nekako samo po sedanjem pomerju. Jožefinski predlogi za razpredelbo novih župnij pa nas podučijo, da sta sedanjí politični občini Krčevina in Lajtersberg tudi bili prideljeni mariborski župniji, tako, da sta obe sedanjí mariborski župniji, stolna in frančiškanska tvorili mariborsko župnijo; gori imenovane »raztresene hiše« obsegajo ravno ti dve občini. Razen mesta samega je oskrboval ostalo »deželo« vikar pri sv. Ulriku. Župnijska meja je torej bila: na jugu Drava od pritoka »Vinarskega pritoka« do iztoka Mallečnika v Dravo, na vzhodu proti Sv. Petru sedanja vzhodnja meja Lajtersberga do Pesnice; na severovzhodu Pesnica (proti Jarenini) in na zapadu sedanja zahodna meja Krčevine čez Kugelberg v Vinarski jarek in do Drave, tukaj proti kamniški župniji. Formelno ena župnija je imela dejanski svojo kuracijo pri Sv. Ulriku.

2. Kamnica.

O cerkvi v Kamnici smo že govorili. Ime je nekdanj razlagal dr. Majciger v Kresu.

Tudi za Kamnico nimamo starejšega krajevnega seznama, kakor za Maribor. Po tem izkazu, katerega navedemo v drugem delu naše razprave, je mejila kamniška župnija na vzhodu z mariborsko, na jugu ob Dravo, na zapadu pa s selniško ob občinski meji Slemen na eni strani, na drugi Jelovca, dalje Sv. Križ in Zg. Sv. Kungota v Kamniški župniji. Prestopila je Pesnico, še objela Cajzičhrib, Blintovec in Škriljak in zopet dosegla Pesnico ter ob njej v južnovzhodni smeri dosegla mejo mariborske župnije.

Ob Pesnici sta nastali že precej rano dve cerkvi, ki imata naslov sv. Kunigunde, pač po vplivu benediktinskega reda. Zahn⁷⁴ navaja pod »Kulmburg« Zg. Sv. Kungoto že iz l. 1391 in zopet 1416. Zadnja letnica velja bržčas za Zg. Sv. Kungoto.⁷⁵ Orožen navaja k Zg. Sv. Kungoti najstarejšo letnico 1585, ko se je napravil nov vhod na pokopališče. Iz tega sledi, da je že takrat tam na vsak način že dalje časa obstajalo pokopališče, ob enem pa redna služba božja za njeno okrožje. Mogoče je, kakor na nekaterih drugih krajih, tudi tukaj protestantizem kurata odstranil in nanovo se je začela excurrendo služba božja iz Kamnice. Še-le leta 1761 so dosegli tukajšnji prebivalci, da je bil nastavljen stalen kurat, kateremu so bili prideleni sledeči kraji iz kamniške župnije: Sv. Kungota, Gaj, Kozjak, Vodela, Dolgi dol, »Landstraß«, Videm in Lambaški vrh, skupaj 173 družin z 892 dušami. Takratna kuracija je obsegala torej celo sedanjó politično občino Zg. Sv. Kungoto, severno pobočje kamniške župnije.

Po jožefinski reformi je bila župnija Zg. Sv. Kungota povečana.

Tudi kamniška župnija je dobila torej še pred cesarjem Jožefom svoj vikarijat ali kuracijo.

3. Selnica.

Cerkveni naslov in starost selniške cerkve kaže, da je nastala pod vplivom benediktinskega reda iz Sv. Pavla. Cerkveni patron je sv. Marijeta. Napis nad glavnim oltarjem pa pravi, da je bila cerkev postavljena na kamenitnem podstavu (Tako razumemo »saxis innixa... exstructa«) Kralju vseh kraljev l. 1198. Ljudska pravljica stavi sicer prvotno župno cerkev dalje na jugozapad k Dravi, kjer še so starejši ljudje pred leti hoteli videti zadnje ostanke nekdanjega zida, ali noben pisani vir nam ne daja najmanjšega potrdila za ono pravljico. Mogoče je res kedaj bilo v onem gozdiču kakšno poslopje. Ni pa izključeno, da ima tudi pravljica neko zgodovinsko podlago, namreč, da selniška cerkev ni bila prvotna župna cerkev za támošnje prebivalce, ampak še je to pravico pozneje dosegla. Tedaj pa bi bila selniška cerkev podružnica kamniške župnije. In to se popolnoma zлага z našo trditvijo, da bi bila Kamnica že pred l. 1160. prazžupnija za celo mari-

borsko okrožje, da je postala o. l. 1160 potem vikarijat mariborske župnije in da je mariborski župnik nato izločil iz kamniškega vikarijata nov vikarijat: Selnjsko župnijo.

Selnjska župnija je po že imenovanem seznamu mejila na jugu ob Dravo od Jelovca do Črmeniškega potoka, kjer je dosegla nekdanjo mejo pražupnije Labod, oziroma iz nje ločene remšniške (in brezniške) župnije, ob tej meji ob Črmenici se je dvigala proti severu do prejšnje politične meje med mariborskim in lipniškim glavarstvom, kjer je dosegla župnijo Lučane (pražupnija Lipnica.) S politično mejo se je obrnila tudi župnijska meja proti vzhodu mimo današnje cerkve Sv. Duha na Ostrem vrhu in dalje skoraj v polkrogu dokler ni dosegla zahodne kamniške župnijske meje. Tukaj je zapustila lučansko župnijo in je mejila s kamniško do Drave. Tako mejo je obdržala selnjska župnija do cesarja Jožefa II. in ni imela nobene kuracije.

4. Sv. Peter pod Mariborom.

Cerkev sv. Petra pod Mariborom se imenuje prvikrat v neki listini l. 1236. in so jo po vsej verjetnosti zgradili vitezi sv. Janeza (maltezarji), ki so na Melju in v Trčovi in tu okoli imeli precej posestev. Vikarijat mariborske župnije je tukaj nastal še bržčas le proti 13. stoletju. Po krajevnem izkazu je obsegala župnija sv. Petra v letu 1782. 22 krajev, ki so se razprostirali med Dravo in Pesnico ter prej označeno mejo med Mariborom in Sv. Petrom na zapadni strani. Na vzhodu je zapustila meja Dravo pri Sv. Martinu in tekla naprej po sedanji politični meji med Mariborom in Ptujem do Grmade, potem pa proti severu po sedanji veliki cesti iz Ptuja proti Hrastovcu; od sedanje cerkve Sv. Barbara se je obrnila malo na desno, tako, da je občino Jablance še priključila naši župniji. Nato je prekrizala omenjeno cesto in se obrnila na južni strani Viniške vasi proti zahodu in potem ob zahodni meji omenjene vasi proti severovzhodu do Pesnice, tako da pripada Viniška vas k župniji Sv. Ruperta ptujske pražupnije. To je tudi vzhodna meja mariborske pražupnije v ožjem obsegu.

Na najskrajni južnovzhodni meji župnije je stala cerkev sv. Martina, o kateri se ne ve, kdaj je bila zidana. Da je že v 16. stoletju bila, sklepa Orožen⁷⁶ iz letnice na zvoniku: A. D. 1578. Pa že leta 1443 zasledimo »das doerfel s. Merten vnder dem geslos Wurnberg«.⁷⁷ Da se je vas imenovala po cerkvi, morala je ta že bržčas dalje časa stati.

Zaradi oddaljenosti te podružnice je drugi kapelan pri Sv. Petru, imenovan »martinski kaplan« po nedeljah in praznikih hotel opravljati službe božje. Še-le župnik dr. Janez Sittich je ustanovil novega »drugega« kapelana pri Sv. Petru z določilom, da prejšnji »drugi« kapelan stalno ostane pri Sv. Martinu. Prvi stalni kurat pri Sv. Martinu je bil nastavljen l. 1761.⁷⁸ K novi ekspozituri ali kuraciji so bile priključene sledeče občine: Vumpah, Zg. Dupljek, Sp. Dupljek, Žitečka vas, Vel. Zimnica, Mala Zimnica, Jablance, Zg. Korena,

Dvorjane, Vešica, Steinberg, Brezkovlje, »Kosomora«, Pečica, Vince, Stražišče, Cigience, Duplješki vrh, Vumpaški vrh, Sp. Korenski vrh, l. 1872. skupaj 426 družin s 1620 dušami.

Meja med staro župnijo in novo kuracijo je šla od Drave čez Kamenščak (Steinberg) do Metavškega potoka, od tam pa naravnost na sever do Viničke vasi, od tam pa proti vzhodu čez veliko cesto in na to na jug, kakor smo gori pri Sv. Petru prej določili vzhodno mejo.

Po jožefinski reformi je župnija Sv. Peter izgubila še več ozemlja, kuracija Sv. Martin pa je dobila popolnoma nove meje.

III. Jarenina.

Leta 1139, dne 10. oktobra v Brežah podeli solnograški nadškof Konrad admontskemu samostanu med drugim posestvo pri Dolenji Jarenini s cerkvijo in z vsemi pritliklinami, med Jareninskim potokom in Pesnico.⁷⁹ L. 1160 pa slišimo prvikrat o župni cerkvi sv. Marije Magdalene v Jarenini, katero potrdi nadškof Eberhard I. admontskemu samostanu.⁸⁰

Posestvo in mogoče že tudi cerkev v Jarenini je dobil solnograški nadškof od Rudolfa in Weriganda »de Witenwalt« (Jvnik?; zadnji je bil posestnik tudi pri Slov. Gradcu).⁸¹ Bržčas sta že imenovana brata ali celo njuni starši sezidali v Jarenini prvo cerkev.

Jareninska cerkev je dobila župnijske pravice okoli leta 1160. Na drugem mestu izražamo svoje mnenje, da je jareninska župnija prvotno bila v okvirju kamniške pražupnije in da je potem solnograški nadškof severno od Pesnice težeči del izločil iz pražupnije in ustanovil jareninsko župnijo.

Meja prvotne jareninske župnije se je držala ob zapadu in severu poznejše meje med lipniškim in mariborskim glavarstvom do Mure, je torej šla ob glavnem grebenu zgornjih slovenskih goric do Mure in potem ob Muri do točke, kjer meja mariborskega okraja isto zapusti. Do Mure je mejila jareninska župnija na lipniško pražupnijo, ob Muri pa na pražupnijo Sv. Vida na Vogalu.

Na vzhodni strani sledi župnijska meja politični meji do izvira potoka Ročice (pravilno Rečica). Ta potok je potem župnijska meja do svojega iztoka v Drvanjo, nato Drvanja do svojega iztoka v Pesnico. Celi čas od Mure do Drvanje je mejila Jarenina na pražupnijo radgonsko. Južnozapadno pa loči Pesnica našo župnijo od ptujske in mariborske pražupnije.

Prva iz jareninske župnije izločena župnija je bila Svečina. Solnograški nadškof Adalbert (1168—1177, 1183—1200) spričuje 1197, dne 19. marca, da je posvetil v Svečini kapelo sv. Andreja in govori ob enem o župnikih, ki naj imajo svoje župnijske dohodke in pravice. Iz tega sklepamo, da je Adalbert pri posvetitvi svečinske cerkve l. 1197 isti podaril župnijske pravice; ker pa je

admontski patron svečinske župnije in ob enem parochus proprius Jarenine, sklepamo, da je bila svečinska župnija izločena iz jareninske, akoravno je takrat imel tukaj svoje pravice in posestva sekovski samostan na Zg. Štajerskem.

Iz našega drugega župnijskega seznama iz sredine 15. stoletja dobimo sledeče dele prvotne jareninske župnije:

Ecclesia in Witschein. Collator Abbas Admontensis.

Ecclesia in Jaring. Collator Abbas Admontensis.

Ecclesia Sancti Leonardi. Collator plebanus in Jaring.

Iz zadnje opazke spoznamo, da je župnijo Sv. Lenart v Slov. gor. ustanovil župnik jareninski in tamošnjemu svojemu vikarju odkazal dohodke. Kot od Jarenine odvisni vikarijat je bil Sv. Lenart do l. 1580,⁸² nato pa je admontski opat kot parochus proprius jareninski patronat Sv. Lenarta potegnil na se.

1. Jarenina.

K jareninski župniji so pripadali l. 1782. sledeči kraji: Spodnja Jarenina, Jareninski vrh, Strihovec, Vajgen, Kaniža, Vučji vrh, Polički vrh, Polička vas, Vučji dol (Pučenca), Zg. Jarenina, Gačnik, Vosek, Kropivnik, Pesnički dvor, Jelenče vrh.

K podružnici ali lokalni kapelaniji Sv. Jakob, so pripadali kraji: Zg. Jakobski dol s podružnico, Sp. Jakobski dol, kraj Kropivnik (to je raztresene hiše), vrh Kušernik, vrh Flekušek, vrh Slatenek, Vukovski vrh, Drankovec, Lilaški vrh (Srobotje), Šambert, Sp. Gradiška, Ploderšnica, Jurjevski dol, Počenik, Sp. Hlapje, Zg. Hlapje, Rittersberg, Zg. Gradišče, Mali Jakobski dol, Polička vas, Ročički vrh (Radschitzenberg).

Od lokalne kapelanije Sv. Ilja so se oskrbovali sledeči kraji: Sv. Ilj vrh in dol, Kršnica, kraj Vajgen, kraj Polički vrh, Strihovec, Cirkniški dol, Dobrenje, Stara gora, Ciršak, Kozjak, Selnica.

Od podružnice (Sp.) Sv. Kungota so se oskrbovali: Gradiška, Dobrenjski vrh in dol ter na Ranci vrh in dol.

Celotna župnija s tremi podružnicami je imela skupaj 1577 družin in 7827 duš. Lastne matične knjige so dobile podružnice še le z jožefinskim časom.

Iz listin iz srednjega veka o cerkvi sv. Jakoba ne zvemo nič, kakor tudi o ostali okolici skoraj nič. Pa vendar že naslov cerkve kaže, da se mora prištevati našim starejšim cerkvam. Kakor se še danes spozna, je bila prvotna cerkev gotiška. L. 1532 so cerkev Turki razdejali. Cerkev je imela že takrat svoje pokopališče in bržčas tudi svojega escurrando-kapelana. 1535., 24. oktobra, je labodski škof Filip pokopališče rekonziliriral in cerkev nanovo posvetil. Tudi vizitacijski zapisnik iz l. 1617 nam pravi, da je jareninski kapelan tukaj redno obhajal vsako nedeljo službo božjo. Še le l. 1770. je bil tukaj nastavljen stalni štacijski kapelan, ki je postal l. 1785. župnik.⁸³

Meje za dušno pastirstvo pri Sv. Jakobu so bile: na zapadni strani višina (razvodje) med Vukovskim in Jareninskim potokom do glavnega grebena

Slovenskih goric, na severu ravno imenovani greben od Lilaškega vrha do Zg. Gradišča, na vzhodni strani greben med Ploderšnico in Velko do Zg. Gasteraja, kjer je meja šla čez Jurjevski potok ali Bobovnico proti zapadu na višino med Partinjskim in Jakobskim potokom in po tej višini na jug, dokler se ji ni približala Pesnica, ki je bila meja na jugu do Vukovskega potoka.

Druga lokalija je bila Sv. Ilj v Slov. goricah, ki je nastala prime-roma ob istem času, kakor Sv. Jakob. Cerkev tukaj zasledimo že l. 1329 v obliki »S. Gilgen« in potem še večkrat.⁵⁴ Že l. 1617 je bilo župniku ukazano, da se mora pri Sv. Ilju mesečno dvakrat po nedeljah in na nekatere praznike opravljati božja služba. Cerkev je imela že pred l. 1532 tudi svoje pokopališče.⁵⁵ Dozdeva se, da so prvi kurati za Sv. Ilj stanovali pri Sp. Sv. Kungoti.

Meja za to kuracijo je bila na zapadu od Pesnice gori greben med Cirkniškim in Dobrenjskim potokom, pozneje med zadnjim in Krsniškim potokom do glavnega grebena Slovenskih goric. Od tod se je obrnila meja proti severo-vzhodu ob bivši politični meji med Mariborom in Lipnico do Mure, ki je na severu mejila do Ravnega vrha, in tam s politično mejo med Mariborom in Radgono do Lilaškega vrha šla v južni in dalje ob glavnem grebenu Slovenskih goric do Vajgenskega vrha in tam ob grebenu med Jareninskim in Cirkniškim potokom do Pesnice, ki je bila južna meja kuracije.

L. 1784 je postal Sv. Ilj župnija.

Sp. Sv. Kungota je imela svojo cerkev gotovo že v 14. stoletju; sedanjo cerkev je sezidal admontski opat Rajmund l. 1673. Lokalija je prvotno obsegala sedanjo politično občino Sp. Sv. Kungota (Gradiška); na jugozapadu je mejila na Pesnico, na zapadu čez greben Gradiške na Zg. Sv. Kungoto (Kamnico), na severu in vzhodu pa na Sv. Ilj. Kuracija je imela čisto mafnen obseg in se je povečala še le po jožefinski reformi na račun sosednjih župnij.

Jareninska župnija brez podružnic je mejila na jugu na Pesnico, na zapadu in severu na kuracijo Sv. Ilj in na vzhodu pa na lokalijo Sv. Jakob. Celotna župnija pa je mejila ca 1600 na jugozapadu ob Pesnici na Sv. Peter, Maribor in Kamnico, na zapadu na Kamnico in Svečino ob grebenu Gradiške, Dobrenja in Krsnice, ob severozapadu na Gomilico (pražupnija Lipnica), ob Muri na župnijo Sv. Vida na Vogalu, na vzhodu pa na pražupnijo Radgono (Cmurek) in potem na svoj vikarijat Sv. Lenard v Slov. goricah.

2. Svečina.

Kakor smo že slišali, je svečinsko cerkev blagoslovil sojnograški nadškof Adalbert l. 1197 in ob enem podelil cerkvi župnijske pravice. Ker je bila nova župnija izločena iz admontske župnije Jarenina, je postal admontski opat patron svečinske župnije, akoravno je bila cerkev bržčas pozidana od sekovskih kanonikov.

Izkaz iz l. 1782. imenuje sledeče kraje v področju svečinske župnije: Svečina, Pesserl, Hoch Pesserl, Dobrenja (zapravno pobočje), Lindwurmwald.

Hochrasenstein, Stara gora, Podigrac, Visoki Plač, Sv. Jožef, Huntsperg, grad Svečina, Ciringa, Steinberg, Ratspach, Keblwald, Weissenstock, Sp. Šlatina, Koderjač (Kandriatsch), Cople (Hoppelberg),* Zg. Špičnik, Sp. Špičnik, Grušena, Schnellberg, Himmelreich, Vrhovci, Jurski dol, Sv. Jurij, Srednji Rodovič, Vrtnice (? Wurschnitz), Sp. Jedlonik, Sp. Rodovič in Jedlonik. 33 imenovanih krajev je imelo 526 družin in 2949 duš.

Nekateri imenovani krajev se ne dajo izenačiti. Kakor kamniška župnija pri Zg. Sv. Kungoti prestopi Pesnico, tako stori tudi svečinska župnija, tako da južno od Pesnice Tremlov breg in Pesnica (zgoraj bržčas Srednji in Spodnji Rodovič po potoku Rodovič) pripadata svečinski župniji. Zapadno meji Svečina na župnijo Lučane, na severu na Gomilico (obe pražupniji Lipnica) ob bivši politični meji med Mariborom in Lipnico, ob vzhodu na župniji Jarenina (Sv. Ilj) in Kamnico, ob jugu na zadnjo župnijo.

Podružnico Sv. Jurij ob Pesnici zasledimo že l. 1383. (ONB. 208.)

L. 1387 je pri Sv. Juriju ustanovil svetopavelski »amtmann« (sodnik) tukaj, Mert Zedlar, s svojo ženo in dediči z 10 funti denarja sv. mašo. Svečinski župnik Hans der Smogrer potrdi 25. marca t. l. ustanovitev s pristavkom, da sme Zedlar prenesti ustanovo v mariborsko cerkev, ako bi župnik in njegovi nasledniki ustanove ne spolnjevali.⁸⁶ Je li ta ustanova dalj časa obstala in je ustanovljeni kapelan stanoval pri Sv. Juriju, ni znano. Cerkev je imela svoje kličarje, ki so npr. 1492 celo v Rimu tožili takratnega svečinskega župnika Niklasa, da si prilastuje razne cerkvene dohodke itd. svoje podružnice Sv. Jurij.⁸⁷ Ustanovo je bržčas ugonobil protestantizem, kakor na mnogih drugih krajih.

Po reformaciji se je služba božja večkrat opravljala pri Sv. Juriju. Ob vizitaciji l. 1617. je celo sekovski škof ukazal, da naj bo vsako nedeljo in praznik služba božja pri Sv. Juriju, ako sta v Svečini dva kapelana.⁸⁸ Še le ob Jožefovem času je postal St. Jurij kuracija, pa najprej samo začasno.

3. Sv. Lenart v Slov. gor.

V listini papeža Celestina III. v Lateranu 1196, dne 17. junija, ko ta potrdi svetopavelskemu samostanu razna posestva in pravice, najdemo v Slovenskih goricah tudi »predium apud sanctum Leonardum«.⁸⁹ Listina je sicer nepristna;⁹⁰ vendar pa zvemo iz neke druge listine, katero datira Zahm⁹¹ s »l. 1215«, da je to posestvo pri Sv. Lenartu posedal Vernher Meljski »von Tanne« in Zahm tukaj naš trg izrecno lokalizirira »v Slov. goricah«.⁹²

Tako smemo početek cerkve pri Sv. Lenartu staviti v konec 12. stoletja. Razumljivo je, da so v tako obširni župniji, kakor je bila prvotna jareninska, kmalu nastale podružnice, kjer se je za oddaljene župljane od časa do časa vršila služba božja. Kdo je cerkev sezidal, ne vemo, vikarijat pa je ustanovil jareninski župnik. V III. župnijskem seznamu se imenuje jareninski župnik kot

* pravilno: Zöpelberg.

«collator», podelivec svetolenarčke župnije in kot tak ostane do okoli l. 1580, ko je potem začel admontski opat kot parochus primarius Jarenine patronat pri Sv. Lenartu sam izvrševati.

Vikarijat pri Sv. Lenartu je najpozneje nastal v 14. stoletju. Bil še je primeroma obsežen, kakor vidimo iz krajev, ki so navedeni l. 1445 v naši župniji:⁹³

		(L. 1782 z družinami)	(danes)
Item Narmandarf	XV hewiser	(15) Armbstorf 26	Lormanje
„ Schiltaren	XX „	(14) Schiltern 19	Šetarova
„ Radich	III „	(13) Ober Radach 11	} Radehova
„ Nider Radich	VII „	(12) Unter Radach 13	
„ OberSchweinhard	IX „	(11) Oberschweindorf 20	Zg. Senarska
„ VnderSchweinhard	XX „	(10) Unterschweindorf 29	Sp. Senarska
„ Hanna	V „	(8) Ober Duorian 14	G. Verjane
„ nider Hanna	VI „	(9) Unter Duorian 8	Sp. Verjane
„ vnder Retschicz		(5) Unter Ratschützen 27	Sp. Ročica
„ ober Retschicz		(4) Ober Ratschützen 33	Zg. Ročica
„ Scorkonecz			
„ ober Seryanncz		(19) Ober Scherläfzen 11	Zg. Žerjavci
„ nider Seryanncz		(20) Unter Scherläfzen 39	(2) Zenka Sp. Žerjavci
„ ober Purckltall vnd vnder		(7) Purgstall 126	Porčič
„ zu Gostiray		(31) Gasterey 80	Gasteraj
„ zu Kolczendarff			
„ Ruczendarff		(24) Raitra	
„ zu Glogowicz		(22) St. Georgental	Jurjevski dol
„ Seyttendarff		(18) Schützendorf 23	Žice
„ an der Welick		(32) Velka 78 (36) Kriechenberg	Velika, Kriemberg, Mali
		(36) Kleinberg 50	vrh
„ Ledinig		(33) Jurschitzberg (34) Hatschnigg 60	Juršenca, Hastnik
„ zu Maczen		(17) Muetschen 37	Mučna
„ vnder Pirtin		(27) Partin	Sp. Partinje
„ zu Samirck		(16) Samörko 42	Zamarkova
„ zu mitter Pirtin	{	(27) Partni skupaj 83	Sr. Partinje
„ zu Ober Pirtin			Zg. Partinje
„ zu Dolgen		(25) Gradisch (26) Langenberg 41	Gradišče, Dolgi vrh

Številke hiš so od Gornje Ročice naprej izpuščene, tudi sklepčno število manjka.

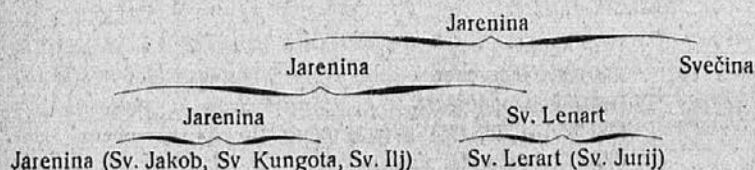
V seznamu se ne dasta dva kraja določiti: Scorkonecz in Kolczendarff, katerih ONB nima. Za zadnji kraj bi se mogoče dala določiti Malna, ako ne Sv. Jurij sam. Zadnje bi tudi lahko bil kraj »Glogowicz«, na kar še sedaj spominja potok Bobovnica ali Gogonica (kakor je tudi na generalni karti).

Prvotna župnija Sv. Lenard je imela svojo mejo na jugu, oziroma južno-zapadni strani Pesnico, kjer je mejila na Sv. Rupert (pražupnija Ptuj in malo na Sv. Peter (Maribor). Na zapadni strani je zapustila Pesnico blizu sedanje velike ceste iz Ptuja in ob njej pri Šikerju prekoračila veliko cesto Maribor-Radgona, dalje je šla ob grebenu med jakobskim in partinjskim potokom do Gradišča, proti severu dalje čez Bobovnico do bivše politične meje med Mari-

borom in Radgono. Tukaj je mejila na župnijo Sv. Jakob (Jarenina). Na severu je bila politična meja imenovanih dveh glavarstev tudi cerkvena proti Cmurku do poznejše cerkve Sv. Ana v Slov. goricah. Obrnila se je na jug, oziroma jugovzhod ob potoku Ročica do izliva v Drvanjo in ob tem potoku do njegovega izliva v Pesnico, kjer je celi čas mejila na staro župnijo Sv. Benedikta (Radgona).

Tudi lenarčka župnija je bila še razširna in kmalu je dobila župna cerkev svojo podružnico ob Bobovnici v cerkvi Sv. Jurija v Slov. goricah. Prvikrat zasledimo ime l. 1388: »s. Joergen in den Pueheln« itd.⁶⁴ Tukaj so že rano opravljali službo božjo; l. 1607 se je tukaj vzdrževal bivši lenarčki župnik, Janez Morennus, 1616 je bil nastavljen kurat pri Sv. Juriju z opombo, da mora stanovati pri župniku.⁶⁵ Od konca 17. stoletja so bili redno kurati pri Sv. Juriju, ki so po izkazu l. 1782 oskrbovali sledeče kraje: Sv. Jurij, Jurjevski dol, Zg. in Sp. Malna, Rajca, Gradišče, Dolgi vrh, Partinje, Navarda, Stojšina (Sternschein), Široko, Gasteraj, Velka, Juršenca, Hastnik, Kremberg in Mali vrh. Meja med župnijo in lokalijo je torej šla od jareninske (jakobske) župnije v severovzhodnem od Bobovnice, dalje pa skoraj v severni smeri do severne meje pri Sv. Ani v Slov. goricah. Samostojen je Sv. Jurij postal še le l. 1784.

Rodovnik jareninske župnije bi torej bil:

IV. Cmurek.

Cmurek, slovenska oblika za nemški »Mureck« je spakedranka iz »zu Mureck«. Ker leži trg blizu ovineka, h kateremu je Mura prisiljena napraviti od južne smeri v zahodno, ime ni težko razložiti; pomeni ravno isto, kakor dve vasi na tem ovinku: Ober- in Untervogau, to je »vogal« = Mur-Ecke. Te dve naselbini ste seveda starejši, kakor grad Cmurek, zato imata slovensko ime. Grad pa je sezidal proti sredi 12. stoletja Burkart Koroški ali tudi imenovan »Mariborski« in je dal svoji ustanovitvi nemško ime;* že njegov sin se je imenoval po gradu »Herr von Murekke«. Pod gradom se je ustanovila naselbina, ki je dobila kmalu tržke pravice, izven trga stoji cerkev, ki je kmalu dobila župnijsko pravico. L. 1187. je prisostvoval veliki solnograški sinodi v Lipnici tudi cmureški župnik.

Obseg župnije je vključil prirastku v začetku 15. stoletja primeroma tako majhen, da je izključeno njo smatrati za pražupnijo. Iz katere župnije pa je bila torej izločena?

* Imenuje se prvokrat o. l. 1145: Mōrekke; ONB 349.

V pošteev prideta samo dve pražupniji južno od Mure, in to sta kamniška (oziroma jareninska) in radgonska. Mislilo bi se lahko tudi na Sv. Vid na Vogalu, ker imata obe župniji istega patrona. Razumtega pa nam kažejo najstarejši krajevni izkazi, da sta se župniji Sv. Vid in Straden razprostirali skoraj neposredno do cmureškega trga. Vasi na levem bregu Mure, razun trga samega, katere našteva izkaz za leto 1445, so 13. stoletja v okviru župnije Sv. Vid in še tako v nekem imeniku v l. 1400. Cmureška župnija pa je imela svoj delež »im gebürg«, v Slov. goricah. Iz tega pa moramo sklepati, da je cmureški trg prvotno ležal na desnem bregu Mure in da si je Mura svojo strugo med trgov in Slovenskimi goricami, kjer se nahaja grad, skopala še le v poznejšem času.

Iz cmureškega tržkega arhiva* zvemo, da je Mura še v 17. stoletju svojo strugo vedno bolj približevala obznožju Slov. goric in pri tem preplavila cel graščinski pašnik iz desnega na levi rekin breg. Tako je nastal takozvani cmureški »gris«. Tako vsaj bremo v nekem pismu cmureškega župana Ferd. Jos. Reitterja z dne 18. sept. 1752 o pripadnosti tega tržkega grisa, da še je le leta 1695. graščak Stubenberg prepustil to priplavljeno in naplavljeno zemljo tržki občini. Sicer pa tudi ljudstvo samo pripoveduje, da je Mura nekdanj tekla bolj severno, kjer se nekdanji njeni levi breg še danes vidi.

Od Göstinga nad Gradcem do ogrske meje pod Radgono je bila murska struga ob enem meja med pražupnjami. Kjer to načelo poznejšim razmeram navidezno nasprotuje, npr. pri Radgoni, nam kaže ozemlje, da je Mura nekdanj svoj tok in svojo strugo imela dalje na severu. Zato nam je pražupnijo, iz katere je izločena bila cmureška župnija, iskati na desnem bregu Mure.

Do najnovejšega časa — ko se je začetek tega spisa že tiskal — smo bili prepričani in smo zastopali mnenje, da je cmureška župnija bila prvotno del radgonske župnije. Posebno, ker leži cela cmureška župnija v radgonskem okrajnem glavarstvu. Ako pa opazujemo mejo nad Muro med pražupnjama Straden in Sv. Vid na Vogalu, potem pa isto med radgonsko in mariborsko (oziroma jareninsko) pražupnijo od Sv. Ane v Slov. goricah naprej proti južni smeri, zapazimo, da je druga mejna črta naravno nadaljevanje prve, pretrgano po cmureški župniji, ako se ista prišteva k radgonski pražupniji. Ako južni konec prve meje kratkoma zvežemo s severno prej označeno točko druge meje, pa ostane ravno cela cmureška župnija odrezana od radgonske pražupnije. Že vsled tega se nam zdi primerno, da pustimo Cmurek izven radgonske pražupnije.

Potem pa jo lahko priklopimo h kamniški pražupniji.

Ko je Burkart Cmureški sezidal svoj grad in s tem bržčas prvo naselbino v Cmureku ter cerkev, se je gotovo potegoval tudi za župnijske pravice svoje cerkve pri nadškofu. Najlepša priložnost pa je bila ravno takrat, ko se je jareninska župnija ustanovila, novoustanovljena mariborska župnija podedovala

* Dež. arh. v Gradcu: Spec. arh. Cmurek.

prerogative kamniške pražupnije (s preselitvijo župnika iz Kamnice v Maribor?), da je dobila tudi cmureška cerkev takrat župnijsko pravico. To bi bilo malo pred ali okoli l. 1160. Patronatno pravico so bržčas prvotno imeli cmureški gospodje; ko pa so ti izumrli, pa je — kako? — patronat prešel na sekovskega škofa. Ker je sekovski škof bil tudi patron svetovidske župnije, se tudi lažje razume, da so bile bližnje občine zadnje župnije v prvem delu 15. stoletja priključene bližji župni cerkvi v Cmureku. Da je cmureška župnija pozneje spadala v dekanat Straden in k borovskemu arhidijakonatu, je bila posledica, ker je ležala župna cerkev takrat že na levem bregu Mure.

Naš zanima cmureška župnija samo toliko, kolikor sega v ozemlje labodske škofije in to je od l. 1870 sedanja župnija Marija Snežna, oziroma od 1. decembra 1923 ves del župnije južno od Mure. Ali iz seznama iz leta 1445 zvemo o vseh teh krajih samo: »Item in den Pühehn ennhalten der Muer C vnd XX Fewerstet«. — v Slov. goricah onstran Mure 120 ognjišč. Seznam iz l. 1782. pa navaja za ta del sledeče kraje kot v »mariborskem okrožju«:

14. Auen, 14 družin, 81 duš.
15. Roßhof, 14 družin, 86 duš.
16. Frattendorf, 19 družin, 99 duš (Vrata).
17. Neuberg, 18 družin, 49 duš.
18. Frattenberg, 37 družin, 130 duš s podružnico.
19. Wissenthal, 46 družin, 251 duš (Trate).
20. Stänz, 19 družin, 105 duš (Ščavnica).
21. Drossenberg, 47 družin, 209 duš (Dražen vrh).
22. Wölling, 138 družin, 706 duš (Velka).
23. Sügersdorf, 11 družin, 58 duš (Svečana).
21. Drossenberg, 47 družin, 209 duš (Dražen vrh).
25. Raabenberg, 18 družin, 95 duš (Ravnivrh).

V tem delu je bilo torej 399 družin z 2007 dušami. Župnijska meja je zapustila Muro (s politično mejo) nad Ravnim vrhom proti jugu na Lilaški vrh, od tam ob razvodju proti vzhodu blizu Velke, a se je tam obrnila proti jugu do Plodršnice, do tod ob jarenski pražupniji in potem zopet proti vzhodu do Sv. Ane, nato na sever čez Ščavnico, na levem bregu proti severozahodu nekako do Stehansla in potem naravnost na sever do Mure, meji na apačko župnijo radgonske pražupnije.

Ako si torej predstavimo prvotno pražupnijo Kamnico po našem pričanju, dobimo sledeči rodovnik pražupnije Kamnica:

Opombe.

Nekatere vire, ki se navajajo opetovano, smo pri citiranju navajali v krajših oblikah. Taki so:

(Die) Christianisierung: Ljubša, Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau. Graz 1911.

ČZN: Časopis za zgodovino in narodopisje. Izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru (do sedaj 19 letnikov).

Gr. ali Gradivo: Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Do sedaj IV. zvezki. (Navedene navadno strani; tako tudi pri drugih razen Jakscha.)

Jaksch: Monumenta historica ducatus Carinthiae (MHIC); 3 deli.

Janisch: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark. Graz. 3 zvezki.

Ljubša: Glej gori: Die Christianisierung.

Muchar: Geschichte der Steiermark. Graz. 8 zvezkov (9. je imenik.)

ONB: I. v. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter. Graz.

Orožen: Das Bistum und die Diözese Lavant. Maribor. 8 zvezkov. Tukaj pride v poštev samo I. zvezek (1875).

Schroll: Urkundenbuch des Benediktinerstiftes St. Paul im Lavanttal.

UB: I. v. Zahn, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark. Graz. 3 deli.

Druga dela so razvidna dovolj iz označenja. Pismeni viri so iz sekovskega škofijskega in štaj. deželnega arhiva v Gradcu; posebno prvi se redko navajajo.

¹ Gr. II. št. 37. — ² Gr. I. št. 303. — ³ Gradivo III. str. 232. — ⁴ Na n. m. str. 236, 239, 244. — ⁵ UB II. 292. — ⁶ Kovačič, Središče 97. — ⁷ Kirch. Lex. 1949. — ⁸ UB I 392. — ⁹ Kn. šk. arhiv v Gradcu. — ¹⁰ UB I 424: »Tamquam sylve nuper inhabitate et in nullius terminis constitute«. UB I 427: »Ecclesiam... in quadam silva hactenus inculta constructam et nullius parrochiae terminis adhuc modo quolibet continentem«. — ¹¹ Gl. Die Christianisierung. 214 nasl. — ¹² Pr. npr. UB I str. 94; Janisch III 1291-a. — ¹³ UB I 77, Muchar IV 299; Jaksch, Monum. hist. duc. Carinthiae III 181. — ¹⁴ M. I. Oe. G. XXIII, pos. str. 297. — ¹⁵ Zeitschr. n. o. m. str. 133. — ¹⁶ Gradec 1917. — ¹⁷ Str. 156. — ¹⁸ Še celo »jožefinske župnije«, nove od cesarja Jožefa II. ustanovljene župnije so morale do novejšega časa štolo in biro odračuniti starim župnijam. — ¹⁹ Izdal P. Willibald Hauthaler, OSB., v Solnogradu l. 1887. V oklepih dostavljamo vrednost v kronah predvojnne veljave. Številke v oklepih pred župnijo so zaporedne številke v »Libellu«. — ²⁰ Gerning je bržčas pisavčeva pomota za »Zellnitz«. Drugače pa bi se nanašalo ime na bližnjo vas »Gersdorf«, prvotno Geroldsdorf (ONB 210, ki nima torej opravičene prekrstitve v »Črešnjevec«, kakor nekateri danes pišejo). Po starem ljudskem izročilu je bila neki prvotna župna cerkev v Selnici, zapadno od sedanjice blizu Drave in so se neki še pred kakimi 50. leti tam v gozdu videle zadnje razvaline te cerkve. Gotovih dokazov za izročilo nimamo. Sicer pa gl. v razpravi o župniji v Selnici. — ²¹ Str. 281 nad. v originalu fol. 19. — ²² Deželni arhiv v Gradcu, v celem čez 600 fasciklov, zbranih v 62 folijih. — ²³ Kjer imenuje Malo Nedeljo kot vikarijat Ormoža; bržčas pa je tukaj misliti na Sv. Miklavža. — ²⁴ Gradivo II 135 št. 172. — ²⁵ UB II 42. — ²⁶ Gr. IV 135. — ²⁷ Gr. IV 228. — ²⁸ Gr. IV 681. — ²⁹ Orožen I 133. — ³⁰ Schroll UB. St. Paul str. 197. — ³¹ n. n. m. str. 199. — ³² n. n. m. 215. — ³³ Orožen I. 130. — ³⁴ UB I 66: l. 1056. — ³⁵ Gl. M. Ljubša, »Štajerska Kapla; Straža 1924 št. 1, 2, 3. — ³⁶ Schroll UB St. Paul str. 273. — ³⁷ Orožen I 129. — ³⁸ Gr. IV 241. — ³⁹ Gr. IV 247. — ⁴⁰ Gr. IV. 302. — ⁴¹ Gr. IV 324. — ⁴² Jakisch IV 2137. — ⁴³ ONB 329. — ⁴⁴ Gr. IV 215. — ⁴⁵ n. n. m. op. 3. — ⁴⁶ UB III 158. — ⁴⁷ UB III 154. — ⁴⁸ ONB 329. — ⁴⁹ UB III 154. — ⁵⁰ Schroll str. 128, št. 64. — ⁵¹ Schroll str. 177 št. 140, tudi l. 1303, n.

n. m. str. 186. — ⁵² Schroll str. 237 št. 235. — ⁵³ UB IV 259. — ^{53a} ONB 271. — ⁵⁴ Orožen I 113. — ⁵⁵ ONB 34. — ⁵⁶ Orožen I 106, 108. — ⁵⁷ Orožen I 110, 112. — ⁵⁸ I, 111. — ⁵⁹ Gr. IV št. 409, 416; 716 ozir. 761. — ⁶⁰ Gr. IV 237. — ⁶¹ Gr. IV CVII. — ⁶² Gr. IV 137. — ⁶³ ne pa, kakor Zahn ONB 326/7 misli v mestu; tam so pozneje sezidali neki gradič. — ⁶⁴ Grazer Tagespost 1900, 15 sept. 3. pola. — ⁶⁵ UB III 86. — ⁶⁶ UB III 232, 233. — ⁶⁷ I. 8. — ⁶⁸ ONB 326. — ⁶⁹ na n. m. — ⁷⁰ Gr. III 237. — ⁷¹ Gr. III str. 239. — ⁷² gl. Gr. III str. 239 op. 5. — ⁷³ Gr. III 240. — ⁷⁴ ONB 121. — ⁷⁵ n. n. m. 122. — ⁷⁶ I. 70 in po njen. Janisch II 240. — ⁷⁷ ONB 512 pod »Wumbach«, katero ime se nahaja prvič 1373. Katero ime je prvotno, ne vemo. — ⁷⁸ Orožen I 70. — ⁷⁹ Gr. IV str. 90. — ⁸⁰ n. n. m. 205. — ⁸¹ Gr. IV 106. — ⁸² Orožen I 184. — ⁸³ Orožen I 153–154. — ⁸⁴ ONB 4. — ⁸⁵ Orožen I 158, 159. — ⁸⁶ Schroll, UB St. Paul, str. 271. Mogoče je Zedlar celo ustanovitelj te cerkve. — ⁸⁷ n. n. m. str. 513. — ⁸⁸ Orožen I 177. — ⁸⁹ UB II 41. — ⁹⁰ Cradivo IV 448. — ⁹¹ UB II 209. — ⁹² ONB. 305 določa sicer našo cerkev kot podružnico kot Hočko južno od Maribora, druge letnice nikjer ne navaja in za našo cerkev ima l. letnico 1404. To lokalizacijo pa ima, ker se l. 1237 (UB II 466) v zvezi z Hočami imenuje župnija Sv. Lenart, ki pa je bržčas Nova cerkev. V imeniku V. UB pa navaja obe letnici 1196 in c. 1215 pri Sv. Lenartu v Slov. gor. — ⁹³ Tukaj, kakor še natančneje pri prazupnji radgonski navajamo l. 1445. še seznam iz l. 1782. Iz pristavljenih številk oziroma družin se lahko marsikaj sklepa. — ⁹⁴ ONB 208. — ⁹⁵ Orožen I 210, 214 in sek. šk. arh.

Zgodovina slovenskega petja v Mariboru.

H. Druzovič, Maribor.

»Neima ugodnijega i veličanstvenijega prizora na svietu, nego je duhovno razviče jednoga naroda.« (Stanko Vraz v svojem poročilu o prvi uprizoritvi prve ilirske opere »Ljubav i zloba« 1846).

I. Doba pred čitalniškim petjem s splošnim pregledom razvoja slovenskega petja v 1. polovici 19. stoletja.

Vrednost današnjih kulturnih dobrin moremo presojati le takrat, če poznamo njih nastanek in tudi okoliščine, pod katerimi so se razvijale. Kar se nam danes dozdeva kot samo ob sebi umevno, je nastalo često z velikimi težkočami, z velikim naporom in trudom. Bili so činitelji, ki so kulturni razvoj pospeševali, a še večkrat zadrževali. Tudi v naši glasbeni umetnosti, katero moramo predvsem smatrati kot tvorbo socialnega značaja, zasledujemo neko nepretrgano gibanje, ki ne pozna prestedkov. Javljajo se presledki, potem so ti le nekake posledice nasilnega zadrževanja; notranje gonilne sile, katere vsebuje socialni organizem, podre ob prvi priliki vse umetne ovire, ter si pribori spet pot k tem večjemu razmahu. V drugem slučaju pa mora propadlami slediti pogin umetniškega življenja. Vse te razvojne faze, z vsemi spremlja-

jočimi faktorji pospeševanja in uničevanja bomo lahko zasledovali v razvoju mariborskega slovenskega glasbenega življenja. Spoznavanje teh zgodovinskih činjenic bode pomagalo odstranjati marsikatero enostransko sodbo o delovanju naših prednikov, na drugi strani pa bomo imeli priliko, občudovati nadvse požrtvovalno in velikopotezno delovanje mladeniške dobe našega muzikalnega pokreta. Prepričali se bomo, da si je narod skušal vzdrževati in utrjevati svojo podedovano posebnost, ter si takoj v početku svojega prebujenja zaželel ustvariti svoje lastne kulturne dobrine, kakršnih so deležni vsi večji narodi. Uprav pri mariborskem slovenskem petju bomo videli velik početni razmah, kar priča o zdravem jedru takratnega slovenskega življa. Ko bi se ta naravni razvojni proces, kakršen se je javljal v početku ustavne dobe, ne bil zadrževal po močnejših zunanjih silah, bi bila postala fiziognomija mesta sčasoma gotovo drugačna.

Izmed umetniških panog je torej glasba tisti faktor, ki nam daje verno sliko narodnega duševnega življenja. To more pa le radi tega, ker je v svoji bistvenosti izrazito subjektivnega značaja. Petje nam pomaga, gledati v narodovo dušo; je zrcalo njegove psihe. Že Slomšek je bil o tem uverjen, ko pravi: «V življenju boljše spremljevalke ni človeku, kakor pesem. Materna pesem detece v sladko spanje zaziblje, pesem otrokom na paši čas krati, odraslene v poštene družbe vabi, starčku starosti grenobe sladi in veselega raja okus podeljuje, rajne umrle prijatelje in prijateljice obžaluje in še na grobu časti. Lepa pesem buči, uči, opominja in svari. Pesmi le tam slišati ni, kjer poštenih ni ljudi.» Narod izraža s svojim petjem svoje najnežnejše občutke, vse svoje veselje, vso tugo; v petju najdejo svoj izraz vsi dogodljaji, ki so v zvezi z narodnim življenjem, da še celo politiški dogodki najdejo svoj odmev v petju. Liki narodnemu jeziku raste in razvija se tudi narodna muzikalna govorica in domača glasbena zgodovina bi naj bila obenem učiteljica in vodnica pri vsakem smotretem delovanju na polju glasbene kulture. S pogledom v preteklost naj se nam odpira tudi pogled v prihodnost.

Kakor je vsaka lokalna zgodovina umevna le v zvezi s splošno zgodovino, tako bomo tudi naš domači pevski pokret le tedaj pravilno presojali, če si bomo obenem ogledali splošni kulturni in politiški položaj, v katerem so živeli svoječasni mariborski Slovenci. Naši bomo tukaj vse one faktorje, ki so uplivali na postanek in razvoj petja ali v pozitivnem ali pa v negativnem smislu.

Koncem 18. stoletja nastopivša romantiška struja je začrtala celemu zapadno-evropskemu kulturnemu življenju nove razvojne smernice. Prevratu na politiškem polju je sledil popolni prevrat v duševnem pokretu, kakor tudi v umetnostih. Boj za enakopravnost je imel za posledico vzbujanje nacionalne zavesti pri poedinih narodih. Istočasno so se že začeli javljati prvi znaki postajajoče narodne umetnosti. (Ni toraj zgolj slučaj, da se je igralo v dobi francoske revolucije, l. 1789 v deželnem gledališču v Ljubljani prvič v slovenskem jeziku [Linhartova Županova Micka]). Romanticizem s svojim

pospeševanjem individualizma je pa oživil predvsem muziške umetnosti, in med temi osobito liriško pesništvo in glasbo, kajti tukaj najde narodovo čutno in duševno razpoloženje svoj najsubtilnejši izraz. Nam Slovencem je ta doba rodila prvega lirika, V. Vodnika ter prva skladatelja, Bl. Potočnika in Gr. Riharja. Nastajale so narodne pesmi in oglašali so se zbiratelji narodnega blaga. Stanko Vraz je navduševal rodoljube k nabiranju in zapisovanju narodnih pesmi. S tem je že bila ustvarjena podlaga nastanku slovenske umetne glasbe, katere nadaljnji razvoj je bil zavisen spet od raznih okoliščin. Pri nas so bile namreč razmere v tem oziru bistveno drugačne, nego n. pr. pri sosednih Nemcih. Pri teh najdemo po dovršenih Napoleonovih vojskah izredno močen razmah nacionalne ideje. Kot konkretna posledica je bil postanek moških pevskih društev (sicer po vzoru ruskih vojaških zborov), ki so se z veliko naglico razvijala in rastla, kakor gobe po dežju. Pesemska skladba je doživela svoj prvi razcvit (Schubert, Schumann), narodna opera se je ustvarila, in mogočno narastla pevska organizacija je začela postajati važen in odločevalen socialni in politički faktor. — Vse to je seveda moralo uplivati na sosedne države in na sosedne narode. V Avstriji so vladni krogi zasledovali to gibanje z veliko opreznostjo, da, z neko bojaznijo, kajti, po dunajskem kongresu (1815) je zavladala tukaj najhujša reakcija in zloglasni minister Metternich se je v zadevi ustanavljanja pevskih zborov izrazil: »Haltet mir ja dieses Gift aus Deutschland nieder.« Kako so se vladni organi bali pevskih prireditelj, dokazuje primer iz Salzburga, kjer so ob priliki večje pevske slavnosti imeli pripravljene vojaške s topovi. Da v takih okoliščinah za enkrat še ni bilo misliti na postanek pevsko-društvenega življenja, osobito še pri nemških narodih Avstrije, je pač umevno. Vendar je v tem oziru tudi čas marsikaj spremenil. Vzbujena narodna zavest je tlela pod pritiskom nevzdržno dalje in prišla je tudi doba, ko vsa vladna skrb ni mogla več zabraniti ustanavljanja pevskih društev. Še pred koncem Metternichovega režima (1848) se je ustanovilo na Dunaju po vzorcu švicarskih in nemških pevskih društev prvo moško pevsko društvo (1843*), kateremu je sledilo na bivšem Štajerskem najprej enako v Gradcu (1846) in neposredno na to še v istem letu v Mariboru. Istočasno se je začelo gibanje tudi pri avstrijskih Slovanih. Za razvoj pevsko-društvenega življenja še sicer pri teh niso bili podani pogoji, vendar se je pri raznih prireditvah tudi že začelo popevati. Osobito vzorne so bile v tem oziru prireditve na Dunaju živečih Slovanov. Prednjačili so tukaj predvsem Čehi in Hrvatje. Tudi v Ljubljani se je l. 1846 po mnogih letih v gledališču spet slišalo slovensko petje, katero je občinstvo izredno navdušilo. Vendar pa še te pesmi nikakor niso prepojene z nacionalnim duhom, kakor bi to morda pričakovali v tej dobi, temveč vse imajo na sebi splošno znamenje neke dušne bolezni, po vseh se vleče neka črna žalost, one so »žalostno opevanje zgubljenega raja«, kakor piše v Novicah (1844) Matija Majar. Ta

* Ki pa je še-le l. 1846 dobilo uradno potrdilo.

rodoljub tudi prav pravilno sklepa, če trdi, da manjka Slovincem izrazitih pesmi, katere bi popevali tudi moški, medtem ko sedanje umetne pesmi pojo najraje le ženske. Nadalje ne zadostuje, da se zлага v slovenskem jeziku, temveč potrebno je, da je pesem zložena i v slovenskem duhu. In ta duh se pogreša večidel v vseh naših pesmih in tuj duh je kriv, da se pesmi priljubiti ne morejo. Pesmi, v katerih bi ljubezen do slovenskega naroda, do domovine se izražala, takšnih so nam naši pesniki dolžni ostali. — Nadalje pravi, da moramo narodu nuditi pesmi, ki zdravi duh oživljajo in imajo v sebi hrano za moško duševnost. Svetuje v ta namen študij srbskih in ilirskih narodnih pesmi, katere sta nabrala V. Karadžić in Staneko Vraz. Pri prestavah iz drugih jezikov pa se naj pesniki ozirajo na literaturo slovanskih narečij.

V Novicah l. 1845 se istotako pritožuje J. Drobnič, da sploh le ženske prepevajo in moških ni pridobiti za petje. Ženskam pač vsaka pesem prav pride, vse pojo. V ta namen naj bi se v nedeljskih šolah učili tudi mladeniči petja in ne samo deklice.

Drugače so pa bile razmere v tem oziru pri Hrvatih in Srbih. Malavašič piše (v Novicah 1846): »Glede petja so južni Slovani med slovanskimi narodi to, kar Italijani med romanskimi. Pa tudi južni Slovani se razlikujejo med seboj, kakor v narečjih, tako v narodnem petju in pesništvu. Hrvat in Srb hranita v svojih narodnih pesmih spomin svojih junaških očetov in njili slavnih del, miroljubni Slovenec pa prepeva, kar mu ravno srce naroča, srečo ali nesrečo svojega stanu, ljubezen itd. Zato je narodna pesem onih bolj ime-nitna kakor tega.«

Kaj so torej popevali naši očetje? Pesmi in pesemske skladbe so se razširjale večinoma tradicionalnim potom in pred letom 1848 moremo zabeležiti izmed posvetnih pesemskih publikacij le Ahacjevo zbirko (1. natis l. 1833, 2. natis l. 1845) ter muzikalno prilogo k Slomšekovim Drobtnicam (Slovenska Gerlica). Priljubljene pa so bile osobito sledeče pesmi, katere lahko štejemo k najstarejšim slov. pesmim: Pridi Gorenjc (Potočnik), Veselja dom (Slomšek), Popotnik (Normanski napev, ki je pri nas ponarodel), Glejte, že solnce zahaja (Nemški napev), Pojo, pojo zvonovi (Rihar), Zadovoljni Kranjec, Pod oknom (Flejšman), Kje so moje rožice (Hašnik), Pevec (Hašnik), Bleško jezero (Vilhar, 1848). Pesnitve so bile priljubljene od naslednjih pesnikov: Virka, Hašnika, Orožna, Valjavca in Cegnarja. Domoljubne pesmi so sicer tudi bile med temi pesnitvami, vendar niso bile tako krepkega značaja, kakor pa hrvatske budnice. Edino izjemo so tvorjale v tem oziru Koseskijeve pesnitve, katere so sodobnike v veliki meri povzdigovala in navduševala. Ker pa še niso bile vglasbene, so se ponajveč le deklamovale. Pomanjkljivo sistematično šolanje naroda se je torej že tukaj kazalo in tako piše n. pr. Davorin Trstenjak še l. 1853 (v Novicah), da »je slovenski narod premlačen, da je v njem premalo narodnega duha, pa dosti enostranosti in sebičnosti, medtem ko se pri Hrvatih že sveti danica in bo skoraj beli dan«. In v istini, pri Hrvatih dobimo v dobi pred letom

1848 bistveno drugo sliko. Ko je Gaj dramil svoje rojake in vzbujal narodni duh, je istočasno že opozarjal na pomen narodne glasbe. Zahteval je, da se hrvatska pesemska skladba naslanja na narodne motive. V tem smislu je deloval i ustanovitelj hrvatske glasbe, F. Livadić (1798—1878), ko je komponiral prve narodne budnice, ki so se izredno hitro širile med narodom in tam mnogo pripomogle k nacionalnemu oživiljenju priprostega naroda. Kar je bil Gaj v književnosti, je bil Livadić v glasbi: buditelj naroda. Že leta 1835 so imeli Hrvatje svojo »Još Hrvatska«, kateri so sledile številne druge budnice. (Med drugimi i Runjaninova *Liepa naša domovina* iz l. 1846.) Istotako priljubljene so bile razne zdravice in dobrodošlice. V Zagrebu se je l. 1846 tudi uprizorila prva hrvatska opera Lisinskega: »Ljubav i zloba«. Če pomislimo, da so dobili Rusi l. 1836 z Glinkovo »Življenje za carja« in Čehi l. 1847 z Macourkov »Žižkov duh« svojo prvo narodno opero, potem si lahko predstavimo velikanski razmah v komaj še rojeni hrvatski glasbi, ki je tudi našel odmev pri drugih jugoslovenskih plemenih. (Srbski budnici »Rado ide Srbin« in »Ja sam Srbin« sta iz te dobe; zložil ju je po narodnih motivih za moški zbor Lisinski.) Krepe hrvatske in tudi srbske budnice, ki izražajo narodovo individualnost in razpoloženje, so se udomačile tudi kaj rade pri nas in so dale pozneje povod nastanku slovenskih budnic. (Prva slovenska budnica, ki je takoj postala popularna, je bila Jenkova »Naprej« iz l. 1860. Da se vglasbi tudi Koseskijev »Kdo je mar?« je bila razpisana l. 1863 v Novicah posebna nagrada.)

Medtem, ko so hrvatske budnice uplivala na vzbujanje narodne zavesti pri Slovencih, je uplivala sosedna nemška glasba na drug način. Zadrževala je ta velika kulturna sila individualno rast naše glasbe, ter je naše narodno muzikalno čutenje takorekoč sčasoma izpreminjala. Ker je trajal ta proces skozi stoletja in je bila tudi cerkvena glasba že izza Trubarjeve dobe pod njenim uplivom, je bil učinek tudi tembolj usoden.

Na ta moment so v popolnem umevanju takratnega položaja že opozarjali dalekovidnejši rodoljubi. Pa z nobenim vidnim uspehom. Manjkalo je namreč pri nas tiste izrazite, vsestransko ustvarjajoče muzikalne osebnosti, ki bi bila v stanu, tvarjati v pravem času, ko se je ustvarjala domača umetna pesemska oblika, tudi uspešen protiutež temu uplivu in začrtati postajajoči umetnosti samolastne razvojne smernice na podlagi narodne psihe. (Znaten je bil istotako upliv italijanske glasbe, ki je bila zlasti v operi dolgo časa dominujoča). Imenitnim takratnim skladateljem, in to so bili oni, ki so delovali v Ljubljani, je manjkalo vpogled v narodovo dušo. Bila sta to Gašpar in Kamilo Mašek ter Anton Nedved, po rodu oz. pokoljenju Čehi, ki so istotako s slovensko skladbo vred gojili še nemško skladbo. Pri Hrvatih najdemo pa v tej dobi docela drugo sliko. Tam je ilizirem ustvaril podlago za postanek in razvoj narodne kulture, z vsemi njenimi značilnimi potezami. In ta se izraža že v glasbi. Pri nas pa je manjkalo potrebne dalekovidnosti in preudarjenosti, narodna moč se ni krepila in našla je ta nejasnost in nedoslednost svoj izraz v sodobni glasbi. Od domačih skladateljev te dobe moremo imenovati edinole Gustava Ipavca, kot

predstavnik, ki je ubral s srečo narodno struno, a se v svojem podeželskem, ozkem muzikalnem delokrogu ni mogel uspešno razvijati. To kaže že dejstvo, da so njegove pesmi kaj rade ponarodele in jih poje narod še danes. (Kje so moje rožice, Tam za goro, Slovenec sem i. dr.) In tako se je vršil prvi razvoj v duhu tuje glasbe. Na pogubonosno in nerodno posnemanje nemških pesemskih skladb je že mislil n. pr. Matija Majar, ko piše l. 1844 v Novicah, da so slovenske (umetne) pesmi sicer lepe, toda večjidel zložene, kakor je ravno šega med učenimi (torej nemškimi komponisti), pesmi zlagati. Opozarja pri tem že docela pravilno na narodno blago, ki ni po »kakih šegah napravljeno, temveč zloženo, kakor človeku srce kaže.«*

Doba vzbujajoče se narodne zavesti pa bi bila rabila pesemskega gradiva, ki bi črpalo vsebino iz narodne duše. In tega nam je manjkalo. Ker je bila potreba po pesmih velika, so se nemške pesmi v skladbi ne samo posnemale glede oblike, temveč nemška besedila so se kratkomalo prestavljala, melodije so se prenašale in neizpremenjenim napevom so se podlagala slovenska besedila. In to često brezsmiselno. Tuje melodije so s tem mnogokrat ponarodele v neizpremenjeni, kakor v izpremenjeni obliki. (Na ta način sta m. dr. ponarodela »Popotnik pridem čez goro« z normanskim napevom in »Glejte že solnce zahaja« z nemško melodijo.) Tudi v tem oziru so se našli uvidevni rodoljubi, ki so opozarjali na to pogubonosno početje. Tako pišejo n. pr. Novice l. 1852: »Mnogo naših mojstrov (skladateljev) sili naše blago v tuj okov, kradejo napeve iz laških, francoskih in nemških spevoiger, čeravno so si viža in beseda naravnost nasprotni in zatirajo tako našo narodnost, naš čut, naše srce, da, ko bi ne imeli še nekaterih vrlih pesmarjev (skladateljev), bi sčasoma ves pesemski duh izmed nas izginiti moral. Kakor z jezikom, tako je tudi s pesmijo: oboje je pravo, ako je v duhu naroda.«

To ozkosrčno posnemanje nemških oblik se je uveljavljalo v tako veliki meri le pri nas. Zadrževal se je s tem vsak individualni razvoj glasbe in posledice so očitne še danes. (V razvoju umetne glasbe pri drugih slovanskih narodih ne opazujemo tega dejstva, vsled česar so ohranjala in razvijala narodno karakteristiko i v svoji glasbi.)

* »Te slovenske pesmi so večjidel kratke, ljubke, proste, tako zložene, da jih že iz glave znaš, ako jih samo jedenkrat ali dvakrat slišiš; so stare po sto, po dve, tristo let in še starejše. Starejše so, bolj so lepe. Ako bi posebno lepe ne bile, bi jih Slovenci davno že bili opustili in pozabili. Od njih se mora učiti slovenski pevec in slovenski godec, kako se mora zapeti in zagosti, da našim ljudem dopade.« — In na drugem mestu pravi:

»Ako začne družba peti, gre pesmica za pesmico. Znajo jih toliko, da se samo čudiš, kako jih naši ljudje toliko v glavi obdržijo; to pa ne bi moglo biti, ako bi naš narod ne bil tako bister in prebrisane pameti. Kakor se razloči rožica, ki sama od sebe zraste na ravnem polju ali na planini zeleni od rože storjene, ki je v štacuni na prodaj — tako se razloči pesmica, ki jo narod poje, od nove pesmi, ki jo učeni izmislijo. Taka pesmica je prosta, ni visoko učena, pa vselej k srcu gre, ker iz srca pride.«

V dobi, okoli leta 1848, ko je bila slovenska pesem celo v Ljubljani redka prikazen in ko še o kakem pevsko-društvenem* pokretu pri nas sploh ni duha ne sluha, v tej dobi tudi ne moremo iskati v Mariboru kakih znakov slovenskega petja. Pač pa je bilo že mariborsko nemško pevsko društveno življenje v svoji prvi razvojni dobi. V tem času vendar še ni nosilo v sebi odkritih znakov agresivne nacionalistiške organizacije, temveč, bilo je to društvo, pretežno družabnega značaja,** vsled česar najdemo med izvrševalnimi in podpornimi člani, kakor tudi odborniki prve dobe nekaj slovenskih rodoljubov, kakor Miklošiča, dr. Preloga, dr. Srneca i. dr.*** To predvsem družabno razmerje je odgovarjalo tudi značaju takratnega prebivalstva, ki je — kakor piše to domači zgodovinar Puff — sestojalo ponajveč iz obrtnikov in trgovcev in ki je živelo v precejšnjem blagostanju v bližini vinorodnih Slovenskih goric, s svojim pevoljubnim prebivalstvom. Razpoloženje za prijetno zabavo in s tem tudi za gojitev glasbe je bilo torej v Mariboru od nekdaj podano. V prejšnjih stoletjih je imel mestni »Musikmeister« nalogo, zaigrati s svojimi pomagači pri raznih prilikah, kakor pri pojedinah, gostovanjih, godovinah i. dr. (Zadnji tak »Musikmeister« je umrl v visoki starosti l. 1841). Tudi mariborski plemiči so bili nagnjeni glasbi. Grofje Kiesl, lastniki gradu, so imeli v 17. stoletju v službi domače kapelnike, med katerimi najdemo tudi nekega Božiča (Woschtsch). Meščanstvo je imelo svojo gardno muziko, ki se je oživila leta 1848 in na mesto katere je stopila po razpustu meščanske garde (l. 1849) mestna godba. L. 1863 je bila ustanovljena železničarska godba, današnja »Drava«. Tudi vojaške muzike so bile skozi daljša razdobja v Mariboru.

Ko so se v početku 19. stoletja začele ustanavljati glasbene šole in so se začela širiti moška pevstva društva, je sledil v tem pogledu tudi Maribor. Učitelj na državni normalki, Anton Tremmel (1778—1849) je ustanovil l. 1825 Musikverein, ki se je izcejnil iz Kasinovereina (ki je bil ustanovljen l. 1823 in ki je v početni dobi tudi gojil glasbo). Poslovati pa je začel Musikverein še-le leta 1841. Stavil si je bil nalogo, vzdrževati glasbeno šolo, ter gojiti posvetno in cerkveno glasbo. Štel je v svoji početni dobi že 60 izvajajočih udov (pevcev

* Matija Majar piše o tem v Novicah (1844) da se Ahacljeve pesmi sicer pojo, a najraje od žensk. Tem se pridružijo še druge, ki še niso natisnjene, a že znane. Posebno okoli Celja so razširjene. (Najbrž Hašnikove.) — Kako so se pa popevale te pesmi? Ker ima Ahacljeva zbirka, kakor tudi priloga k Slomškovim Drobtnicam, le eno- in dvo-glasno prireditve, si moremo misliti izvajanje le v taki večglasnosti, ki je v narodu običajna in ki temelji na prirojenem čutu za harmonijo. In taka harmonizacija se kratko-malo ni zapisovala.

Prve muzikalne prireditve s slovenskim zborovim petjem so pa bile besede, ki so se prirejale v gledališču v Ljubljani. Obsegale so m. dr. že ženske in moške zборе; nepoznani pa so bili še mešani zbori. (Muzikalni del teh besed sta preskrbovala Kam. Mašek in Fleišman.)

** Njegovo geslo je bilo: Eintracht, Freundschaft, Fröhlichkeit.

*** To pa le v predčitalniški dobi, kajti pri petju se je javila najprej narodnostna omejitve, medtem ko se je vršil proces ločitve v drugih področjih družabnega življenja počasneje.

in instrumentalistov) ter 160 učencev. Iz tega društva se je izcimil l. 1846, ko so bila po dolgem boju tudi v Avstriji moška pevska društva dovoljena, »Männergesangverein«. Društvo je štel v začetku okoli 20 izvršujočih (in do 150 podpornih) članov ter je prirejalo razen koncertov, produkcij in pevskih venčkov še mešane sestanke, pustne veselice, izlete, podoknice, godovine i. dr. Gojilo je tudi cerkveno glasbo. Svoje manjše prireditve je imelo v prostorih takratne pivovarne, večje pa v gledališču (ki je bilo dograjeno l. 1852, ker je bila kazinska dvorana dozidana še-le l. 1864). V lažje umevanje celokupnega muzikalnega položaja bodi omenjeno, da je štel Maribor pred dograditvijo južne železnice (1847) 5000 prebivalcev, katero število se je po tej dobi, osobito pa še po dograditvi koroške železnice (1863) nagloma pomnožilo.

Z velepomembnim prevratnim letom 1848 so se razmere tudi za Slovence izpremenile. Kot enakopraven narod so začeli naglaševati svoje pravice do obstanka in razvoja. Na Dunaju, v Gradcu, Ljubljani, Celovcu, Trstu in Gorici so se ustanavljala Slovenska društva.*

Treba je bilo vzbujati narod, da se zaveda svojih pravic in da se vzdrami iz svoje nezavednosti. V ta namen so služile razen časopisov še razne društvene prireditve z govori, gledališkimi nastopi in s petjem. Pri teh prilikah se je že oglasila kaka domoljubna pesem. V mislih pa ne smemo pri tem imeti urejenega zborovega petja, s kakršnim so že tedaj razpolagali n. pr. Nemci. Sploh opazujemo v tej dobi pri nas neko nepripravljenost na potrebe časa, mnogo nejasnosti in nedoslednosti, kakor še pomanjkanje velikopoteznosti v organizaciji dela.

Da se je slovenski živelj v Mariboru že v l. 1848 oglašal, dokazuje poročilo v Novicah, ki omenja, da so se pridobljene svobode radovali Nemci in Slovenci, ter so se razlegali po mestu zajedno živijo in hoch-klici. Vsekakor pa so bili med predstavniki takratnega slovenskega pokreta že mariborski dijaki-gimnazijci.

Na postanek slovenskega glasbenega življenja v Mariboru pa je osobito uplival slovenski muzikalni pokret v bližnjem Gradcu, kjer je prirejal v letih 1850—51 dr. Benjamin Ipavec intimne in javne slovenske besede z izbranimi pevsкими točkami, med katerimi so se že nahajale prve njegove zborove skladbe. Zadržal je sicer začasno ta razvojni proces zloglasni Bachov absolutizem, ki je nastopil l. 1851 in ki je zamoril vse pridobitve l. 1848. Ker so bila prepovedana vsa društva političnega značaja, se je osredotočilo vse slovensko družabno življenje le na manjše prijateljske kroge. Pri taki zabavi se je kaj rado tudi popevalo in številne napitnice in zdravičke iz te dobe nam nudijo nekako sliko takratnega razpoloženja, ko je vladal na vsem poli-

* Slovensko društvo v Ljubljani je l. 1848 izdalo dva zvezka »Slovenske Gerlice«, katera smatramo lahko za prvo slovensko posvetno muzikalno publikacijo v ožjem pomenu. Druge pesemske zbirke iz nastopne dobe so: M. Vilharjeve »Šestke«, Fieišmanove »Besede«, ter Riharjeve (1853) in Hašnikove pesmi. (1854). Vilharjeva demorodna »igra s pesmami« (Jamska Ivanka) je izšla l. 1850.

tiškem polju zastoj. Sodobni skladatelji so se trudili, zadostiti potrebam časa in so zato zlagali številne »poštene zdravičke«, ki naj bi nadomestovale »grde in nespodobne, ki so se tako močno razpasle.«* (Predgovor k Pesmarici šentjurskih domorodcev iz l. 1859). Nazivljamo pa to dobo lahko kot dobo zdravičk. Kruti absolutistični čas so sicer tudi čutila nemška društva in mariborski Männergesangsverein je v letih 1856—59 celo zaspal. Slavnostni govornik ob priliki 25 letnice tega društva (1872) je o tej dobi rekel sledeče: »Lassen wir schweigen über die bitteren Enttäuschungen, welche jenen frohen, hoffnungsvollen Tagen (des Jahres 1848) folgten; ein vernichtender Frost versengte die kaum erschlossenen Blüten des Freiheitsbaumes der schon errungenen Volksrechte. Die Zeit der eisernen Reaktion, welche auf dem ganzen öffentlichen Leben lastete, war wahrlich nicht angetan, das Vereinsleben zur gesunden Entwicklung gelangen zu lassen.« Jasno je torej, da v tem času ne bomo mogli iskati znakov slovenskega družabnega življenja v Mariboru. Poročevalec Novic (1857) toži tudi, kako je v Mariboru vse umetniško in družabno življenje »mršavo«. Mariboržanom sicer ne manjka novcev, pač pa družabnega smisla.

In vendar moremo ugotoviti prvi pevski pokret v Mariboru uprav v tem času. Svoj postanek sicer ni imel v tukajšnjih družabnih razmerah, ki za to niso bile pripravne, pač pa se je javil pri tukajšnji srednješolski mladini na gimnaziji.

Ko se je l. 1848 slovenščina uvedla v srednje šole, je dobila mariborska gimnazija sčasoma tudi svojega posebnega učitelja za ta predmet (1853). Nacionalna misel se je pri mladini začela hitro širiti in gimnazija je postala nekako torišče takratnega slovenskega življa v Mariboru. Mnogo tukajšnjih višjegimnazijcev, osobito oni iz vzhodnega dela Štajerske, je namreč študiralo nižje razrede v Varaždinu, ter imelo tam priliko, seznaniti se z razvitim političnim življenjem na Hrvaškem.** In ta vzbujena narodna zavest se je začela prav kmalu javljati ob raznih priložnostih. Tako so se n. pr. l. 1850, ob priliki odlikovanja veroučitelja Dav. Trstenjaka že oglašali slovenski dijaki z živijo-klici.

L. 1855 je bila na vzporedu sklepne gymn. slovesnosti slovenska deklamacija; (bili so to Schiller-Koseskijevi Ibikovi žerjavi). Navdušen dopisnik v Novicah pravi: »Da te prikazni še do letos nismo doživeli, zato hvala gospodu ravnatelju gimnazije in vsem učiteljem, da so tudi sramežljivi slovenski modrici odprli pot v sveto vežo višjih ved«. Do prvega javnega slovenskega petja na tem zavodu je prišlo že v naslednjem letu. Ko je bil l. avgusta 1857 svečan sklep šolskega leta in se je zavod poslavljaj od svojega dosedanjega ravnatelja Herbeka, so bile na slavnostnem vzporedu pesmi v nemškem, latinskem,

* V tem oziru je deloval tudi Slomšek.

** Tako med drugimi tudi slavist F. Miklošič, ki je bil v Mariboru in pozneje v Gradcu duša narodnostnega gibanja med dijaki.

češkem, slovenskem in madžarskem jeziku. Slavnost je bila bolj intimnega značaja in smatramo jo lahko kot pripravo na prvi javni nastop slovenske pesmi, ki se je vršil v naslednjem letu, ko je ravnateljaval J. Lang, velikopotezen in glasbi zelo naklonjen mož.* Zavod pa je imel v Janezu Miklošiču, učitelju na okrožni glavni šoli, zelo spretnega in navdušenega pevskega učitelja. Letno poročilo (1858) pravi, da se je dijaški zbor pod njegovim vodstvom izredno izpopolnjeval. Tekom šolskega leta so pevci pri marsikateri veseli in slavnostni priliki nastopali, ter v velikonočnem tednu proizvajali v cerkvi celo Palestrinov »Miserere«. V tem letu se je vršila tudi proslava stoletnega obstoja zavoda, in sicer 2. avgusta, v veliki grajski dvorani, ki je bila najlepša takratna mariborska dvorana** in kjer so se vršile običajno večje gimnazijske slavnosti. Na vzporedu te javne slavnosti je bila prvič tudi slovenska pesem in sicer Bl. Potočnikova: »Zvonikarjeva« ter hrvatska budnica: »Ustanimo, zarja puca.« Poročevalec v Novicah pravi, da je prva »v srcih poslušalcev izbudila nežne čute milohotnosti tako, da so po dokončani pesmi posebno gospe na glas krikale: Oj, kako je ta pesem lepa! Po istotako slovenski deklamaciji pa je zagrmela junaška pesem »Ustanimo«, ki je elektrizirala vse poslušalce tako, da so po končani pesmi od vseh strani doneli glasni bravo in živijo.«

S tem je stopila slovenska pesem zmagovito v mariborsko javnost in podlaga nadaljnjemu razvoju je bila ustvarjena. Ves ta pokret je zvezan z osebo takratnega pevovodje Miklošiča. Naključje je tudi hotelo, da je utemeljitelj slovenskega glasbenega življenja v Mariboru služboval na istem zavodu, kakor pred njim ustanovitelj mariborskega Musikvereina in Männergesangsvereina, namreč na državni normalki.

II. Janez Miklošič (Miklosich).

»Pravi mož na pravem mestu.«
(A. B. Layard).

Janez Miklošič se je rodil 29. V. 1823 v Radomerščaku pri Ljutomeru, kot sin razmeroma premožnega kmeta. Posamezni »vzorni« učitelji so takrat pripravljali nadarjene mladeniče za učiteljski stan, predvsem pa so jih poučevali v glasbi. Po posecanju tromesečnega tečaja na preparandiji so bili taki kandidati usposobljeni za pouk na trivialnih (podeželskih) šolah. Miklošiča najdemo po dovršenem takem tečaju (1842) kot učitelja v Lučanah (Leutschach), kjer je služboval do l. 1844. Po dovršenem polletnem tečaju za mestne šole (1845) je bil nameščen v Stadlu nad Murau-om (1845—48) in

* Bil je tudi napram Slovencem pravičen. V poročilu o izletu v Jarenino (1864) čitamo, da je vzpodbujal slovenske dijake, da zapoje »Naprej«. Povodom njegovega odhoda iz Maribora se ga spominja Slovenski Gospodar kot pravičnega ravnatelja.

** V tej dvorani je n. pr. koncertiral l. 1858 slavni pianist Fr. Liszt ob priliki svojega potovanja v Rim.

v letih 1845—51 v mestu Murau (Gornje Štajersko). Leta 1851 je dobil službo glavnega učitelja na c. kr. okrožni glavni šoli (normalki), s katerim zavodom je bila spojena tudi preparandija. Služboval je kot elementarni učitelj ter učitelj petja. Imel je dokaj prilike, stopati v stik z mariborskimi glasbenimi krogi, kar je uplivalo na njegov muzikalni razvoj. Užival je ugled kot izborni učitelj, v družbi pa je bil priljubljen vsled svojega taktnega in skromnega nastopanja. Posebno je slovel kot izborni organist, vsled je česar je bil tudi pozvan za učitelja petja na gimnazijo. Ministerstvo ga je ob priliki druge namestitve l. 1874 tudi dispenziralo od polaganja učnega izpita iz tega predmeta. Na gimnaziji je našel prvo polje muzikalnemu udejstvovanju. Ko je s prihodom Slomškovim došel semkaj tudi njegov stolni organist P. Manich,* je bil Miklošič s tem priznanim glasbenikom v stalnem stiku. Po uvedbi novega šolskega zakona je služboval na državni vadnici kot elementarni učitelj do svoje upokojitve l. 1890. Poučeval je še petje na učiteljsku v 3 tedenskih urah, ter klavir v 2 urah. Kakšen ugled je užival med mariborskim učitelstvom, dokazuje njegova izvolitev za učiteljskega zastopnika v mestni šolski svet l. 1869, katero funkcijo pa je odložil že l. 1870. Za zasluge je bil l. 1882 odlikovan z zlatim križcem. Poročen je bil z Regino Bancaarijevo, iz ugledne mariborske družine, iz katerega zakona sta bila rojena dva otroka, Dominik in Helena. Umrl je l. 1901 (3. avgusta) v visoki starosti 77 let.

Miklošičevo delovanje se deli v muzikalno in šolsko-didaktičko.

a) Muzikalno delovanje kot učitelja petja in zborovodja.

V svoji dolgi službeni dobi je kot spreten in vztrajen praktik na obeh vodih, na gimnaziji, kakor tudi na preparandiji in poznejšem učiteljsku, povzdignil petje do doslej še nepoznane višine. O uspehih poročajo sodobne novine, kakor tudi gimnazijska letna izvestja. V učencih je znal vzbujati ljubezen do petja, kar dokazuje dejstvo, da je bilo v njegovi dobi število učencev, ki je obiskovalo ta neobvezen predmet, izredno visoko. Že v začetku njegovega učiteljevanja na gimnaziji je bilo 140—160 pevcev (mešani in moški zbor). Kot vodja čitalniškega petja je pa položil temelj slovenskemu petju v Mariboru in začrtal njegove prve razvojne smernice. Sledil je nepričakovan pevski razmah in to ne samo

* Peregrin Manich je bil rojen l. 1812 na Češkem. Služboval je več let kot učitelj ter bil pozneje kot samostanski organist v Admontu, ter kot stolni organist v Št. Andražu, odkoder se je s Slomškom preselil v Maribor. Poučeval je tukaj kot pomožni učitelj instrumentalne predmete na učiteljsku (do l. 1876), kakor tudi na zavodu šolskih sester. V početni dobi je bil v zvezi s čitalniškim petjem, katero je tudi nekaj časa vodil. Udeležil se je natečaja glede vglasbitve mariborskega čitalniškega gesla. Ob priliki odkritja Slomškovega spomenika je v stolni cerkvi izvajal znamenito Palestrinovo Missa papae Marcelli. Služboval je kot organist do l. 1892 ter umrl l. 1897. Marsikatera skladba in prireditve v Slomškovih Drobčinah izvira brezdvomno od njega, osobito, kjer ni posebej imenovan skladatelj. Istotako je bil Slomšku svetovalec (s katerim je bil od l. 1847 naprej v stiku) v muzikalnih zadevah. V službi kot regens chori mariborske stolne cerkve mu je sledil L. Hudovernik.

v Mariboru, temveč tudi v krajih, ki so bili v ožjem stiku z Mariborom. Maribor je postal muzikalno središče svojega ozemlja in njegov upliv se je raztezal po celem bivšem Spodnjem Štajerskem. V svojem delovanju za povzdigo narodne prosvete ga je vodil isti idealizem, katerega zasledujemo tudi v delovanju njegovega, 10 let starejšega brata Franca Miklošiča, ki je bil v svojih dijaških letih duša narodnostnemu gibanju med dijakami v Mariboru in Gradcu. O vestnosti njegovega delovanja pa priča najbolj dejstvo, da je v dobi, ko je bil prevzel čitalniško petje, opustil v najlepšem razvoju se nahajajoče petje na gimnaziji in to radi preobilne zaposlenosti. Vzprejel pa je spet pouk na gimnaziji (l. 1874) in ga opravljal do l. 1880, ko je čitalniško petje zamrlo. V dobi njegovega učiteljevanja se je pomnožilo število tedenskih učnih ur od tri na pet. Za njim je predmet začel propadati in l. 1897 n. pr. najdemo vpisanih komaj 40—50 učencev za petje, dočim se je splošno število učencev, vsled ustanovitve paralelek izredno pomnožilo. Slovensko petje je pri nemških učiteljih začelo ginevati in ob priliki otvoritve novega šolskega poslopja (1892) ni bilo več na vzporedju slavnosti nobene slovenske pesmi in ob priliki blagoslovitve šolske zastave (1898) istotako ne. Gimnazijski pevski zbor je nehal obstojati.

Kot vesten zborovodja je Miklošič skrbel predvsem za ustanovitev muzikalnega arhiva. Položil je temelj notnim zbirkam v čitalnici, na gimnaziji in na učiteljišču. In v tem leži ogromno dela, kajti prepisovati in pomnoževati je bilo treba vse note. Izvršil je to večinoma sam. Tako je n. pr. gimnazijski muzikalni arhiv štel po desetletnem obstanku (1865) že 72 cerkvenih in 62 posvetnih zborov (nemških in slovenskih). Med temi se nahajajo hrvatske, slovenske in nemške budnice. Celokupni zbor je popeval namreč istotako Naprej, Kdo je mar i. dr. kakor tudi Des Deutschen Vaterland, Die Wacht am Rhein i. dr. V celi predvojni dobi, torej v dobi 60 let, pa se je obseg omenjenega arhiva komaj podvojil, kar dokazuje intenzivni početni razmah.

Kot vsestransko delujoč pevovodja se je trudil Maklošič osobito za povzdigo cerkvenega petja. Šolske maše v stolni cerkvi, kjer so popevali učiteljiščniki, so bile priljubljene in dobro obiskane. (Pelo se je menjaje latinsko, nemško in slovensko.)

b) Delovanje Miklošičevo kot skladatelja je le lokalnega pomena. Njegove skladbe ne vsebujejo onih muzikalnih potez, ki bi jim zasigurale trajno vrednost. Namenjene so bile domačim potrebam in potreba časa jih je ustvarila. Najbolj popularna je postala njegova prva maša (O zlata ura)* za moški zbor, ki je izšla v tisku (1863) in se dolgo let popevala tudi na deželi, osobito pri primicijah. Najboljši del je »Svet«.

Od Miklošičevih zborovih skladb se nahajajo kot rokopisi v omenjenih treh arhivih:

** Za mešan zbor priredil o. H. Sattner (1922). V založbi Jugoslovanske tiskarne.

Mar-i-bor* (geslo Slovanske čitalnice). — **Slovenska dežela.** — **Ali smem Slovenec biti?** — **Prijazno se pobratimo.** — **Urno naprej!** — **Vsačina** (kitica slovenskih pesmi). — Razen že omenjene slovenske maše je zložil Miklošič še drugo mašo za moški zbor (Gospod, usmili se) in sicer kot poslednje delo pred svojo smrtjo. Nekatere šolske pesmi se nahajajo v Majcenovi zbirki »Šolska pesmarica.«

Kot pevovodja in skladatelj je bil Miklošič v trajnem stiku z bratoma Ipavcema, katerih kompozicije je često proizvajal, mnogokrat v prvič. Njegov čitalniški zbor je slovel in je bil nemara za ljubljanskim čitalniškim zborom najboljši takratni slovenski zbor.

c) Kot priznan elementarni učitelj se je udeleževal Miklošič tudi na polju ljudskošolske didaktike. L. 1874 je sestavil »Stenske tablice za čitanje«, l. 1878 je izšla njegova »Začetnica in prvo berilo, l. 1881 pa »Slovensko-nemška začetnica«. Osobito Začetnica je bila v ljudskih šolah dolgo let v uporabi.

III. Doba čitalniškega moškega zborovega petja. (1. 61—1884).

»Budite v petju svoj narod,
naj se v omiko žene;
obhajajte veseli god
Slovenije oživljene.«

A. M. Slomšek.

V gimnazijskem petju smo našli prvi slovenski pokret v Mariboru in to še pred nastopom nove ustavne dobe. Ko je toraj nastopil novi čas, z novimi potrebami, so bili mariborski Slovenci nanj takorekoč že pripravljeni po delovanju srednješolske mladine.

Duša takratnemu nacionalnemu pokretu je bil dr. Janko Sernec (1839—1908), ki je leta 1861 bil prišel iz Karlovca, ter prinesel s seboj mnogo navdušenja in ljubezni do slovanskega sveta. Bistvenega pomena je še bila premostitev škofijskega sedeža v Maribor in bivanje škofa Slomška v Mariboru (1859—62). Sam velik prijatelj petja, je pospeševal isto pri vsaki priliki, v šoli, v cerkvi, v družbi in v javnosti. O njegovem produktivnem delovanju na tem polju pa danes ne moremo več dobiti zanesljive slike, ker ne moremo ugotoviti, katere skladbe, ki jih je objavljial v svojih Drobtincah, so njegove, katere je prenašal in katerim je podlagal besedila. Izv. stno je tudi nabiral narodno blago ter uporabljal narodne motive, kar je bilo tem lažje, ker je mnogo bival med preprostim narodom. Originalnih skladb je pa najbrže malo — in to osobito posvetnih — sicer bi se gotovo bile iste proizvajale ob priliki njegove spominske svečanosti l. 1864, ko je bil spomin nanj še živ.

* Čitalniški odbor je pozval skladatelje, da vglasbijo dr. L. Tomanovo besedilo (1862). Odzvali so se s skladbami: Manich, Benjamin Ipavec, Miklošič in učitelj Semlič. Miklošičeva skladba je bila sprejeta radi »priproste lepote«. (Glej »Tabor«, 1923, 25. XII.)

Uprav v dobo njegovega bivanja v Mariboru pride tudi ustanovitev čitalniškega petja. Dočim ga je pozdravil ob prihodu v novo stolnico l. 1859 Männergesangsverein s podoknico, se je poslavljajal od njega po treh letih na pokopališču že čitalniški zbor z Jenkovo nagrobnico: »Blagor mu«. Bilo je to prvo slovensko petje na mestnem pokopališču; izzvalo je pri občinstvu mnogo občudovanja.

Razmeroma kratka doba od marčne revolucije pa do proglasitve ustave (1848—1861), se je torej položaj Slovencev sploh, kakor še posebej Slovencev v Mariboru že izdatno izpremenil. Vzbujena iskra narodne zavesti je klila dalje ter našla izraza v slovenskih budnicah, ki so stopale na mesto prejšnjih zdravic in ki so nastajale po vzoru hrvatskih budnic. Bile so to sledeče: Rihar — Slava Slovencu; Savica; Želja Slovenca na tujem; Jenko — Naprej (1860); Pobratimija; Rojakom; Bratje Slovinci smo; G. Ipavec — Slovenec sem; Ustanimo, zarja vstaja! B. Ipavec — Kaj bliska se v jasnem; Kdo je mar? Vilhar — Slavjanke; pozneje še: Hajdrih — Adrijsko morje; Od Urala do Triglava; A. Leban — Molitev; Slava Slovincem, Bolj lokalnega pomena so pa ostale Miklošičeve budnice, ki so omenjene pri njegovem životopisu. Dosegle so pa te skladbe svoj namen: Vzdrmile so rojake in pripomogle so k zmagonosni širitvi slovenske pesmi, ki odslej ni več manjkala pri nobeni zabavi, ne doma, ne v šoli in ne v javnosti. In tako najdemo tudi v Mariboru zbirajoče se slovenske pevce poprej, nego je še ustanovljena čitalnica. Iz njih sredine je takorekoč vzrastla ta prevažna kulturna institucija takratne dobe. V l. 1861 otvorjena Slovanska čitalnica (ki je prva za ljubljansko), je postala tudi takoj torišče pevskega in muzikalnemu pokretu. Petje je bilo odslej s čitalnico vedno tako ozko spojeno, da si en del brez drugega niti predstavljati ne moremo. Je cvetelo petje, potem je uspevala tudi čitalnica, in ko je hiral petje, je nazadovala tudi čitalnica. Otežkočeno je bilo pa stališče slovenskemu petju v Mariboru s tem, da je bil tukaj zavedni slovenski živelj maloštevilen. Tembolj moramo občudovati veliko življenjsko silo, vztrajnost in mladeniško navdušenje tega majhnega organizma. V tem oziru je celo prekašal nemški Männergesangsverein, kajti glede števila izvršujočih članov sta si bila oba zbora v početku precej enaka.

Gojili pa so Slovenci v tej dobi v Mariboru izključno moško zborovo petje; za ustanovitev mešanega zbora še niso bili podani pogoji.* Glede zunanje oblike pa so čitalniške prireditve posnemale takratne češke »besede«. Bile so to prireditve z mešanim vzporedom. Glavni del je tvoril govor (različne vsebine)** pred katerim in po katerim so se vrstile deklamacije ter pesemske in in-

* Mešanega zborovega petja tudi Nemci v tej dobi niso gojili. Prve večje prireditve z uporabo mešanega zbora je bilo proizvajanje kantate: Romberg-Schiller-Glocke, v mestnem gledališču l. 1867.

** Tako je n. pr. govoril pri taki priliki Slomšek (l. 1861) o milini materinega jezika.

strumentalne točke. Razločevale so se velike in male besede. Male besede so se prirejale mesečno, v zimski dobi tudi po dvakrat na mesec v društveni sobi in to navadno ob nedeljah, z začetkom ob pol 7. Namenjene so bile predvsem domačim članom in vpeljanim gostom. (Čitalniški prostori so se nahajali takrat na Rotovškem trgu št. 3, na to v Lekarniški ulici št. 6 in pozneje v Jurčičevi ulici št. 7.)

Te domače prireditve so bile često posvečene spominu kakega narodnega veljaka (tako n. pr. Vodniku, Slomšku, Prešernu i. dr.). Velike besede so se prirejale v poletni dobi vsakega leta ter so bile namenjene širjemu občinstvu, zlasti okoliškemu. Vršile so se v dvorani takratne pivovarniške gostilne v Strossmayerjevi ul. 5, ki je bila istodobno največja in najpripravnejša gostilniška dvorana v Mariboru.* Pri tem, ko so nastopali pri malih besedah domači pevci, so se k velikim besedam pritegnili tudi zunanji. Od svoje ustanovitve je imel domači zbor redne dvakratne tedenske vaje. Pri malih prireditvah je nastopalo do 16, pa tudi do 40 pevcev, pri velikih celo do 60. Zunanji pevci so prihajali iz Frana, Slovenske Bistrice, Sv. Lenarta, Ptuja in Jarenine. Ti-le so imeli z domačimi pevci skupno glavno vajo pred nastopom, često pa so bili tudi vabljeni le k zadnjim skušnjam. Sodelovali pa so pri petju tudi tukaj bivajoči Čehi** in na vzporedih najdemo često češke skladbe. Pa tudi stare hrvatske in srbske budnice so se kaj rade popevale radi njih izrazitosti. Bile so to sledeče: Lisinski — Pušku na klin; Popotnica hrvatskega junaka; Fr. Kuharč — Začinka (z v »majko« izpremenjeno »Milkko«); D. Jenko — Na moru; Srbska popotnica (Rado ide Srbin); Kukuljević — Gde je slavjanska domovina? — Razen teh še: Skroup — Bivali Čehovi; Bendel — Slovan; Glinka — Ura!

Od slovenskih skladb so se popevale: Ipavčeve, Vilharjeve, Maškove, Fleišmanove, pozneje tudi Nedvedove, Foersterjeve in Gerbičeve. Skladatelji lokalnega pomena so ostali razen Miklošiča še Gregor Tribnik (»Slavčku«, »Napitnica«) ter D. J. Ripšl (»Z Bogom«). Najožji stik izmed skladateljev sta pa imela z mariborskimi pevci oba Ipavca. Njune skladbe so se često tukaj prvičkrat proizvajale, med temi Benjamin Ipavčeva kantata »Kdo je mar?«, ki je bila v tej dobi nekaj višek kompozicijske oblike.*** Ob proizvajanju te skladbe je bilo občinstvo vedno in vedno navdušeno in poročevalci so bili mnenja, da se

* Tam je imel svoje prireditve M. G. V., ki se je pozneje s preselitvijo pivovarne h Götzu tudi preselil tje.

** Bili so to predvsem inženjerji in uslužbenci, ki so bili do l. 1863 zaposleni pri graditvi koroške železnice. Istotam zaposleni nemški inženjerji so l. 1859 sodelovali pri reorganizaciji Männergesangsvereina, ki je bil zaspal.

*** Koseskega »Kdo je mar?« je uglasbil tudi Gašper Mašek, kakor pozneje Gustav Ipavec. Leta 1863 je bila v Novicah razpisana nagrada za najboljšo kompozicijo te pesnitve. Zahtevala se je vglasbitev besedila v celoti, medtem ko so doslej skladatelji večinoma komponirali v obliki narodnih pesmi, t. j. vse kitice z istim napevom. Nagrado je dobil K. Mašek. B. Ipavčeva kompozicija je bila objavljena, (1864), G. Ipavčeva je ostala v rokopisu.

sedaj Slovenci že lahko merijo z drugimi večjimi narodi. Benamina Ipavca so šteli sodobniki z Riharjem vred med največje slovenske skladatelje, prvega na polju posvete, drugega na polju cerkvene glasbe. Mnogo izpodbude je dala sodobnim skladateljem Razlagova pesmarica (1863), ki je bila zelo razširjena in popularna.

Razen moškega zbora so pri prireditvah še nastopali solisti in solistinje, domači kakor tuji. Od zadnjih se imenuje osobito operna pevka Kletnerjeva iz Gradca (rojena Čehinja), grofica Thurn in notar Radač iz Slov. Bistrice ter nekaj drugih. Nastopali so pa tudi violinisti in pianisti, citraši ter pevski kvarteti, osobito v početni dobi oni iz Št. Jurija ob južni železnici (Ipavčev).

Obisk takratnih čitalniških prireditev se mora imenovati uprav časten in to osobito, če ga primerjamo s posetom, kojega zaznamujejo istočasne nemške prireditve. Manjše običajne prireditve so dosegle obisk 200—300 oseb, katero število pa zaznamujejo tudi čitalniške besede in če je dosegla prva čitalniška velika beseda (1862) poset 700 oseb, moramo to število imenovati uprav velikansko.

Da se je gojil stik s prebivalstvom okolice in se je tudi tukaj delovalo v smislu nacionalne probuje, so se prirejali v pomladanskem in poletnem času nedeljski izleti. Tako n. pr. v Fram, Slov. Bistrico, Ptuj, Ljutomer, Jarenino, Ruše, Sv. Marjeto ob Pesnici in Gornjo Polskavo. Predpoldne so peli pevci v cerkvi večinoma Miklošičevo mašo, popoldan pa je bila narodna veselica na kakem gostilniškem vrtu (v obliki besede). Da je to smotreno delovanje tudi rodilo zaželjeni sad, dokazuje dejstvo, da so bili imenovani kraji v mariborski okolici vedno med narodno zavednimi.

Mariborska čitalnica pa je še uplivala na postanek in razvoj čitalniškega petja podrugod, osobito v bližnjih mestih in trgih. Mariborski pevci so nastopali pri ustanavljanju drugih čitalnic in dajali so izpodbudo nastanku čitalniških zborov. Tako so n. pr. l. 1864 ob priliki otvoritve čitalnice v Ptuj nastopili pod vodstvom Miklošičevim. V Ptuj je na to nekaj let prospevalo čitalniško petje, dokler ga ni zadela ista usoda, kot mariborsko. (Ugotoviti pa je, da se je v Ptuj začelo slovensko petje skoraj istočasno razvijati, kot nemško, kajti ondodni M. G. V. je bil ustanovljen l. 1863, torej samo eno leto pred čitalnico.) Ravnotako so obiskali mariborski pevci Ljutomer in Slovensko Bistrico, kjer so v tej dobi nastale čitalnice (1868). Le Celje je bilo pod uplivom Ljubljane in ob priliki otvoritve ondodne čitalnice (1862) so nastopili tam ljubljanski čitalniški pevci (pod vodstvom Nedvedlovim).

Iz navedenega vidimo jasno načrtan in organiziran delovni program, ki je dosegel tudi nepričakovan muzikalni razmah. Male besede so vzdrževale družabni stik z domačini, velike besede pa so bila shajališče takratnih duševnih slovenskih voditeljev. Tukaj so dobivali pesniki in skladatelji nove vzpodbude in uprav v Mariboru so se rodili načrti najdalekosežnejšega kulturnega in političnega pomena, kakor je to n. pr. »Slovenska Matica« (1863), prireditve taborov, ustanovitve političnih časopisov »Slov. Gospodar« in »Slov. Narod«.

Ker so bili predpogoji za uspešno gojitev petja podani, se je osredotočilo delovanje mariborske čitalnice predvsem na to stran, medtem, ko so druge čitalnice, ki niso imele na razpolago zadostnih pevskih moči, raje prirejale gledališke predstave in so s tem sredstvom vzbujale narodno zavednost. (Mariborska čitalnica je n. pr. še-le l. 1866 priredila prvo gledališko predstavo, pri kateri priliki se je igral »Črni Jurj.«).

Ker so bile v tej dobi muzikalne publikacije še redke, je bila nabava notnega gradiva zelo otežkočena. Vse se je moralo takorekoč spisovati in prepisovati. Koliko podrobnega dela je bilo v tem nakopičenega, je dokazal čitalniški arhiv, ki je štel 223 številčk moških zborov, k večjemu delu iz prve dobe čitalniškega petja in to z vsemi potrebnimi glasovi.

Enega dejstva še ne smemo prezreti, ki je omogočilo nemoteni razmah prvega slovenskega petja, in to je bila strpnost takratnih nemških someščanov v nacionalnem oziru. Nemška nacionalna politika še do dobe nemško-francoske vojske ni zasledovala agresivnih ciljev. Tako so se n. pr. udeležili nemški turnerji vzprejema ljubljanskih Sokolov (1864) in še poročevalec ob priliki proslavljanja 25 letnice M. G. V. (1872) se je te točke dotaknil z besedami: »Mit Stolz müssen wir sagen, dass der Friede zwischen zwei Stämmen des Landes trotz der heftigen Stürme im Gesamtreiche nie ernstlich getrübt wurde. Möge es auch in Zukunft so bleiben.«* Mestna godba je tudi početkoma sodelovala pri večini slovenskih prireditve, osobito pa pri zabavnem delu.

V kronološkem redu hočemo poročati še o večjih prireditvah, ki so se vršile v prvem dvajsetletju obstoja mariborske čitalnice.

L. 1862. Praznovanje prve obletnice (3. avgusta). Božja služba v cerkvi sv. Alojzija, kjer se je prvič pelo slovensko in sicer Miklošičeva maša. Zvečer velika Beseda v gostilniški dvorani in Strossmajerjevi ulici št. 5. Mnogobrojen obisk iz cele Slovenije (okoli 700 posetnikov). Navzoči so bili vsi narodni veljaki tedanje dobe, tako: dr. L. Toman, Bleiweiss, Murko, Krek, oba Ipavca, B. Rajč, D. Trstenjak, O. Caf i. dr. Velikansko navdušenje in istotaki moralni uspeh. (Natančnejši opis v Novicah).

L. 1863. Velika narodna slavnost. Tisočletnica v spomin začetka apostolskega delovanja sv. Cirila in Metoda (l. 863). Vršila se je v nedeljo, 3. avgusta, na Scherbaumovem posestvu »Brandhof« za vojašnico kralja Petra (za koroškim kolodvorom). Pričela se je z božjo službo v Alojzijeви cerkvi in končala se je drugi dan na isti način. Pri popoldanskem slavlju je bilo navzočih okoli 6000 ljudi iz vseh krajev Slovenije.** Slavnostni vzpored je obsegel govore, deklamacije in pevske točke. Zvečer so pokali možnarji, švigale so rakete.

* Medtem pa je bil nasprotni kurs že v toku.

** Ako je cenitev posetnikov zastran poročevalca v Novicah točna, potem je ta slavnost glede števila posetnikov prekosila tedanje nemške prireditve. Tako se n. pr. poroča o ljudski veselici povodom »Sängerfesta« l. 1862 na Felberjevem otoku, da je bilo navzočih 4000—5000 ljudi in približno isto število posetnikov je dosegel »Sängerbundesfest« l. 1868, pri katerem je med drugimi nastopilo 800 pevcev.

in na bližnjih gorah so goreli kresovi. Bila je to največja slovenska manifestacija v predvojnem Mariboru, kakor gotovo tudi ena največjih v takratni Sloveniji sploh.

L. 1864. Slomškova slavnost (24. IX.) v pivovarniški dvorani v Strossmajerjevi ulici 5. Korporativno se je udeležil te slavnosti ljubljanski Sokol. Popoldan je bila skupna telovadba, zvečer velika beseda. Na vzporedu so bile večinoma vglasbene Slomškove pesnitve (predvsem Ipavčeve). Prvič se je tu izvajal B. Ipavčev »Kdo je mar?« Iz čistega dohodka se je založila glavica za Slomškov spomenik.

L. 1864. Vodnikova slavnost in l. 1865 druga Slomškova slavnost.

L. 1866 in 1867 sta bili običajni veliki besedi.

L. 1868. Velika beseda v čast polaganja temelja Narodnega divadla v Pragi. Kot čitalniški odposlanec se je udeležil slavnosti v Pragi dr. Vošnjak.

S tem letom se je začelo javljati nazadovanje v doslej tako bujnem pevskem razmahu.

Od l. 1869. naprej so se prirejale le še male besede. Da se spet oživi čitalniško delovanje, so se osnovali razni odseki, izmed katerih sta bila tudi odseka za petje in pevski arhiv. Vendar pa tudi ta delitev dela ni več zamogla spraviti čitalniškega življenja v prejšnji tok. Poročila sicer vzpodbujajo pevce k vztrajnosti, a število je začelo pojemati in osobito so se pogrešali rabljivi tenorji.

L. 1870 je govoril o priliki male besede prof. Šuman o pevski umetnosti in glasovitih pesnikih. Gojila se je odslej pretežno domača glasba in na vzporednih so bile manjše točke kot: soli, dueti, terceti, deklamacije i. dr.

L. 1871 se je slavila desetletnica in l. 1872 se še zabeležuje manjša glasbena beseda, ki pa je že slabo obiskana »v čemer se kaže raztepenost in nekaka nemarnost, ki danes skoro povsodi duhove tlači.« (Slov. Gosp.) Prešernova beseda v tem letu pa je pokazala, da »bi se dala velika beseda napraviti, ko bi bilo dosti resne volje«. (Slov. Narod). Čitalniško petje je torej zamrlo, in če je bilo treba zapeti n. pr. kako nagrobnico, se je to moglo zgoditi le s pomočjo dijakov. (Poročilo o dr. Prelogovem pogrebu v Slov. Gospodarju).

S trpkimi občutki pa so rodoljubi zasledovali razvoj nemškega petja pod novim vladnim kursom, kajti baš v tej dobi je že prirejal Männergesangsverein večje koncerte, gojil mešano zborovo petje ter ustanovil tudi posebno pevsko šolo za svoj naraščaj. »Slovenski Gospodar«, ki poroča, da je bilo razobešenih povodom slavlja petindvajsetletnice omenjenega društva tudi 5* slovenskih in ilirskih zastav, želi, da bi se iz slovenskih** njegovih pevcev,

* Marburger Zeitung poroča istočasno le o eni taki slovenski zastavi.

** Slovenski rodoljubi v tej dobi niso dobili več udje tega društva, pač pa še Kasino-vereina, iz katerega so zadnji izstopili okoli l. 1880.

ki sedaj pomagajo povzdigovati nemško pesem, izcimil v prihodnjih 25 letih slovenski pevski zbor.

Drugo desetletje nastopa torej z velikim mrtvilom, ki nam nudi docela nasprotujočo sliko k velikanskemu razmahu v prvih letih, ko je bila čitalnica v istini še kulturno središče celega bližnjega ozemlja.

Uzroke nazadovanja je iskati v povsem predrugačenih političnih in narodnostnih odnošajih.

1. Vsled izgubljene vojske s Prusijo (1866) se je izpremenil državnopravni položaj, ki je dobil svoj izraz v pogodbi med Avstrijo in Ogrsko (1867). Posledica je bila poostritev nacionalnih nasprotstev in začetek nacionalnih bojev. Rodoljubi so obračali pozornost v prvi vrsti političnim vprašanjem. Ker čitalnica vsled omejenega delokroga ni mogla služiti novim nalogam, je morala nazadovati, da, propadati. Množili so se čedalje bolj očitki, da skrbi preveč za zabavo meščanov, kakor pa za reševanje dnevnih vprašanj, osobito za politično šolanje in probujanje naroda. Narodu je predvsem treba, da izraža svoje zahteve in želje v imponujoči obliki. V veliki množini naj se zbira pod milim nebom, kakor so to delali stari Slovani in pri tej priliki naj se sliši njegov glas in naj se obnovijo zahteve, ki so se stavile že leta 1848. Prišla je doba taborov (1868), ustanovila so se društva z izrazito političnimi cilji in izhajati so začeli politični časopisi. (Politiško društvo za Štajersko 1869, Katol.-polit. društvo 1870, Slovenski Gospodar 1866 in Slovenski Narod 1868).

Delovanje na političnem polju, kakor osobito strankarski domači boj, je vezal malodane vse duševne sile. Kmetiski živeli se je v narodnostnem oziru vzbujal, kulturno delovanje se je širilo v najširje plasti naroda, nastala so po deželi bralna društva, — v kulturnem središču samem je pa skoro zámrló vsako narodnostno in družabno udejstvovanje.

2. Drugi vzrok propadanja čitalniškega delovanja in s tem tudi čitalniškega petja je bil stalno naraščajoč nemški pritisk pod zaščito vladnega režima. Občuten je začel postajati po nemško-francoski vojni (1870-71), ko je nemška politika začela dobivati čedalje bolj agresivni značaj.* Dotok nemških uradnikov in učiteljev je postajal zmiraj večji in ta element je v Mariboru vedno tvarjal jedro pevskega življenja. Petje se je začelo razvijati v nemško-nacionalni smeri.** Slovenskemu petju pa je manjkal vsak dotok in tako je moralo hirati in bilo bi izginilo docela, ko bi ne bilo stopilo v ospredje spet dijaško

* V ilustracijo bodi omenjeno, da se je n. pr. l. 1870 protivil mestni šolski svet uvedbi obligatoričnega pouka v slovenščini na mestnih šolah, kakor je to odkazala deželna šolska oblast v Gradcu. Odločil se je za neobvezno obliko tega predmeta, a tudi ta je hitro izginila.

** Medtem, ko so bili zbori nacionalne vsebine doslej redkeje na vzporedih in to predvsem le ob priliki kakega slavlja (Sängerfest, Sängerbundesfest), je to postalo sedaj drugače. L. 1870 se je prvič pel ob priliki koncerta zbor »Wacht am Rhein« in s tem je bila ustvarjena podlaga vedno bolj naraščajočemu bojnemu razpóloženju v narodnostnem oziru.

petje, ki je nanovo oživel, ko je Miklošič zopet l. 1874 prevzel gimnazijski pevski pouk, katerega je bil — kakor smo omenili — ostavil v dobi čitalniškega petja. Dobo moškega zborovega petja v Mariboru torej odpira in zaključuje dijaški zbor.

Miklošič pa je tudi drugače uporabljal vsako primerno priliko, da se udeležuje v muzikalnem oziru. L. 1874 je ob priliki zborovanja slovenještajerskega učiteljstva priredil v gostilniški dvorani v Aleksandrovi cesti št. 25 Narodno svečanost z izbranimi pevskeimi točkami. Na vzporedju so bili zbori, četverospěvi, solo-točke in sodelovala je železničarska godba.

Z gimnazijci in učiteljiščniki je priredil v l. 1878 in 1880 v Kazinski dvorani Muzikalno-deklamatoriško akademijo. Na vzporedju so bile zraven nemških tudi slovenske pesmi, ki so pri celoskupnem občinstvu dosegle mnogo občudovanja. Kot pianist je pri tej priliki (1878) nastopil višjegimnazijec Emil pl. Reznicek (* 1861), ki se šteje danes med vodilne muzikalne osebnosti v Berlinu; spremljal je G. Ipavčev zbor »Kdo je mar?« -- Dijaški pevski zbor pa je še nastopal izven Maribora. Ob priliki izletov, kakor tudi v počitnicah, je prirejal samostojne nastope, predvsem v Ptuj (1870, 1880, 1882) in v Ljutomeru (1878); povsodi z velikim uspehom.

V dobi, ko so najboljši narodnjaki obupavali nad izboljšanjem tužnih razmer, je bilo torej delovanje naše srednješolske mladine svetla in velepomembna prikazen.

Peli so dijaki še pri drugih prilikah slovensko, tako pri šolskih mašah, pri skupnih šolskih slavnostih, pri izpitih iz štajerske zgodovine i. dr. Slovensko petje potemtakem ni zaspalo niti v najhujši dobi društvenega mrtvila.

Leto 1878 je vzdramilo čitalničarje k ponovnemu delu, kajti treba je bilo dostojnega slavlja povodom odkritja Slomškovega spomenika v stolni cerkvi. Razdiralni strankarski boj je moral vsaj začasno prenehati, ker potreben je bil složen nastop. Težkoče je pa že delal mestni župan (Reiser), ki je tudi inace ostal Slovencem v slabem spominu.

Ker ni mogel zabraniti vpostavljenje spomenika v cerkvi, se je maščeval s tem, da je hotel preprečiti domače čitalniško slavlje. Pri tej priliki se je tudi pokazalo slabo stanje pevskega življa in vprašanje reorganizacije čitalniškega petja s pomočjo dijakov je stopilo vedno bolj v ospredje. Nastopili so pa pri omenjeni čitalniški slovesnosti ljubljanski pevci.

Dvajsetletnica se je slavila l. 1881 in priredila se je v tem letu še Vodnikova slavnost. Dokaz, da je čitalniško in s tem tudi pevsko življenje spet oživel.

Leta 1882 je bil odlikovan Miklošič z zlatim križcem za zasluge in čitalnica je priredila v proslavo tega dogodka veselico s slavnostnim govorom proi. Majcigerja. Nastopil je Miklošič še s čitalniškimi pevci ob priliki neke slavnosti v Framu, kjer se je v cerkvi pela njegova maša. Kmalu pa je stopil iz pozorišča (kot 60 letnik) in s tem nehla tudi patriarhalna njegova doba, ki

nudi v svoji celoti zanimivo razvojno sliko in kateri je on podelil takorekoč zračilno fiziognomijo.

Nova doba, z izpremenjenimi razmerami, je pa zahtevala novih predstavnikov in novih oblik.

Literatura in viri:

Novice (1844—1868); **Slovenski Gospodar** (1866—1882); **Slovenski Narod**; **Letna izvestja** državne gimnazije v Mariboru (od l. 1857 naprej); **Vošnjak**: Spomini; **Apli**: Slovenci in 1848. leto; **Simonič**: Slovenska bibliografija; **Puff**: Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte I, II (1847); **Strelec**: Zgodovinske črtice o Narodni čitalnici v Ptuj; **Kuhač**: Ilirski glasbenici; **Kuhač**: Lišinski i njegova doba; **Notni arhivi** čitalnice, drž. gimnazije in drž. moškega učiteljišča; **Marburger Zeitung**; **Mitteilungen des steierm. Sängerbundes**.

Pasionska igra iz Železne Kaple.

Fr. Kotnik — Ptuj.

I.

Župnik Štefan Singer, sedaj v Kapli ob Dravi, je našel kot provizor v Železni Kapli rokopis slovenske pasionske igre 2°, 146 str. ter ga poslal prof. K. Štreklju, da ga prepíše. Ta je prepisal samo 9 strani ter je ta odlomek izročil meni, ko sem se bavil na univerzi v Gradcu s slov. koroškimi pasionskimi igrami. Rokopis pa je vrnil Singerju. Pozneje sem ga imel jaz v rokah, si napravil nekaj beležk in sem ga zopet vrnil. Ta spis sloni na Štrekljevem odlomku prepisa in pa na mojih beležkah. Naslov igre se glasi:

Komödia

od

Kristusouiga Terplinja,

Katiro so nekidei na te ueliki Zhetertiginu na te uelikonozhni Pondelik v Kapli spilali.

Igra obsega tri dele in sklepno igro. Prvi del so igrali na veliki četrtek po dnevu, drugega na vel. četrtek zvečer, tretjega in sklepno igro pa so predstavljali na velikonočni pondeljek.

Kakor je razvidno iz rokopisa, so igrali vso igro na odru in ne na prostem, na potu na »Kalvarijo« in na »Kalvariji«, kakor so na Kostanjah, v Kotmari vasi pri Rožeku in Maloščah predstavljali Drabosnjakovo pas. igro.¹

Rokopis je starejši kakor najstarejši kostanjski prepis Drabosnjakovega pasiona, ki nosi letnico 1841. Nekaj mest je napisala poznejša roka, tako prvi dve strani. Na znotranji strani platnic stoji letnica 1816 in pa 2 fl 45×, na str. 115 pa je opomba, ki jo je dostavila poznejša roka: Für die Bruderschaft Familie Kasper Briznick Maria Krowitz in na desni stoji: Kappel den 8ten Februar 1863. Če sodimo po pisavi, bi sklepali, da je rokopis iz konca 18. ali začetka 19. stoletja, kar nam potrjuje tudi letnica 1816, ki pa jo je kdo lahko pozneje dostavil.

I. del. Najprej je predgovor, v katerem pripoveduje oseba na kratko Kristusovo trpljenje do križanja in opominja gledalce, naj se vedejo dostojno in pošteno in naj doma premišlujejo Kristusovo trpljenje, kajti to bo prineslo večno življenje.

»Jest uas opominam inu prosim use ukupei, da dershite se spodobnu inu poshtenu per temo suetemo spomino, kar bote vidölli inu shlishali, da bote tudi doma vezhkrat premishluali, da bote vashe Krishe ino Nadloge Christusu terpleine sklenili ino gor offrali.«

Igra se prične s prizorom zadnje večerje.

Ta Ponishna Pristoua Christusoua. Priedi je ta Predgouor, po Predgovouoram pride Christus is soimi 12 Jogrami semkei ino tako gouori:

No. 1.

Lubi otrozhizhi, vi veste, de bo zies dua dni velika nuezh inu Sin tiga zhloueka bo isdan, de bo krishan.

No. 2.

Na tu gouorita dua Jogra: Kam ozhesh da gremo inu tebi perprauima to uelikonozhno Jagne jesti.

Kristus pravi Petru in Janezu, naj gresta h gostilničarju in naročita večerjo in prostor za njo. Gostilničar je pripravljen. Kristus pride z 12 učenci: und der Wirth macht ein Compliment gegen Christo und Christus neiget sich auch gegen den Wierten und Redet also:²

No. 6.

Mier bodi u tei hifhi!

No. 7. Der Wierth.

Gospoued inu Moifter, zelu prou fte vi fitorilli,
de ite vi meni navriednemo to gnado podelili,
zellu rad ozhem jeit k ihlufhbi itati,
karkolli ozhte, imate meni povedati.

Ko so se vsi vsedli k mizi, prinese gostilničar jagne in vino. Gospod umije svojim učencem noge in pravi, da niso vsi čisti, eden da ga bo izdal. Judež je.

Po zadnji večerji sledi posvetovanje. Kajfež, prvi in drugi farizej, Anas in Judež.

Judež izda Gospoda za 30 srebrnikov. Naštejejo mu denar. Od druge roke: Den Spruch beim Geldzehlen suche in 87 Seite. Na tej strani stoji:

Sedei pride Kaifash inu Judeshu te trideset Srebernikou gor nastoje inu rezhe:

Judesh stopi hitro sam,
da jes te Srebernike nastiem, inu ti jih dam,
pa sbeštu sam glei
Inu se na Stiulu ahtingo dei.

Aden, dua, Tri,
Judesh, al si she tih perueh Wesedi?

»She nisem Wesiede sad jemau
sm vsote per taisti obstau!«

Stieri, Pet, Shiest, Sedem, Osem, Deuet
Judesh, al ozhem she naprei shtet?

»Le ko naprei, da ne bom Denarja stradou,
koker lim ga poprei!«

• Deset, Adnaist, Duanaist,

Judesh, tuoiga Moistra Jogrou je tudi duanaist!

»Nai da jih je Duanaist al pa shiest,
me griva, da sim biu med taiste shtiet.«

Trinaist, Shtiernaist, Petnaist, Shiestnaist, Sedemnaist,

Osemnaist, Deuetnaist, Duaiset,

Judesh, jest sdei she ozhem sad vset.

Le naprei da jih bo Trideset,
sa kar sim sglihau tu jes ozhem met.«

Adenduaistet, Dua inu Duaiset, Tri inu Duaiset, Stierinuduaistet,

Petinuduaistet, Shiestinuduaistet, Sedeminuduaistet,

Sedeminuduaistet, Oseminuduaistet,

Judesh, spremisli dobru, sakai jih ozh vset!

Na mojo Dushu in Tellu jih ozhem vset
vse Trideset!

Judesh, to imash ti te Denarje inu bodi prau vesiu,

pi inu jei sa nie, sei si jih lohku dobiu,

al samo sa to giftno Pijazho jih kar ven na dei,

de nepostanesh she ana vezhi Suinja koker si biu poprei.»

Nato sledi slovo J. Kristusa od matere Marije.³ Kristus gre s Petrom in Janezom na Oljsko goro. Prizor na Oljski gori. Judežev izdajstvo. Judje ga pri-
mejo in peljejo pred Anasa, (»Die Juden führen ihn auf das große Teater«), pred
Pilata, pred Heroda in zopet pred Pilata. Sledi bičanje. Med Judi je tudi Stahus,
ki ga srečamo tudi pri Drabosnjaku. Judež pride, se skesa in prekolne denar.
Obesi se z vrvjo, ki mu jo moli Lucifer. Sledita 2 prizora s hudiči. Ko je neki
hudič virgel še Judežev drob ven, ga odnesejo. Judje pridejo s Kristusom pred
Pilata, kronajo ga s trnjevo krono. Pilatova žena nastopi in pripoveduje, da je
imela zavoljo pravičnega težke sanje. Pošlje deklo k soprogu, ki mu pripove-
duje o težkih sanjah. Pilat pa pravi, naj žena sama pride. In res pride ter
pripoveduje o snu. Pilat pošlje služabnika k drugim, naj Kristusa zopet k njemu
pripeljejo. Privedejo ga. Pilat se trudi, da bi ga osvobodil, toda zaman. Ljud-
stvo zahteva podpis smrtne obsodbe.

V epilogu vzpodbuja oseba gledalce, naj verujejo v Kristusa in naj mu
zaupajo. S tem epilogom je 1. del končan.

II. del nosi naslov: »Die abendliche Vorstellung«. V predgovoru je nave-
dena vsebina. Gledalci se pozivljejo, naj skesano premišlujejo o Jezusovih in
Marijinih bolečinah.

Štirje Judje so na dvorišču in zahtevajo od dekleta, naj jim prinese žarečega
oglja, da si zanetijo. Dekla prinese oglje. Nato pride druga dekla. Prepirajo se,
ali so moški ali ženske boljši ljudje. Peter zataji svojega Gospoda. Trije Judje
stražijo Kristusa pred ječo, dva odideta, da pripravita za križanje. Sledi razgovor
med Kristusom v ječi, Judi in angelom. Judje vstopijo in ga oblečejo. Eden mu
izroči križ. Jezus pade prvič pod križem. Pristopita Marija in Janez. Marija
objokuje svojega sina. Kristusa odvedejo. Marija se obrne k ljudstvu, vzdihuje
in se onesvesti, Janez jo tolaži. Odidejo. Judje zopet pridejo s Kristusom.
Simona Cirenskega prisilijo, da mu pomaga križ nositi. Veronika ga sreča in mu
izroči prt, v katerega je odtisnil Gospod svoje obličje. Pokaže prt ljudstvu in
ga vzpodbuja, da naj obdrži Kristusa v srcu. Kristus pade drugič pod križem.
Peter se v dolgem monologu kesa svojih grehov. Magdalena, Jakoba in Marija
Salome objokujejo Gospoda, ki jim odgovori, naj ne objokujejo njega, ampak
sebe in svoje otroke. Jezus pade tretjič. Križajo ga. Njegov plašč raztrga Jud
v 4 dele in jih razdeli med prepirajoče se vojake. Za obleko kockajo. Ta prizor
je jako živahen. Odidejo. Jezus visi na križu, oglasi se otožna pesem. Stotnik
zasmehuje Križanega. Angel pride ter kaže Križanega ljudstvu in ga opominja.
Judje ga zaničujejo. Kristus izgovori prvo besedo in po vrsti druge. Marija in
Janez stojita pod križem. Marija se boji, kam bo truplo v grob položeno. Judje

ga hočejo sneti, tedaj pride Longinus, ki ga je poslal Poncij Pilat, da naj pogleda, če je že mrtev. Prebode mu stran. Ko je to izvršil, se kesa. Nikodem in Jožef Arimatejski prideta k Mariji, Magdaleni in Janezu, ki stojijo pod križem, in snameta truplo. Zastor hitro zagrnejo. Oglasi se pesem. Marija obžaluje sina, ki je dobil 666 udarcev. Nastopi grešnik, ki se kesa svojih grehov, tolaži ga Marija. Jožef Arimatejec bi rad pokopal Gospoda.

III. del. »Am Ostermontage«. Zopet prolog, v katerem je vsebina 3. dela in ki pozivlje k molitvi in pobožnemu življenju. Nastopita dva angelja. Eden pripoveduje o bogatem možu, ki gori v peklju. Zato moramo misliti na smrt in pobožno živeti. Nato pokaže Smrt, ki je bila dosedaj še za zastorom. Angelj odide. Smrt prihaja z dolgimi koraki in govori ljudstvu. V eni roki drži koso, znamenje, da vsakega pokosi. Razlaga, kaj pomeni, da je brez nosu in oči. V drugi roki drži uro. Dolge noge pomenijo hitrost. Drugi angelj nastopi in poučuje. Ko konča, nadaljuje Smrt moralni pouk.

Kajfež pripoveduje, kakšni čudeži so se dogodili ob Jezusovi smrti. Anas meni, da groba ne smejo samega pustiti. Kajfež pravi, da naj zahtevajo od Pilata ponočno stražo. Farizeji pa dostavljajo, da naj zahtevajo od njega tudi pečat, s katerim naj zapečatijo grob, da bo tem varnejši.

Svet pride k Pilatu in zahteva od njega ponočno stražo in pečat. Pilat pa pravi, če niso videli že dovolj čudežev. Vsled tega mu pretijo, da ga bodo zatožili pri rimskem cesarju. Ker le silijo, naposled dovoli stražo.

Štirje vojaki stražijo grob in se razgovarjajo. Kocke določijo, kdo mora stati na straži. Drugi lahko med tem spe. Določen je prvi vojak. Drugi se vležejo. Ker mu je dolg čas, poje pesem.

»Pesem koker jo je Shounier per Gruebu peu«:

Mi smo Shounierji, mormo na Vahteh stati,
Kraizarjou mau mamu, pijemo pa radi.
Dözhle se nam ponujajo, mi bi jih tudi radi,
jim pa Vina nezh ne kupimo, polt smo pa ti sadni.
Moja Dözhla je shikana, zhasi je tudi luba,
Zhasi pa rada postrieshe hol koker ena druga.
Ma pa Niederz ues shidan Rokauze obrane
Zheule durhnatarske Stumpfe uszane.⁵

Toda sčasoma ga zebe, ne more več peti in kliče deklo:

Dinna, dinna, ali si doma, oglasi se meni sdei,
Kier vidish, de tukei na vahtei, jmam en mersu krai.

Dinna ali Ancila vpraša, kaj pomeni to vpitje. Ni še čas za kosilo »tem faulastani hlapzam jesti dajati«. Vojak jo prosi ognja. Dekla mu pravi, če ne ve, da je letoš les drag. Če bi ona nosila take hlače kakor on, bi je ne zeblo. Naj počaka, da prinese žarečega oglja. Odide. Prinese oglja in pravi, da jo je le radi tega klical, ker se na straži boji. Naj pazi, da si ne osmоди brade in da vsled tega nastali smrad ne prebudi tovarišev. Nato nažene deklo, on pa se vleže k »španom« (tovarišem), prej pa še godrnja, ker se je eden izmed njih »nešramno zasmradil« in »gerdu skadu«. — Vsi štirje vojaki stražniki so mirno

zaspali. Magdalena pride in govori (manjka v tekstu). 2 angelja hvalita s pesmijo Marijo kot mater od smrti vstalega Izveličarja.⁶ Tudi Marija poje. Jezus se ji prikaže in zopet izgine.

Dva vojaka se vzbudita in vidita, da je Izveličar izginil in da je kamen z groba odvaljen. Vzbudita druga dva. Eden vali krivdo na drugega. Premišlujejo, kako bi to Pilatu javili. Odidejo. Pilat s služabnikom nastopi. (Zopet manjka nekaj besedila v rokopisu.) Magdalena, Jakoba in Salome pridejo h grobu. Prikaže se angelj, ki naznani, da je Kristus že od mrtvih vstal.

Ko odhajajo žene, prideta Peter in Janez. Marija Magdalena pripoveduje učencema, kaj se je zgodilo. Učenca vidita, da je pečat še na grobu, Kristusa pa ni več v njem. Zapojejo pesem.

Sklepna igra. Osebe: Kristus kot sodnik, Duša, Lucifer, Arhangelj Mihael, Marija, več hudičev.

Lucifer pripoveduje, da Duša ni hotela ubogati, zato bo v peklu gorela. Ta ne ve, kaj bi napravila. Poklekne pred Marijo, pred katero se tresejo vsi hudiči in jo prosi, naj ji bo priprošnjica pri sinu. Marija prosi sina za Dušo, ki je sicer grešila, a vendar vsak dan v Marijino čast molila rožni venec, ob petkih pa se je postila. Kristus kot sodnik pravi, da so hudiči pri njem zatožili Dušo, gledal bo, če je dovršila dovolj dobrih del, če pa ne bo dovolj dobrih del, jo bodo rešile Marijine priprošnje. Hudič nato toži Dušo pred sodnijo, da je bila prevzetna, da ni hodila v cerkev in ni živela po zapovedih. Marija se za njo zavzame.

Kristus ukaže nato angelju Mihaelu, naj stehta dobra in slaba dela na pravični tehtnici. Tehta. Hudobij je brez števila in brez konca, zato meni, da nikoli ne bo videla paradiža. Nato pa poklekne Marija pred Kristusa. Gospod ji pravi, naj vstane in izrazi svojo željo. Marija želi Duši milostivo sodbo, da bo lahko na večne čase hvalila Gospoda. Nato položi Dušin rožni venec na tehtnico. Kristus pravi nato, da je rožni venec premagal peklenško moč, zato naj hudiči odidejo. Duša se obrne k občinstvu ter hvali Gospoda in Marijo.

Angelj pride in poučuje ljudstvo, kako je dobro, če Marijo časti. Marijine priprošnje in vneta molitev rožnega venca so Dušo rešile, zato naj tudi ljudstvo tako ravna, da bo v nebesa prišlo.

II.

Pasijska igra iz Železne Kaple je popolnoma drugačna kakor Drabosnjakova, razen vsebine nimata igri nič skupnega. Besedili iger nista v nikakršni zvezi, razen nekaterih mest, ki slonijo na skupnem viru, na sv. pismu. Drabosnjakova igra, ki jo je prevedel kmet poet l. 1818 iz nemščine, sega do snežmanja s skriža, med tem ko obsega naša v 3. delu tudi vstajenje in ima povrh še sklepno igro.

Koroški Slovenci imajo iz začetka 19. stoletja dve slov. pasijske igri, ki se ne ujemata in imata različna avtorja.

Drabosnjakova je prevedena iz nemščine, kar sam kmet poet v naslovu trdi, o naši ni rečeno, da bi bila prevod, a je zelo verjetno, navodilo za igranje je deloma nemško, kakor je v nemških koroških igrah še v 18. stoletju latinsko.

Če je letnica 1816 za starost rokopisa merodajna, sega tudi slovenska igra še dalje nazaj, ker pravi naslov: »Katiro so nekidaj v Kappli spilali« — to bi bil konec 18. stoletja. Ker pa rokopisi slone na prejšnjih, lahko gremo še dalje gor.

Doba okoli 1810 pa pomeni za slovensko slovstvo na Koroškem pravi preporod, Jarnik zapoje, v Rožu tke in snuje tkalec pesnik Andrejaš, v Drabosnjah orje Drabosnjak rajme iz zemlje, po Rožu je vse polno narodnih pesnikov in pevcev.⁷ Ta pojav ima deloma svoj vzrok v celovških jezuitskih šolah, ki so vzgojile Jarnikovega predhodnika Ožbalta Gutsmana.⁸

Rokopisni material nemških koroških pas. iger ne sega preko 16. stoletja.⁹ V 16. stol. niso več bili vneti za verske igre, ki so zahtevale za uprizoritev po več dni in so obsegale vso snov od padca neubogljivih angeljev do sodnega dne, vlekale so bolj žive slike, to je pospeševalo tudi razvijajoče se slikarstvo. Nekateri prizori, n. pr. Magdalenin prizor, so mogoče še iz 15. stoletja, dbčim so drugi iz 16. stoletja in so sorodni drami te dobe: Alegorična podoba smrti, uvod k igri po praecursorju in podajanje vsebine po živih podobah pred igro (Prim. tudi našo in Drabosnjakovo!). Protestantizem in klasicistična šolska drama v dobi humanizma nista bila ljudskim igram naklonjena, a vendar so manjše pasionske igre preživele tudi 16. in 17. vek. Prišli pa so igralci po poklicu in blesteča jezuitska drama. Stare verske igre so potisnili na deželo, kjer so bile skrajšane in so izgubile sijajni blesk. Takrat je tudi koroški pasion bil skrajšan. Prej je bil določen za tri dni, sedaj pa so skrajšali igri, ki sta bili namenjeni za dva dni, v eno, ki se je pričela z zadnjo večerjo v Simonovi hiši in je vsebovala v hitro se menjajočih prizorih pasionsko zgodbo od Kristusove hoje na Oljsko goro do snemanja s križa.

Grabner trdi, da je bila tudi za tretji dan določena igra, kar bo dokazal ob izdaji kritičnega teksta. Dokaz za to imamo že v pasionski igri iz Železne Kaple, ki je določena za 3 predstave, 2 za veliki četrtek, ena pa za velikonočni ponedeljek. Razširjenje uprizoritve na več dni je bilo med drugim običajno tudi v Dalmaciji. V glagolskem rokopisu iz l. 1556, ki sloni na starejšem iz 15. stoletja, je prikazanje »Od muke Spasitelja našega«, ki so ga uprizarjali na dva dni, ker ima v prvem delu dogodke »na cvitnico«, a v drugem »na veliki petak«. Temu sledi »Mišterij vele lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim v grob postavljen,« s približno isto snovjo, kot je naša.¹⁰ To torej ni kaka koroška ali tirolska posebnost, ampak se nahaja tudi pri Hrvatih, Italijanih, Francozih in Nemcih, je občen pojav, ki ni omejen samo na tirolske in koroške pasione.

Ker je bilo manj sredstev, so se uprizoritve vršile enostavneje, pojavila se je robata komika, posebno v hudičevih prizorih, narečje je zahtevalo svoje pravo. Tudi sedaj še morajo sodelovati duhovniki, ne več kot igralci, ampak kot instruktorji, ker kmetje niso razumeli latinskih navodil za igranje, ki so na

Koroškem ostala do 18. stoletja. Največje spremembe, razširitev in krčenje, so doživele koroške pasionske igre v dobi protireformacije, ki so jo vodili v Notranji Avstriji jezuitje. Cenzurirali so tudi ljudske igre. Teksti, ki so jih imeli kmečki voditelji iger, so bili lahko dostopni, posebno ker je prebivalstvo na deželi ostalo katolicizmu zvesto. Največ so trpeli prizori, v katerih nastopajo hudiči, toda vendar so se nekateri ohranili. Aleksandrinec je pregnal stare tri-do štiristopne rimske pare in skrotovičene verze. Bombastični izrazi se pojavljajo. Marija se imenuje madam etc. Spremembe v tem smislu na slov. tekstih ni zaslediti. V liričnih vložkih se pojavi vpliv mysticizma (Friedrich von Spee etc) in italijanske pastorelle.¹¹ V 19. stoletju še životarijo pas. igre na deželi.

Graber je spravil v tir polno vprašanj, ki čakajo tudi ob slovenskih koroških pas. tekstih rešitve.

Nastanek sklepne igre bi se dal približno določiti. Igra je iz dobe, ko se je posebno širilo češčenje Marije Device z rožnim vencem. Po legendi je dobil rožni venec sv. Dominik kot orožje proti Albižanom in ga je širil. 13. in 14. vek pa še ne ve nič o zvezi rožnega venca s sv. Dominikom. Legenda se pojavi v spisih nekritičnega dominikanca Alana de Rupe († 1475). Od 16. stoletja so to splošno verovali. Rožni venec pa se je v resnici razvil ščasoma iz srednjeveške pobožnosti. V drugi polovici 15. stoletja so to molitev posebno širili dominikanski pridigarji in pisatelji ter ustanavljali tudi bratovščine. Toda še v 15. stoletju so posebno v raznih samostanih različne oblike te molitve. Proti koncu 16., oziroma začetkom 17. stoletja si je pridobil rožni venec v današnji obliki splošno veljavnost.¹²

Zato tudi postanek te sklepne igre ne smemo staviti pod začetek 17. stoletja. Dominikanci na versko življenje koroških Slovencev menda niso posebno vplivali, pač pa jezuitje, ki so imeli do 1773. leta bližnjo Dobro vas kot dotacijsko posestvo. Zato je verjetno, da je prevedel ali priredil tekst slov. sklepne igre kak slovenski jezuit.

V jeziku prevladuje podjunsko narečje, ki se mu pa poznajo sledovi gorenjščine, tu pa tam nemara tudi Pohlinovi in Gutsmanovi.

Upam, da se mi bo nudila prilika, da bom izdal celotni rokopis, za sedaj pa naj zadostuje to poročilo.

Opombe.

¹ Glej: »Predstava Drabosnjakove pasijonske igre leta 1911«, »Slovenec« 5. jul. 1912, št. 151. Podlistek, ter »Nekaj črtic o slovenskih pasijonskih igrah na Koroškem«. »Dom in Svet« 1912, str. 11—17 in pa »Predstava Drabosnjakove pasijonske igre l. 1911«. »Dom in Svet« 1913, str. 157—159.

² Navodilo za igro je že v prvem prizoru večinoma nemško, tekst pa je slovenski. Slično je v srednjeveških misterijih navodilo latinsko, tekst pa je pisan v narodnih jezikih.

³ Do tu sega Štrekljev prepis.

⁴ Število udarcev — vpliv srednjeveške mistike!

⁵ V pasionske, božične in druge svetopisemske igre je sčasoma prodrlo precej robatih prizorov (v Drabosnjakovi božični pastirski igri, posebno pa v igri o izgubljenem sinu jih je dosti). Zato so jih izrinili iz cerkve, sprva pa so tvorile del božje službe. Tudi v tej igri jih je nekaj, kakor ravno priča ta prizor.

⁶ »Laetare Maria« preveden.

⁷ Glej Drabosnjakove »Bukelce od Matjaža«, zadnje poglavje, Čas 1924.

⁸ Nimamo še izdaj nemških koroških pasionskih iger. Dosedaj sta znani samo Schilossarjeva izdaja, 1891, ki prinaša tudi »Das Leiden Christi, Spiel aus dem Gurktale in Kärnten« (prim. ČZN 1922, str. 90) in pa popolnoma nekritična Lustigova: »Das Cristi — Leidenspiel aus Sörg« (»Deutsche Heimat« No. 9/10 in 11/12 Wien 1907). Kritično izdajo pripravlja dr. Graber, ravnatelj celovškega učiteljskega.

⁹ Sledeče po Graberjevi črtici v oceni Lustigove izdaje: »Das Cristi - Leidenspiel aus Sörg«. Carinthia 1910, str. 89 sl.

¹⁰ Branko Vodnik, Povijest Hrvatske književnosti. Knj. I. Zagreb 1913, str. 62. Prim. tudi Milorad Medini, Povijest hrv. književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku. str. Knj. I. XVI. stol. U Zagrebu 1902, str. 10 in sled.

¹¹ Glej članek: Predigra kostanjeve pas. igre v ČZN 1922, str. 9.

¹² Kirchl. Handlexikon, hgg. v. Mich. Buchberger. Wien. Verl. Leo Ges. 1912 pod »Rosenkranz«.

Izvestja.

Božična praznoverja v Mazurii.

O čemer bom tu poročal, to se ne tiče več naše ožje domovine, ampak dela poljskega naroda, vendar smatram za primerno, da tu Časopis stopi nekoliko čez okvir svojega pravega delokroga; zakaj praznoverja dobijo znanstveno vrednost šele, če jih imamo iz raznih krajev in jih moremo med seboj primerjati.

Mazuri v ožjem pomenu besede so poljski prebivalci vzhodne Pruske, ob tako imenovanih mazurskih jezerih in močvirjih. Kljub nemški šoli in nemški cerkvi so se ohranili tam tisočletni slovanski običaji. Posebno mnogo praznoverja se veže z »dvanajstnicami«, t. j., z dnevi od sv. večera do sv. Treh Kraljev, ki jih Mazuri imenujejo »godi«.

Nemirno pričakuje Mazur Sv. večera. Če je v tej noči lepo vreme, pomeni to bogato žetev sledečega leta; če piha veter in nosi sneg, grozi smrt mogočnim gospodom. Če sneži v velikih capah, bodo umirali večinoma stari ljudje; če pa pada drobni sneg, bo smrt bogato žela med mladežjo.

Pri polnočnici (»Jutrznice«) imajo važno vlogo otroci. Povorka mladine, oblečene v belo, gre s svečami okoli oltarja, pojejo pesmi in recitirajo pesmi, ki so jih sami zložili, ali tradicionalne molitve.

Vsak izmed sledečih dni prorokuje kaj. Kakšno je bilo vreme 25. dec., tako bode v januarju; vsak četr dneva odgovarja enemu tednu meseca januarja. Dan 26. dec. prorokuje za februar, 31. dec. za juli itd.

V dvanajstnicah trepeti Mazur za svojo živino; volkodlaki se namreč pojavljajo v tem času (vilkołaki) in žro živino; poznati jih je po repu, ki ga imajo na križu. Torej teh 12 dni se ne sme prestiti kdor prede, temu volk poje čredo; zato ženske v tem času »cučajo« perje. Ne kuhajo graha, ker hočejo od domačije odvrniti nevarnost turov; iz pečl jemljejo pepel, da potem ž njim preganjajo mrčes pri živini. gosence z zelja in drevja. Kar se pa v tem času sanja, to se sigurno izpolni.

Na Silvestrov večer gospodinje pospravljajo sobe, jih obsipljejo s peskom, okitijo z hojkami, ogrejejo dobro, zato da bi bilo angelom in duhovom, ki pridejo k svojim sorodnikom v goste, prijetno; postavlja se tudi stol z obrisajo za njih rabo. Kdor se želi prepričati o istinitosti te vere v poset gostov z onega sveta, naj med 11. in 12. uro pri ogreti peči postavi klop in jo posiplje s pepelom: zarana najde na njej sledove pokojnika, ki se je tam grel.

Gospodariji, ki se hočejo ogniti nesreče, jemljejo od stroja za sekanje sekanice nož, ga obvežejo s slamo in skrijejo v skrinji; verujejo, da bi, če bi tega ne storili, drugega dne našli v slami človeka brez glave.

Z novoletnega testa se delajo takozvane »novelatke« ali figurice, ki se izsušene skrbno hranijo vse leto; rabijo se pri boleznih živine, pri telenju krav in kotenju ovac. Iz takega testa, kakor novelatke, se pečejo tudi žemljice in te dajejo na Silvestrovo noč živini jesti, da bi se dobro redila. Kvas za to testo se dela v velikih nečkah na slami, s katero gospodar potem ovija drevesa. Kdor s temi nečkami na glavi pride po lestvi ritenski na streho in od zgoraj pogleda v dimnik, ugleda tam vse, ki jim je določeno umreti sledečega leta.

Stari ljudje pravijo, da je za večerjo na Silvestrovo treba pripraviti velike ribe, ker te pomenijo velike novce, a po večerji izskubsti malo slame iz strehe; kdor najde v klasih zrno, bo imel obilo žetev . . .

Na sv. večer govore med 11. in 12. uro vse živali s človeškim glasom. Kdor želi, da bi mu tuje kure nesle jajca, naj gre na Silvestrovo k obmejnemu plotu, ga potrese in govori: »Jajca za nas, kokodakanje za vas.« Potem bodo sosedove kure na polju svojega gospodarja kokodakale, na zemlji njegovi (ki je to govoril) pa nesle jajca.

Kdo bi ne hotel poznati bodočnosti? Starci pazijo, ko gredo v cerkev, na svojo senco: zakaj človek, katerega senca nima glave, umre gotovo v sledečem letu. Kdor hoče svojo usodo zvedeti z litjem svinca (ali voska), mora sam nad glavo držati skledico z mrzlo vodo, v katero kdo drug vliva raztopljen svinec. V skledico z vodo se vrže novce; po žvenku se spozna, če človeka čaka bolezen. Ako novce skoči iz skledice, pomeni to smrt. Zlasti številna so prorokovanja za dekleta, ki se hočejo poročiti. Gredo dekleta na breg reke ali jezera, sežejo pod led in kar ugrabijo, pomeni poljožaj bodočega ženina: komad železa kovača, drvo (drevo) mizarja itd. Vržejo z leve noge pantofel čez glavo in gredo v vrsti k plotu, vsaka na drug kraj in kličejo glasno v mraku: »Ali prideš?« Če jek odgovori: »da«, se dekle poroči; s te strani pride ženin, od katere je prišel jek . . . Pri studencu se napolni skleda vode; v vodo se spustita dva oglja; ako eden drugega dohiti, je poroka sigurna. Kdor hoče uzreti bodočo ali bodočega, mora o polnoči sesti pred zrcalo in pokaže se mu brezdvomno. Na Silvestrovo se shrani pesmarica pod polšter; drugega jutra treba knjigo odpreti in številka pesmi, pri kateri se je odprla, pomeni usodno številko. Kdor se na Novega leta dan prvi vrne iz cerkve, konča v sledečem letu prvi žetev. Zato tega dne vsi silno hitijo iz cerkve.

Vše to sem posnel iz feljtona, ki ga je dne 2. jan. 1924 v »Gazeti Varšavski« priobčila gospa Emilija Sukertova. Imel sem priliko, s to gospo se seznaniti v Varšavi v tamošnjem »Slovanskem društvu«. Manjšinska delavka je in s silno vztrajnostjo zasleduje vse življenje poljskih manjšin v krajih, ki so pripadli (Vzhodni) Pruski, to je, za tamošnje Mazure. Izdaja tudi list za njih, tiskan z nemškimi črkami (poljskega tiska se Mazuri v pruskih šolah ne morejo naučiti!). Svoja izvajanja o božičnem praznovanju pri Mazurih končuje Sukertova z besedami: »Vse to svedoči nepobitno o slovansko-poljskem poreklu mazurske zemlje in o skupnosti pruskih Mazurov z Mazuri, ki več vekov bivajo na poljskem »Mazovšu« (Poljska okoli Varšave).

Prispevki k slovenski bibliografiji. (1816—1850.)

II.

1. Štrekelj je v ČZN III. (1906) navedel naslov molitvene knjige, tiskane l. 1816. v Gradcu, ki jo je uvrstiti na 51. strani Simoničeve bibliografije: *Molitne Bukve sa Slavenze. Molile (!) pres honjanja. V' Graza (!). Joseph Fr. Kaiser 1816 12°, 406 str.*

Znan pa je tudi natis te knjige iz leta 1827, ki nosi naslov: *Molitne Bukve sa Slavenze. Molite pres (!) henjanja. V' Graza (!). Joseph Fr. Kaiser. 1827. 12°, str. 413.*

Lastnina prof. Lad. Mlakerja v Ptuj, ki jih je podedoval po svojem dedu.

2. Simonič navaja na 52. str. »Bukvize Branja sa Sholarje na Dsheli v esterrajhkimu zefaritvu. Pervi del. V Gradzu 1843.

Znani pa sta še dve drugi izdaji, ena iz leta 1828, druga pa iz l. 1835. Obe izdaji sta sedaj lastnina Muzejskega društva v Ptuj, prvo je podaril tretješolec ptujske gimnazije M. Zajšek iz Ptuja, drugo pa šestošolec Fr. Veselko iz Središča.

Naslov izdaje iz l. 1828 se glasi: No. 5. *Majhine Bukvize Branja sa Sholarje na Dsheli v' esterrajhkimu Zefaritvu. Pervi Dejl Kershankiga navuka. S' pergnadlivim perpushenjam Rlmfke Kralove-Zefarske-Apostolike Svetlofti v' Gradzu, fe najdejo pri viili bukvivesarij, natifnjene s' pismenzami bratov Tanzerjov 1828.* Nem.-slov. 8°, 221 str. Do 23. str. segajo »Narsplohejfi ino imenitnifi Vuki kerfhanske katolfke vére. Pervi rasdelik perviga dejla Bukviz branja sa Shole na dsheli. Sa rabo v' némihkollovenskih sholah esterrajhikiga Zefarstva. — Die allgemeinsten und wesentlichsten Lehren der christkatholischen Religion. Das erste Stück des ersten Theils des Lesebuches für Trivialschulen. Zum Gebrauch der deutschen Schulen in den k. k. Staaten. Od 23. str. do konca: Der Auszug des großen Katechismus ohne Fragen mit den beweisenden Stellen. Das zweyte Stück des ersten Theils des Lesebuches für Trivialschulen. Poteglej is velikega katehisma bres prashanj f' svishajozhimi verstami. Drugi rasdcik perviga dejla Bukviz branja, sa Shole na dsheli.

Izdaja iz l. 1835 nosi isti naslov, s spremembo: »natifnjene s' Kienreihu pifmenzami. 1835». Nemški naslov je isti kot pri Simoniču. 8°. 221 str.

3. **Glaser Marko.** V ČZN. XVIII. l. (1923) str. 52. se je vrinila tiskovna pómota. Štrekelj je določil letnico prve izdaje Glaserjevih Zlatih bukvic in trdil, da je izšla prva izdaja še le 1842 in ne 1843, kakor stoji v ČZN (1923). — Župnik M. Štrkl pa je v ČZN. 1924, XIX. l. po virih šentpeterskega arhiva dokazal, da je izšla prva izdaja že ob novem letu 1838. Imamo torej dosedaj znane 4 izdaje Zlatih bukvic: 1. Koncem 1837 ali začetkom 1838. 2. L. 1842. [Glej Štrekelj, Nekaj prispevkov k slov. bibliografiji. ČZN 1906 (III. l.) str. 79.] 3. L. 1843. (Prim. ČZN 1923, XVIII. l. str. 52. Navaja jo tudi Simonič str. 125.) 4. L. 1850. (Simonič 125.)

Za dokaz o izdaji l. natisa zadostujejo prve tri Štrakljeve dokazilne točke (ČZN 1924 str. 38—39), 4. in 5. točka se tičeta že izdaje iz l. 1842 (druge), ki pa v naslovnem listu ni označena kot 2. natis, vsled česar sem jo s Štrekljem smatral kot prvo izdajo. — 2., 3. in 4. izdajo ima učiteljsčnik A. Smodič v Mariboru. Kdo ima izdajo iz l. 1837 ali 1838?

4. **Tomaž Kempčan.** Dvoje bukve Tomaža Kempčana; to je, Hiša ubozih, in pa trije šotorji; iz latinskega pobožnim k pridu predstavil Janez Zalokar, Spiritual v Ljubljanski duhovščini. Po dovoljenji vikše ces. kral. dvorne bukev cenije. V Ljubljani 1826. Natisnil Leopold Eger. Naprôdaj per Janezi Klemenci. 12°, str. 271—420. (met.)

To so 6. in 7. bukve Tomaža Kempčana in so nadaljevanje na str. 53. ČZN I. XVIII. (1923) omenjenih. Tam navedene »Čveterre bukve« ne obsegajo 270 strani, ampak so paginirane od 133—270. Tvorijo torej nadaljevanje 1. snopiča, ki je moral tudi posebej iziti, kakor sta posebej izšla sonpič, naveden v ČZN 1923 str. 53 in pa ta pod 4. omenjeni. Vsak snopič pa ima poseben naslov. Te knjige so deli »Dvanajst bukev Tomaža Kempčana, izbranih iz njegovih dosle še malo znanih pisem« itd. (Simonič, str. 527), ki jih je prevedel Zalokar in ki so izšle kakor posamezni deli l. 1826. pri L. Egerju v Ljubljani. Zato je treba trditev v ČZN 1923 str. 53: »Simoniču neznana knjiga« deloma popraviti. Simonič navaja str. 527 naslov cele knjige, ne navaja pa posameznih delov, ki so, kakor kaže ta dva primerka, posebej izšli istega leta (1826) z zaporedno paginacijo s posebnimi naslovi. Ker obsegajo »Čveterre bukve« strani 133—270, »Dvoje bukve« pa str. 271—420, manjkajo še strani 1—132 in pa 420—580, ki so bržkone izšle tudi še v posebnih snopičih s posebnimi naslovi. »Čveterre bukve« obsegajo druge bukve (str. 133—210), tretje bukve (str. 211—234), četrte bukve (str. 235—258) in pete bukve (str. 259—270). »Dvoje bukve« pa obsegajo 6. in 7. bukve. Manjkajo torej prve in 8.—12. bukve, ki so gotovo še kje ohranjene kot posebne knjižice. Mislim, da so bili izdani 4 posebni snopiči dvanajsterih bukev. — »Dvoje bukve« so lastnina učiteljsčnika Al. Smodiča v Mariboru.

5. **Erzählungen.** Simonič navaja str. 99: »Kleine Erzählungen. Zum Gebrauche der Landschulen in den k. k. Staaten. — Kratke perповedanje (pozneje povefti) sa flovenfke fhole po desheli v' z. k. dershavah. (Slovensko od Alič'a.) V' Gradzu. Kienreich 1831. 8°, 101 str. (večkrat tiskano).

Izdajo iz l. 1833. ima Muzejsko društvo v Ptuj. Knjigo je podaril šestošolec Fr. Veselko iz Središča. Slovenski naslov se glasi: »Kratke perповedanja (povefti) sa flovenfke fhole po desheli v' Zefarfkih kral. dershavah. S' pergnadlivim perpuhlenjam Kralovo Zefarfkke Apoftolfske Svetlofti. v' Gradzu, fe najdejo pri vlih bukvivesarijih, natiñjene pri Golpodu Kienreihu. 1833. 8°. str. 101.

V primer podajam začetek:

1. Janesék (Ivánék) je mater profil, de bi ga v' fhkolo (fholo) hoditi puftili. Mati fo rekli: Ti fi lhe premlad (otrok), ino nifi (nejfi) navajen per (pri) miri biti, v' fhkoli je tréba tiho fedéti, ino na to paiko iméti, kar golpód vuzhenik (vuzhitel) kashejo. Janesék: je to fturiti (vzhiniti) oblubil. To je materi dopadlo (dopalo). Oni fo 'mu tablizlo kupili. Sdaj fe je Janesék vesélil, de je v' shkolo hoditi imel.

Kakor trdi Simonič, je to slovenščino pisal Alič. Jurij Alič (1779—1845) se je rodil v Poljanah na Gorenjskem, bil dekan v Gornjem gradu, višji šolski nadzornik labodske škofije, dekan v Vidmu ob Savi, kanonik in nadžupnik na Laškem. Glaser (II. 171) mu pripisuje »Majhni katekizmus« Gradec 1830, bil je nasprotnik danjčici in je predložil l. 1828. prevod Machnerjevega abecednika, ki ga je odobril Slomšek (Glaser II. 46). Zbral je tudi slov. besede in prislovice, ki jih je s svojimi pristavki izročil Jos. Drobnič uredništvu nemško-slov. slovarja. — Že ta odstavek iz Aličevega slov. prevoda nam priča, kako polagoma tudi na Slov. Štajerskem prodira slov. književni jezik. — v oklepaju so domače besede in oblike, — poglavje naše kulturne zgodovine, ki bi bilo vredno temeljite razprave.

Ptuj, 4. I. 1924.

Fr. Kotnik.

Župnik Jožef Lipold (pesnik Rečički), rojen v Mozirju 1786 (ne 1796, kakor ima Glaser II. 192.) je župnikoval v Rečici pri Mozirju, kjer je umrl in ima nagrobnik s sledečim napisom:

Hic jacet Rev. Dom. Josephus Lipold parochus a Rietz,
natus in foro Prahsberg 29. Mart. 1786; vita functus 8. Jan. 1855.

Bis viginti annos parochus complevit ibidem
 Croesus pauperibus, pauper adusque sibi.
 Hospita tecta viri laudes sociosque penates,
 Recti cura pio languida nulla stetit.
 Carmina quis nescit modulantis voce trilingui?
 Fando qui superet, fors genitura duit!
 Hoc monumentum illi memores posuere nepotes.
 Sit tibi terra levis, sit pax aeterna merenti!
 Nobis — cura tui, lucis ad instar erit.

Župnik Lipold je torej imel pevsko žilo in je zlagal latinske, nemške in slovenske pesmi. Glaser pravi, da se Lipold najrajši ozira na dnevna vprašanja. Naravno pa je, da je zložil mnogo splavarskih, saj so bili skoraj vsi njegovi župljani splavarji. Njegove pesmi so jako šaljive; ko je bil z zbirko gotov, je najel godbo, izvežbal pevski zbor in vsi skupaj so šli — kakor piše prof. I. Fon prof. Štreklju po sporočilu nekega 80-letnega duhovnika, ki se je izleta udeležil — na goro Oljko, kjer se je ljudstva kar trlo. Tam so se pesmi prvič pele in tudi takoj ponarodele.

Dr. P. St.

Fr. Kidrič, Ljubljana.

Anton Breznik in njegova »Pratika«.

O Brezniku in njegovi »Pratiki« so pisali skoraj vsi, ki so sestavljali po l. 1789. celotne preglede slovenskega pismenstva in še tudi nekateri drugi: n. pr. Pohlin (v 2. izd. str. 11); Čop-Safařik I, 34, 93; Lenček, Mitth. d. hist. Ver. i. Kr. 1857, 91; Macun 65; Marn XXII. 73; Žvab. Lj. Zvon 1886, 376; Sket, Sl. slovstv. čit. (1893: 122; 1914: 127); Glaser II, 94, 288; Benkovič, Dom in Svet 1895, 60; Simonič 49; Ilešič, ČZN I. 120, 153; Pintar, Izv. muz. dr. za Kr. 1908, 78. Izkazalo pa se je za potrebno, dotične beležke omenjenih piscev revidirati.

Nekaj življenjskih podatkov nam dajejo matične knjige v Žalcu pri Celju. (Zanje sem dolžen hvalo kolegu in prijatelju Lukmanu, ki je pisal radi njih v Žalec.) Ker je bil Breznik 27. aprila 1793 star 58 let, se je rodil okoli leta 1737. V žalskih matičnih knjigah (ki so ohranjene izza polovice 17. stoletja, prim. Orožen III, 389) se nahaja: 13. februarja 1763 kot supernumerarius loci; 17. oktobra 1763 kot vicarius loci; od 3. maja 1765 do 23. septembra 1773 kot cooperator loci in potem kot beneficiatus Randianus do smrti dne 27. aprila 1793. (Kot beneficiat je imel dolžnost, za ustanovitelja itd. čitati v župni cerkvi pri oltarju žalostne Matere božje 4 maše na teden, opravljati dušnopastirske posle in izmenoma vsako nedeljo popoldne v župni cerkvi in v Pletrovčah katehizirati; dobival je za to razen stanovanja, drv in hrane še 50 gld. v denarju, prim. Orožen III, 358.)

»Anton Bresnik, Beneficiat v' Shavzi«, je priredil slovensko »Vezhno pratiko od gospodarstva«. Na razpolago so mi sledeče izdaje (številke, ki so pri naslovu prve izdaje v oklepajih, pomenjajo pri izdaji 1789a štetje vrst v naslovu, pozneje se navajajo pod isto številko izpremembe v naslovih novih izdaj):

Egerjeva 1789a (Dež. muzej): (1:) VEZHNA (2:) PRATIKA (3:) OD (4:) GOSPODARSTVA, (5:) v kateri je najti: (6:) KOKU VSAKI HISHNI (7:) GOSPODAR (8:) Svoje hihne rezhi s' nuzam (9:) obrniti, te flabe leta previditi, (10:) tem naprei Itojezhim nadlugam naipro- (11:) ti priti, inu ta perhodni zhařs po tih (12:) fedem Planetov bode Ioditi (13:) mogel. (14:) H' temo je peritavleno enu tenku (15:) PODVUZHENJE, (16:) Kar od Meřza do Meřza skus zelu (17:) letu per enimu hishvanju je po- (18:) trebnu Ituriti. (19:) Vun-danu od ANTON BRESNIKA, (20:) Beneficiata v' Shavzi. (21:) debeljša in tanjša črta. (22:) V' LUBLANI, (23:) Se najdejo per JAN. FRID. EGERJU, (24:) 1789. Mala 8°. 93 (+1) str.

Egerjeva 1789 b (Dež. muzej): 6: V' SAKI, 8: rezhi; 9: obrniti; 10: ftojezhim; 19: ANTONA; 23: Stiskane per JOAN. FRID. EGERJU.

Egerjeva 1789 c (Štud. knjižn.): Razlike v naslovu v primeri z izdajo 1789 b, po kateri se sicer ravna: 5: kateri; 9: obrniti (kakor 1789 a); 14: H' temu; 23: Se najdeio.

Celjska 1791 (Dež. muzej): Razlike v naslovu v primeru z izdajo 1789 b, ki je služila za predlogo: 6: V'; HISCINI; 8: rezhi; 9: obrniti (še v 8. vrsti, ker so vrste 8.—13. sploh drugače razporejene); (22:) V ZELLU, (23:) Se neide per Fr. Jos. Jenko, (24:) 1791. 92 str.

Ljubljanska 1803 (Dež. muzej): Razlike v naslovu v primeri z Egerjevo izdajo 1789 c, ki je služila, četudi morda neposredno, za predlogo (razdelitev vrst 8.—13. in 17.—18. je drugačna): 5: kateri; 6: VSAKI; 8: s'pridam (nam.: nuzam); 10: naprei: ftojezhim; 11: (ta, tih: izpuščeno); po sedem Planetih; 22—24: V' LUBLANI | Se najde per Andreju Gállery | Natilkavzu. | 1803. 88 str.

Ljubljana 1807 (Dež. muzej): Razlike v naslovu v primeri z izdajo l. 1803., ki je služila za predlogo: 9: perviditi; 11: naiproti; 22—24: V' LUBLANI | Se najde per Joan. Rezerju Natilkavzu | 1807. 84 str.

Mariborska: brez letnice (Štud. knjižnica 7458): Razlike v naslovu v primeri s celjsko izdajo, ki je služila za predlogo (razdelitev 8.—13. vrste je zopet drugačna, ker je pred imenom kraja in tiskarja črta, dobimo v celem 25 vrst): 5: kateri; 12: ledem; 14: temo; 16: Meiza; 22—24: V- MARBURGI, | Se naide per Josephu Martinu | Merzinger, Bukvarju. | Pritiskana pri Fr. Schützi. 92 str.

Ilustrirano je izmed yseh izdanj samo mariborsko, o čigar ilustracijah je ugotovil že Pintar, da so porabljene zanje isti klišeji, kakor za 5., graško izdanje Hellwigovega stoletnega koledarja iz l. 1807. Ilustracije se nahajajo samo v 2. oddelku knjige (opis letnil: razredov po planetih).

Neko kontrolo izdaj omogoča »Ta Tabla, (ki) kashe, kaj sa eden Planet viaku letu visha«. V vseh ugotovljenih Egerjevih izdajah ter v celjski in mariborski izdaji je ta tabla prirejena za dobo od l. 1787.—1887., v ljubljanski izdaji 1803 za dobo od leta 1800.—1902., v ljubljanski izdaji 1807 za dobo od l. 1807.—1907. V prvi obliki (1787. do 1887.) je priredil tablo po vsej priliki Breznik sam.

Mogoče bi torej bilo, da bi bila izšla prva izdaja l. 1787. ali l. 1788., potreben pa ta sklep ni. Letnica 1787 se da spraviti v sklad z domnevo, da se je spis l. 1788. definitivno priredil, natisnil pa ali tega leta z letnico prihodnjega ali pa sploh šele prihodnjega. O zimi l. 1787. govori Breznik v predgovoru kot o pretekli: »Aku ozhes vedet, kaj sa ena Sima je bla v' Letu 1787. v' katerim Letu je Venus vishar bil, toku te Sime nimalh v' temu Letu — temezh v' temu poprejšnimo 1786. Letu ikati...« (letnice 1786 pa v »tabli« sploh ni).

Ako je pa l. 1787. kaka izdaja Breznikove »Pratike« vendar le izšla, ni mogla iziti niti v Celju niti v Mariboru, ker tiskarne tega leta niti tukaj niti tam še bilo ni. Opozoriti je treba zopet na važno avtobiografsko beležko tiskarja Franca Schütza, ki se je bila ohranila pri njegovem nasledniku v Mariboru Ed. Janschitzu: »Im Jahre 1788 errichtete ich als Faktor von Laibach nach Cilli die erste Buchdruckerei, allwo ich mir 1791 eine eigene neue Buchdruckerei anschaffte, um 1792 diese erste Buchdruckerei nach Pettau führte, 3 Jahre da blieb; 1795 errichtete ich wieder zu Marburg die erste und für mich die letzte Buchdruckerei« (objavl. Dav. Valenčak v Slov. Narodu 1875, št. 194; na članek me je opozoril prijatelj Šleibinger). Celje je dobilo torej prvo tiskarno šele l. 1788., a to je bila do l. 1791. le filijalka ene ljubljanskih tiskaren (Egerjeve ali Kleinmayrjeve), Maribor pa šele l. 1795., 3 leta pozneje ko Ptuj. Vse, kar se je natisnilo pred l. 1788. z oznako Celja ali pred l. 1795. z oznako

Maribora, se je natisnilo v Ljubljani (za založnika Jenka v Celju) ali v Gradcu (za založnika Merzingerja v Mariboru).

Ako je izšla torej prva izdaja Breznikove »Pratike« l. 1787. ali 1788., je mogla iziti pač le v Ljubljani.

Vse 3 Egerjeve izdaje, ki so opremljene z letnico 1789, morda niso izšle v resnici tega leta, vendar bi rekel, da časovna razdalja med njimi ni ravno velika. Po določitvi zaporednosti sem upošteval razlik v naslovih zlasti tudi take razlike ali ponavljajoče se tiskovne pogoške, kakor n. pr.: 10: treba (a) — potreba (b, c, 1791, marib., 1803. 1807); negnye (a, b [def. y]) — negnve (c) — negnive (1791, marib.) — negnije (1803, 1807); 11: sraše (a) — sralhe (b, c, 1791, marib., 1803) — srafte (1807); vlijana (a, b, 1791, marib.) — vlijana (c, 1803, 1807); itd.

Izdaja z letnico 1791, ki jo je založil knjigar Jenko v Celju, se je po vsej priliki v Celju res tudi natisnila. Črke in okraske so drugi nego pri ljubljanskih izdajah. Gre pač za celjsko tiskarno, ki jo je vodil Schütz, bodisi kot faktor, bodisi kot samostojen podjetnik.

V Ljubljani se je natisnila razen Egerjevih izdaj in razen Gaslerjeve izdaje 1803 ter Recerjeve 1807 morebiti še vsaj ena izdaja in sicer l. 1800. ali 1801. (prim. »Tablo«, ki obsega dobo 1800—1902).

Za mariborsko izdajo je v navedbi Schützove tiskarne določen tudi terminus ante quem non: 1795. Knjiga pa se je natisnila po vsej priliki šele okoli l. 1808., torej v času, ko so se tiskale pri Schützu v Mariboru tudi druge slovenske knjige (l. 1807. Volkmer, l. 1809. Besedišče). Sodim namreč, da je dobil Schütz klišeje za ilustracijo svoje pratike šele po izdaji 5. natisa Hellwigovega koledarja iz l. 1807.

Vsebinska Breznikove »Pratike« je v Egerjevih izdajah in pa v celjski ter mariborski izdaji ista: »predgovor« o važnosti gospodarske pratike za vsakega gospodarja (2—4); tabla s kazalom, »kaj sa eden Planet viaku letu visha« (5—6); koledarska prerokovanja po planetih (Saturnus, Jupiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna) in sicer pri vsakem planetu po sledečih vidikih: »zelu Letu v' kupaj vseti«, spomlad, poletje, jesen, zima, spomladanska setev, zimska setev, jesenska setev, sadje, hmelj, vino, vetrovi — nagli deži — grmenje, ribe, bolezni; »Hishna Pratika sa viaki meifez kaj je sturiti, kaj opufiti« (43—78); 2 »perloshenja«, ki obsegata razna, deloma čisto vražarska sredstva zoper kugo pri ljudeh in živalih (78—87); »perdavk... koku fe ena od detele, al druge frihne kerme napihneni govedina venta« (88—93).

To je pač obseg, ki ga je določil in priredil Breznik sam. Prireditelj Gaslerjeve izdaje je prevzel iz Breznika le predgovor (na str. 3 je izpuščen odstavek, ki poudarja, da so vse storjene reči v oblasti Boga, ki »fe mu ne sme naprej pifsati«), tablo in prerokovanja po planetih (tudi v tej izdaji str. 2—42), sicer je pa iskal novih obrazcev: kar priobčuje pod nadpisom »Hishna pratika sa viaki meifez« (43—69) je vzeto iz Vodnikove »Pratike« za leto 1795., istotako članek »Od fposnanja tiga vremena« (str. 71—74, priključena je iz te »Pratike« tudi pesem »Krajnz; Tvoja deihela je sdrava«, torej poznejše Vodnikovo »Dramilo«) in pa »Popiflovanje krajnike deshelle« (75—88), dočim je ta prireditelj oba Breznikova »perloshenja« in »dodavk« sploh izpustil. Isto vsebino ima tudi izdaja l. 1807.

Iz slovenskih tiskanih virov Breznik ni mogel zajemati, ker jih bilo ni. V jeziku vseh delov »Pratike«, ki jih je priredil on sam, se čuti odvisnost prirediteljeva od nemškega teksta. Za točen odgovor na vprašanje, katero nemško knjigo, oziroma katere nemške knjige in v kateri izdaji je imel Breznik pred sabo, ko je prirejal slovenski tekst, nimam v Ljubljani nemških stoletnih pratik iz dobe pred l. 1789. na razpolago, glavne sestavine Breznikovih nemških predlog se pa dajo tudi z ljubljanskimi pripomočki določiti.

Trije Breznikovi odstávki: »predgovor«, »tabla« in splošni stoletni kaŝipot po planetih slonijo na Morica Knauerja stoletni praktiki, ki mi je dostopna v knjigi: *Allgem. hundertj hriger Kalender, dann Witterungs- und Zeit-Weiser, von 1800—1900* (itd.). Vierte Auflage, ganz neu umgearbeitet, viel vermehrt und verbessert durch Carl Friedrich Thomann. (Graz, J. L. Greiner (Verlag F. Ferstl), 1836—1837. Stoletna pratika Morica Knauerja, ki je bil od l. 1649.—1664. opat Langheimski, je ostala do najnovejših dni ena najbolj znanih publikacij te vrste (Wetzer-Welte VII², 1400) ter je kroŝila v neštevilih izdajah. (Iz nje je črpal nedvomno tudi Hellwig za svoj stoletni koledar, na katerega opozarja radi podobnosti med 1. delom Breznika in graško izdajo iz l. 1807. Pintar.) Podobnost med Breznikom in Knauerjevim tekstom Thomannove redakcije ni pri vseh delih enako mo na: pri uvodih gre za podčrtavanje istih misli in njih sli no razporedbo, tabuli in kaŝipota se krijeta skoraj dobesedno (le Breznikove splošne karakteristike vsakega 7 planetov v Thomannu ni). Nedvomno je rabil torej Breznik za predlogo knjigo ali knjige, kjer se je nahajal Knauerjev uvod v stoletno gospodarstvo pratiko, seznam letnih razredov po planetih in pa opis 7 letnih razredov.

Knauerjeva pratika obsega v 4. delu Thomannove redakcije tudi »Monatlicher Haus-, Land- und Vieh-Wirtschaftskalender, vendar ni mogoče dobiti take relacije med Breznikovo »hišno tablo za vsaki mesec« in temi teksti, kakor pri prejšnjih delih. Pač pa obstajajo zveze med tem oddelkom Breznikove knjiŝice in oddelkom »von den  konomischen Verrichtungen in jedem Monate des Jahrs«, ki tvori glavni del knjige »Allgemeiner  konomischer Kalender zur Haus- und Landwirtschaft«, Nürnberg 1773 (496 str.). Tukaj pa ne gre za dobesedno soglasje, saj je nemški tekst mnogo obširnejši, pač pa imajo skoro vsi Breznikovi stavki tega oddelka v nemški knjigi svoje vzporednice in sicer po večini v istem redu. Breznik je ali slovenski tekst po nemški knjigi iz l. 1773. sam priredil, ali pa rabil nemško predlogo, v kateri se je  e nahajala tvarina knjige iz l. 1773. v skrajšani obliki, ki jo ima slovenska prireditve.

Za Breznikova »perloshenja« in »perdavk« ne morem dobiti paralel niti v 5. delu Thomannove prireditve Knauerjeve pratike niti kje drugje, skoraj gotovo pa sloni vsaj v glavnem tudi ta tekst na nemški predlogi.

Do Gaslerjeve izdaje je šlo vedno le za proste ponatise ene prejšnjih izdaj, pri čemer so se ponatiskovali navadno tudi tiskovni pogr ški dotične izdaje. Jezikovna oblika, ki jo je dal knjiŝici Breznik, je ostala torej v teh izdajah neizpremenjena. In to je običajni literarni jezik tistih kranskih pisateljev zadnje četrte 18. stoletja, ki jim Pohlmannov jezik in pravopis ni bil edino merodajni vzor. Na posebnosti gorenjščine naletiš v tem jeziku jako često, tuhtam tudi na odmeve zapadno-štajerskih narečij. Edino mesto v knjigi, kjer se imenuje kraj, se nanaša na Gorenjsko: »Sa letem, aku je bla dobra. al gojiena semla. flasti s' Giplam [katerega imajo na gornim Krainskim] popftupana, Jezhmen nar bol rata« (57).

Najverjetnejše se mi zdi, da je bil Breznik Gorenjec, gorenjski  ementi v njegovi knjigi torej deloma odmev govora, ki se ga je bil naučil doma,  tajerski pa odmev osredja, v katerem je ŝivel in delal. Ŝalec je bil inkorporiran kranski Stii n (Oroŝen III, 347),  ije opat je podeljeval tudi beneficiji, ki ga je ustanovil 1. aprila 1721 v Ŝalcu duhovnik Gregor Randl (Oroŝen III, 348). Tako se je lahko zgodilo, da je prišel duhovnik Gorenjec v Ŝalec. (Opomba urednika F.K.: Po Slekovčevih zapiskih v arhivu »Zg. dr.«, posnetih iz Oroŝnovih beleŝk, je bil Breznik »Carniolus e s. Petro«. — Opomba pisatelja: Gre za Sv. Petra v Komendi pri Kamniku. Ŝupnik g. V. Bernik mi poroča 11. 6. 1924: »V tuk. knjigi kr  enih se bere: 1737: Die 14: Junij natus et baptizatus est Antonius, legitimus filius D. Joannis Wresnik, praefecti Ill. Domini  rucensis [Kriŝ], et conjugis Elisabethae, levantibus eum adm. Rdo. Dno. Andrea Rogl, parochio loci, et Domicella Maria Francisca Purstna ac Virgine Maria Helena Schworzi, per me Bartholomaeum Bittine, cooperatorem loci. Ex Cruce. [Na vrhu pripis:] Factus sacerdos 1761. — Ŝe

danes stoji na Križu Breznikova hiša, h. št. 17, sedaj last s polgruntom vred graščakinje Križke [ex Cruce] baronice Abfalttrern. Pri Brezniku ali na Breznikovem pravijo še sedaj.«).

Prireditelj izdaje l. 1803. je tudi v oddelkih, ki jih je prevzel iz Breznika, jezik po svoje prikojil: nemške izraze je po možnosti trebil, germanizne odpravljaj, gorenjski o v dativu nadomeščal z u, e v pronominalni deklinaciji z i, za I na koncu zloga tudi v sredini besede pisal I namesto u, izpuščal nepotrebne osebne zaimke itd. Ne zdi se mi izključeno, da je priredil to novo redakcijo Vodnik sam, iz čigar »Pratike« so vzeti tudi novi oddelki. Izdaja l. 1807. je prosti ponatis izdaje l. 1803.

Glavna vrednost Breznikove knjige je v tem, da je izšla v slovenščini. Gospodar na slovenskih tleh, ki je umel samo slovenski, je bil do l. 1725. sploh brez pripomočka, iskati sveta v razumljivi knjigi, a tudi »Pratika«, ki je začela izhajati tega leta, je pomenila v tem oziru le skromno pozitivno pridobitev. Novodobna gesla za povzdigo poljedelstva in kmečkega blagostanja so se razpravljala na slovenskem teritoriju nad 20 let brez podpore slovenske knjige. (Komendskega župnika Glavarja »Pogovor od Zhebelnih Rojev« je ostal v rokopisu, prim. Zvon 1885, 474, 668). Šele potem, ko je nova, ljudska šola vsaj na Kranjskem zrahljala nekoliko tla, je izšla l. 1784. prva slovenska knjiga te smeri (Wolsteinove »Bukuvze od shvínkkih bolesni sa kmeteske ludy« v prevodu Fantona de Brunn). Za Glavarjem in Fantonom sta bila Breznik in Pohlin prva, ki sta nekako istodobno zastavila svoje pero za literarno pomagalo slovenskemu kmetovalcu. Ponovne izdaje pričajo, da se je Breznikova knjiga priljubila in dobila svoj krog čitateljev. In ker se je natisnila ista jezikovna redakcija, kakor v Ljubljani tudi v Celju in v Mariboru, je širila knjiga tudi zmisel za potrebo enotnega slovenskega literarnega jezika.

Poročila in karakteristike v dosednji literaturi o Brezniku in njegovi »Pratiki« so se dala torej izdatno izpopolniti. Obenem je treba opozoriti, da se mora marsikatera trditev v dosednji tiskani literaturi popraviti. Ni točno, da bi bil Breznik »od 1768.—1773. l. kapelan in do svoje smrti... kurat v Žalcu« (Glaser, ki je sicer po vsej priliki črpal iz matičnih knjig v Žalcu). Dalje je napačna supozicija, da je bil Breznik Štajerec (skoro vsi) oziroma celo Žalčan (Glaser). Na okoliščino, da imajo letnico 1789 3 izdaje, se ni opozorilo, izdaja 1807 se še sploh ni zabeležila. Nedvomno napačna je trditev, da bi bilo prvo idanje ono, ki je izšlo pri Schützu v Mariboru (Ilešić, Pintar), ljubljanske izdaje pa posnetki po mariborskem (Pintar), ki bi se bilo natisnilo »menda 1787« (Pintar) ali 1788 (Ilešić pod vprašajem). Končno je pogrešena tudi trditev, da bi bil, kakor Gorjup in Hasl, »tako pač tudi Breznik« »pisal v svojem celjskem narečju« (Ilešić 153).

Pismo Mihaela Volića, arhidijakona in župnika v Laškem iz l. 1630.

Priobčil: Miroslav Premrou. Rim.

V arhivu veroprodničnega zbora v Rimu sem naletel med italijanskimi pismi »Lettere d' Italia« l. 1627.¹ na pismo Mihaela Volića od 1630. 15. I.

Pisal je M. Volić to pismo veroprodničnemu zboru iz Laškega, kjer je župnikoval, ter se podpisal tudi kot »arhidijakon Savinjske Doline i Dravskega polja«.

Rodom je bil Volić Mihael iz Vač ali Litije.² Posvetil ga je za svečenika ljubljanski vladika Tomaž Hren dne 14. IV. 1607.³ Na Laško je prišel 20. I. 1628,⁴ ker je svojo dotadašnjo župnijo v Kamniku zamenjal z laškim župnikom Kristofom Plankelom. Kamniško župnijo je dobil 10. I. 1626,⁵ kar mu je patrijarh oglejski potrdil 5. III. 1626.⁶

Na Laškem je župnikoval od 1628—1641.⁷

Umrli je v Žalcu l. 1646.⁸

O njem^o je pisal g. prof. Fr. Kovačič v svojem članku: »K cerkveni zgodovini na Spod. Štajerskem v 17. stoletju. Iz bivšega patriarhalnega arhiva v Vidnu na Laškem;« izšel je v tem Časopisu XVI. Maribor. 1920—21. na str. 105—117.

Na str. 107. piše prof. Kovačič, da je Volić bil nevreden duhovnik ter je s svojim nedostojnim življenjem povzročil velikansko pohujšanje. Akti pripovedujejo o njem žalostne stvari.

Iz njegovega pisma je sklepati, da se je Volić še le pozneje tako izpridil, da je onogočil tako sodbo o sebi.

Po pismu, ki ga niže priobčujemo v izvirnem latinskem jeziku, se kaže Volić skrben pastir, ki je za blagor svojih dušic zelo vnet ter prosi, da se priznajo kapucinom pravice, da smejo propovedovati in izpovedovati, zlasti v času, ko se vrši sveta reformacija (protireformacija) in posebno z ozirom na plemstvo, ki se brani izpovedovati se pri sekularnem svečenstvu, koje iz človeške slabosti pada, ter želi in čaka kapucinov, ki se odlikujejo po življenju, po značaju, po znanju, po pobožnosti. Saj, piše Volić, niti mi sekularni svečeniki ne moremo v prid svojih duš imeti enako vrednih spovednikov.

Kako je bila rešena prošnja, se vidi na koncu listine: to je ugodno. In si lahko mislimo, da je Volić napravil s svojim pismom dober vtisk, ker so ga tudi o ugodni rešitvi pismeno obvestili.

Opombe: ¹ Codex »Lettere Antiche« 2. F. 41 sl. — ² Slekovec; Pobirki iz dnevnika škofa Hrena v Izvestjih Muzej. društva. Ljubljana. IV. 152. — ³ l. c. — ⁴ l. c. nota 17. — ⁵ prezentiran od Ferdinanda, nadvojvode avstrijskega. — A. Koblar v Izvestjih Muz. društva. Ljubljana II. 52. — ⁶ Izvestja Muz. društva. Ljubljana. III. 23. — ⁷ Fr. Kovačič v Časopisu XVI. 106 po Orožnu, Dišč. III. 21. — ⁸ Slekovec l. c. — ⁹ O njem ima več notic Ig. Orožen v svojem Bist. u. Dišč. Lavant.

Laško, 1630. 15. I. (Lett. Ant. 2. Lett. d' Italia 1627. F. 41 sq.). — Volić Mihael, arhidijakon in župnik laški.

Instante controversia iam triennali inter Augustum, et Venetas, in Curia Romana vergente, ratione Patriarchatus Diocesis Aquileensis in Provinciis Imperialibus, Styriae, Carinthiae, et Carnioliae uti sede ordinaria vacante, Curae Animarum, in excipiendis Confessionibus quoad casus reservatos absolvendos, tum et praedicationem Verbi Domini, non tantum ad seculares, sed et spirituales, factura maxima dignoscitur pati: ad evitandum vero tantum periculum Animarum; plium ac sanctum subsidium implorandum. Ex officio et munere Archidiaconali compulsus, me Illustrissimo molestum ac supplicem exhibere, orans ac implorans, quo ad majorem gloriam Dei, tum et incrementum S. Matris Ecclesiae, solatium et refugium singulare Christifidelium, Venerabilibus Patribus, inclitae sacrae Religionis Seraphicae, Capucinis, sub Archidiaconatu meo, universi Comitatus Cilliensis excipiendi confessiones sacramentales, et praedicandi Verbi divini, extra et intra Claustra, facultas tribueretur? Quemadmodum in aliis Provinciis moris est, vergentibus rationibus; Sacra haec inclita Religio Seraphica, uti Aurora rutilans, denuntians diem, Vita, Moribus, Doctrina praevallet in his partibus Mundi in quam omnium oculi, tam spiritualium quam secularium diriguntur, precipue hoc sacro Reformationis tempore, quam plurimi Nobiles, Barones, proceres, intuentes vitam praesbyterorum secularium aliquantulum familiarem nimis, et ex fragilitate humana deflectentem iisdem peccata sua confiteri, scandalizantur Patribus Venerabilibus Capucinis, illorum Conscientias excutiendas, peccata delegenda, consolationes salutaris audiendas, desiderant et praestolantur, et non datur copia, hinc exoriuntur apud noviter Conversos absurda et scandala, et despectus Religionis; tales viros instar stellarum coruscantium, et splendorem dantium, Vita, moribus, doctrina, Exemplis, pietate austeritate vitae, toti Mundo, non posse audire Confessiones, nec praedicare verbum divinum! quod omnium vilissimo ac nequissimo (?) praesbitero seculari non denegat Ecclesiastica ratio! Durante ista Comentabili et deploranda sede vacantia

ordinaria nullum habemus superiorem; nullum ordinarium, nulli actus Pontificales exercentur nulli presbyteri iam a triennio ordinatur! Nullibi cura Animarum peti potest. Nisi a Sede Apostolica Romae? Aut Viennae apud Nuntium (sed rara, aut penitus nulla apud modernum expeditio) Intervallum autem, aut Chaos, distantia loci, Vienna a Comitatu Cilliensi 215 Miliaribus distat, quomodo pauper clericus pro ordinatione aut dimissorialibus, vel miser presbyter pro cura animarum, tam distans iter, in tam periculosissimo statu belli, ubi praedones, latrones in omnibus angulis, vix Equestres cum comitatu securi, et insuper nihil habentes Viatico carentes in tali grassante Annona sufferere possint. Et hac maxima penuria sacerdotum oviculae sanguine Christi redemptae plerumque ex defectu presbyterorum damnum patiuntur. Imo nec nos Sacerdotes seculares pro salute animarum nostrarum habere condignos confessarios possumus. Et ratio?

Ad excitandum maiorem zelum, affectionem et charitatem Populi erga sacram Religionem, in largiendis elemosinis tum et promovendam maiorem Reverentiam et respectum, Illustrissimus, uti singularis propagator S. fidei, desiderium hoc pium ac sanctum vigore productarum rationum promovere, meque voti compotem facere dignabitur. Siquidem non, nisi gloria Dei, salus animarum, zoelus Populi, promotio sacrae Religionis queritur ac petitur. Me illustrissimo pro exorabili ac favorabili Expeditione Cilleam promovendo quem Deus etc.

Tijberii ex officio Archidiaconali Comitatus Ciliensis 15. Januarij Anni 1630.

Michael Wollich Archidiaconus Pathriarhalis Vallis Savinae, et Campi Dravi fluvij, Parochus Tyberiensis.

foris: posnetek.

manu Ingoli: nr. 49.

Referente Illmo. D. Card. Trivultio literas Michaelis patriarhalis Archidiaconi comitatus Cileensis in dioecesi Aquileiensi s. C. censuit capucinis dicti comitatus idoneis concedendam esse facultatem audiendi confessiones virorum et mulierum dicti comitatus donec de secularibus presbyteris idoneis fuerit provisos. et de hac facultate mandavit agi cum procuratore generali capucinatorum ut eam habito verbo cum Sanctissimo dictis capucinis concedat servatis servandis.

Si scriva latino a quest' Archidiacono con darli conto della risoluzione presa e dell' ordine dato.

Slovstvo.

Razprave. I. Izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. V Ljubljani 1923. Str. 400.

Od 9 razprav je ena filozofske, ostale historične in filološke vsebine.

Radi pičlega prostora se tukaj omejimo le na tiste stvari, ki spadajo v ožji deokrog našega društva in glasila.

Takoj v prvi razpravi dr. Prijatelja »Predzgodovina ustanovitve Slovenske Matice« imamo veselo ugotovitev, da je ideja tega društva prvi sprožil naš veliki Slomšek, in ko je po dolgem govorjenju in praznem pisanju stvar dozorela do konkretnosti, je zopet dal pobudo Slomškov učenec, kanonik Kosar, 40 rodoljubnih štajerskih Slovencev pa je zložilo prve darove po 50 gl.

Pri zgradbi naše narodne kulture niso bili »provincialci« samo pasivni odjemalci, marveč so opetovano aktivno nastopali in dajali pobudo. To je še danes naše načelno stališče: povsod se naj udelejujejo sile, za obmejne kraje je to še prav po-

sebeno potrebno. Zato naj se naše »provincionalno« delo ne ubija in ne prezira ...

V 3. razpravi poda prerano nam umrli dr. Kos zanimive podatke »iz zgodovine devinskih gospodov.« Devin je sicer daleč doli v Primorju, sedaj pod tujim gospostvom, a najznamenitejši član rodovine devinskih gospodov, Hugon VIII. je v zvezi z našo spodnještajersko zgodovino. Njegova mati je bila Katarina Ptuj-ska, njegova tretja žena Ana, sestra Rudolfa Wiltuškega (od 1375). Doto 3000 gl. ji je zasigural z dohodki Marenberga. Hugon in Rudolf Wiltuški sta sklenila pogodbo, da tisti od njiju, ki umirje brez otrok, prepusti preživelemu vse svoje imetje.

Ko je l. 1385 Rudolf umrl brez otrok, je prevzel še istega leta njegovo premoženje Hugon Devinski, njegovi vdovi Suzani pa se je obvezal, plačevati letno po 200 funtov.

Po smrti Hartnida Ptujkega je Hugon prevzel oskrbnitvo nad njegovima mladoletnima sinovoma Bernardom in Friderikom skupno s Hermanom (II.) Celjskim in Henrikom Rankensteinom. Tozadevni dogovor so sklenili 22. 2. 1385 v Radgoni. Nadškoj solnograški Pilgrim kot višji zemljiški gospod je l. 1387 izročil Ptuj v upravo Hugonu. Na Štajerskem si je pridobil mnogo posestev, med drugim Slovenjgradec, položivši 1500 funtov zastavnine. Od Ulrika in Otona Lichtensteina je 1388 kupil 8 mark letnih dohodkov v okolici Ivnice. L. 1375 je s svojim polbratom Jurijem dobil dovoljenje, da reši grad Marenberg, ki je bil zastavljen prekmurskemu velikašu Ivanu iz Novega Grada (Güssing). Tudi od št. pavelskega samostana je kupil neki dvorec v Marenbergu. L. 1386. je dobil v zastavo grad Maribor od Viljema Svibnjškega. Tudi okoli Jamnika pri Konjicah je imel posestva.

Najbolj nas zanima 7. razprava dr. Ljudmila Hauptmanna »Mejna grofija spodnjepanonska«. Tu govori pisatelj I. o Pribinu in Kocelju, II. o mejah Koceljeve marke. Razprava temelji na obsežnem študiju virov in osvetljuje marsikatero stvar pod novim vidikom. Pri nekaterih trditvah pa moramo zavzeti negativno stališče, da se gole domneve v našem zgodopisju ne ustalijo kot dognane ugotovitve.

1. Pisatelj trdi, da je Ludovik Nemški l. 828 (po bolgarskem napadu) razrušil vazalne kneževine ob obrsko-slovenski meji in ustanovil štiri mejne grofije, Karantanijo, Gornjo in Spodnjo Panonijo ter »Veliko« Kranjsko. Toda iz dotičnega vira vemo le, da je razdrobil furlansko marko v štiri grofije. Furlanska marka pa ni segala čez Dravo in nima nič opraviti z Gornjo Panonijo in Spodnjo na levi strani Drave. Katere grofije so to bile, viri nič ne poročajo, mogoče da kranjska in savinjska, pa le mogoče.

2. Ker se je Pribina dobro obnesel ob Zali, kjer mu je bila zemlja podeljena v zajm, pravi pisatelj, da je l. 847 dobil »slajno nagrado«: kralj mu je dal v last, kar je prej imel »in beneficium« (v zajm), izvzemši ono, kar je spadalo solnograški cerkvi, in povišal je bil za mejnega grofa (str. 319).

Tu je pripomniti sledeče: Ni res, da listina 816 podeljuje solnograški cerkvi le imunitetno pravico in da torej izgubljena predloga za »Conversio« ni bila drugo, ko imunitetna listina. Listina 816 vendar priznava solnograški cerkvi dejanski že pridobljeno posest in ji že naprej daje pravico, da vzame v posest, kar bi ji kdo legalnim potom podaril ter izrecno pravi, naj to poseduje brez vsakega ugovora. Na to sledi imuniteta (et nullus iudex...). To je torej Solnograd dobil že pred 30 leti.

Ko je pa l. 847 Pribina dobil svojo, dotlej v zajm dano zemljo v last, je bilo pač razloga dovoli, da se izrecno izvzamejo solnograške enklave, ker bi se lahko zgodilo, da bi Pribina ali kateri njegovih naslednikov kot polnopravni lastnik zemlje začel posegati v imunitetne pravice Solnograda, češ, te so veljale poprej, ko je bila zemlja dana samo v zajm. Nikakor pa ni iz tega razvidno, da bi bil Pribina postal sedaj mejni grof. Tudi iz navzočnosti Radboda, Werinherja in Pabona v Reznu

847, ne sledi, da so bili poklicani v Režno radi vprašanja, se li naj »tujcu« podeli mejno grofovstvo. Vir samo pravi, da so bili navzoči (fiebant praesentes). Privedli so jih lahko tja tudi drugi razlogi. Pribinova zadeva ni prišla šele na tem sestanku prvič v pretres, saj vir sam pravi, da so kralju njegovi zvesti to često priporočali (suis fidelibus saepus ammonentibus). Sicer je pa bila dovolj važna zadeva tudi, prepustiti »tujcu« v last obmejno zemljo, za Pribina samega veliko večja, kakor če bi bil povzdignjen v obmejnega grofa, iz katere službe bi bil lahko vsak čas odpoklican.

Da bi bila »Conversio« iz sovražnosti proti Pribinu zamolčala njegovo povišanje v mejnega grofa, ne drži. Pisec »Conversie« mu je sicer res sovražen, a baš v začetku tega odlomka priznava, da si je Pribina pridobil zasluge za Boga in cesarja.

Glavni namen piscu je vendar bil, potisniti v ospredje pravice solnograške cerkve do Panonije. Ako bi bil torej Pribina ob rečeni priliki res povišan v mejnega grofa, bi pisec tega ne mogel zamolčati, ker baš iz te okoliščine bi dobil važen povdarek za svojo stvar. Zamislimo se le v situacijo: Pribina je po vladarju povišan v mejnega grofa, a njegovi oblasti je odtegnjeno solnograško ozemlje. Ta izvzetek je za Solnograd velike važnosti in pisec bi ravnal proti namenu svojega spisa, če bi zamolčal to povišanje. Lahko bi se zgodilo, da bi kdaj prišel kdo drug za mejnega grofa, pa bi zanimal solnograško imuniteto, češ, to velja za lastnika zemlje, ne pa za mejnega grofa.

Z metodo take interpretacije bi lahko iz kateregakoli teksta izvajali stvari, ki jih tam ni.

Dejanski (če ne de iure) je postal Pribina mejni grof že takrat, ko je dobil zemljo v zaim, ker mu je vladar pač ni dal za to, da tam krave molze, marveč, da brani mejo. G. H. sam priznava, da so pri naseljevanju avarsko-slovenske zemlje odločevali pred vsem vojaški oziroma Pribina je moral bežati iz Nitre v sosedni moravski državi in tega gotovo ni pozabil. Ko mu je tedaj Ludovik dal to zemljo, je hotel tu postaviti ljutega sovražnika Moravije, držeč se stare nemške metode: Slovane pobijati s Slovani. Ker se je Pribina prva leta v tem dobro obnesel, je dobil zemljo v last.

3. Dudleja in Ruginesfeld. G. pisatelj se je blagovolil tudi ozreti na mojo razpravo v »Časopisu« (1919), kjer sem Ruginesfeld postavil na Mursko polje, Dudlejo po splošno v radg. okolico. On misli, da se mi ni zdelo vredno, pečati se z listino l. 860, ker je tam neko nasprotje. Ni bil to razlog, temveč moja metoda je bila: iz poznejših gotovih razmer sklepati na starejše, manj jasne, kjer so mogoče vsakovrstne apriorne kombinacije. Raziskovalcu je na razpolago dvojna pot: določiti najprej meje dudlebske grofije in postaviti v njih okvir tudi Ruginesfeld, ali pa nasprotno, poiskati najprej Ruginesfeld in sklepati, da se je tudi čez to zemljo razprostirala dudlebska grofija.

Mislim, da je znanstveno ta metoda popolnoma opravičena.

Proti mojim izvajanjem odgovarja: g. H.: 1. »O štajersko-ogrskih odnošajih enajstega in dvanaajstega stoletja vemo tako bore malo, da je vsak augmentum ex silentio nedopusten. (str. 324).

Res, o teh odnošajih vemo malo, kakor tam s Kronesom sam povdarjam, vemo pa vendar, kakšno je bilo razmerje med nemškimi vladarji in solnograškimi nadškofi. To razmerje izključuje kako novo darilo od strani vladarja v prid solnograških škofov ob vedno nemirni ogrsko-štajerski meji. »Argumentum ex silentio« velja še v večji meri za predpostavbo g. H., da bi bila neznano kdaj in kako v 11. ali 12. stoletju dobila solnograška škofija v last Mursko polje.

2. Listina iz l. 1057 ne omenja vseh solnograških posestev, torej nihče ne more biti porok, da ne izpušča tudi radgonsko-ljutomerskih.

Listina pač ne našteva solnograških posestev, o katerih ni bilo nikakšnega spora in nobene pravne nevarnosti. Drugače je pa s posestvi, ki so bila ob ogrski meji in bi si jih po odgonu Madjarov lahko kdo drug svojil. Med taka posestva spada brezdvomno v prvi vrsti radgonsko-ljutomerska okolica.

3. Dr. H. zanika, da bi bil kralj Ludovik 860 podaril nadškofu v Dudlebih le cerkev, češ, kjer je šlo za cerkev, dodaja listina izrecno »ecclesia«. —

Listina našteje pet cerkev, potem nadaljuje: »ad Nezilinpach«, potem »item ad Rapam, ad Tudleipin«.

Ta »item« se nanaša na prej povedano, t. j. na darovane cerkve, ker pozneje, ko gre samo za posest, takoj dostavi »beneficium«. Razume se pa, da so pri cerkvah vključeni tudi dvorci, ker so cerkve imele svoja posestva in bi darilo golih cerkvenih sten ne imelo zmisla. Da gre v Dudlebih res za cerkev, se prepričamo, če primerjamo darilo kralja Ludovika l. 860 z darilom Pribinovicem l. 852/3. Takrat je daroval Pribina nadškofu novoposvečeno cerkev v Salapiuginu. Z listino 860 hoče kralj dati v last in potrditi, kar je Solnograd dobil že prej od njega ali od drugih oseb. In med temi kraji našteva tudi pod »item« brez dostavka »ecclesia« Salapiugin. Ni mogoče, da bi pod to potrdilo ne spadala l. 852/3 darovana cerkev, marveč neki dvorec, o katerem prej nikjer ni bilo govora. Torej je tudi na Tudleipin obrniti spredaj stoječi dostavek »ecclesia«. Tako je razumel dotično mesto tudi r. dr. Kos (Gr. II., str. 134).

Z neko emfazo povdarja pisatelj velik prometni pomen krajev nad Lipnico, kamor hoče potisniti dudlebsko grofijo. No, takih prometnih prednosti ni manjkalo tudi radgonski okolici v rimski dobi.

V marsičem je pa pritrđiti g. pisatelju. Tako pozdravljamo njegovo pojasnitev, da je za pravo nezmisel, iskati v »Conversii« imenovan Keisi v Kiseku — v Gornji Panoniji. Zelo verjetno je, kar on izvaja, da je to kraj Kenese ali Kensa ob Blatnem jezeru. Če bi to ne obveljalo, bi bilo prej misliti na Kanižo kakor na daljni Kisek. Tudi usoda Koceljeva, da je končal v kakem nemškem samostanu, bo najbrž resnična. Če je tako, so mu gotovo Nemci pred smrtjo iztaknili tudi oči, kakor poprej Rastislavu.

F. Kovačič.

Narodne pravljice iz Prekmurja. Priredila Kontler in Kompoljski. V Mariboru 1923. Založil »Učiteljski dom« v Mariboru.

Gradivo, ki ga knjižica obsega, je nabrano v Prekmurju; vsak prispevek je opremljen s točno domovnico — z imenom zapisovalca in kraja —, kar je pohvale vredno. Bogve kaj novega nam zbirka sicer ne nudi, a temu se ne bomo čudili: saj so glavni pravljčni motivi naravnost internacionalni, splošno razširjeni in znani. Povsod srečujemo iste prikazni, z vedno istimi lastnostmi, stalne situacije s stalnimi rešitvami. Elementi, iz katerih pravljica ustvarja svoj svet, se neprestano ponavljajo, izpreminja se samo njih kombinacija. Lepi primeri za take »metamorfoze« so v naši zbirki n. pr. pravljice »Ježek«, »Strah«, »O začaranem vrtu«, »O dobrosrčnem kovaču« in legenda »Kristuš i sv. Peter«. Prvi dve se po osnovnem motivu krijeta z Milčinskega pravljicama »Sin jež« (Tolovaj Mataj 34) in »Jurko je iskal strahu« (Tolovaj Mataj 83), a samo v osnovnem motivu; v posameznostih se znatno razlikujeta. Že takoj začetek prve kaže zanimivo razliko: v naši pravljici mali Janček postane »ježek«, ker ga mati v nevolji tako imenuje; pri Milčinskem pa se kot jež rodi cesarici, ki je ob pogledu na ježa vzdihnila: »O, da bi dobila sina, ni treba, da je večji kakor ta jež!« Pravljica »O začaranem vrtu« ima zanimivo inačico v Freuensfeldovem »Zdravilnem jabolku«: a tudi tu imamo samo en skupni motiv: čudovito zdravilo, ki se ponj napotijo trije bratje. V pravljico »O dobrosrčnem kovaču« je prešla znana legenda o »Skrbi in Smrti«. Legenda »Kristuš i sv. Peter« je kombinacija treh motivov, od katerih drugega (čebela piči sv. Petra, on pa strese ves roj v vodo) pozna tudi Milčinski (Tolovaj Mataj 20), tretji pa je znan iz lepe Goethejeve pesmi »Legende«; sicer se govori tu o podkvi in črešnjah, v naši legendi pa o krajcarju in orehih, a motiv je isti.

Z naštevanjem teh pararel zbirki nikakor ne mislim kratiti vrednosti. Pomislek imam edino v tistih slučajih, kjer že odprej poznamo zapise iz Prekmurja, kakor n. pr. pri basni »Zakaj teče pes za zajcem«, ki nam jo je v prekmurščini povedal že Kūhar (prim. ČZN. 1913, pril. str. 15!). Sicer pa bodo take sorodnosti gotovo zanimale raziskovalca narodnega blaga in mu nudile dragoceno gradivo za primerjanje. Otroci, ki jim je knjižica predvsem namenjena, pa bodo pravljice vkljub tuintam znanim motivom brez dvoma čitali z zanimanjem in užitkom. Zato želim, da bi izdajatelja delo nadaljevala in bi temu I. zvezku (kakor stoji na platnicah!) kmalu sledili novi.

Glede teh pa eno željo! Oblika, v kateri so pravljice izšle, je delo obeh prirediteljev. Le tri kratke prispevke sta pridržala v prekmurščini. Da sta drugod lepo narečje nadomestila s knjižnim jezikom, je sicer škoda, a imela sta gotovo za to tehtne vzroke. Ako pa sta se že lotila »prirejanja«, bi bila morala izvesti to skrbneje in bolje. Milčinski je našo pravljico dvignil do neke višine, pod katero njegovi nasledniki ne bi smeli pasti. Preveč je ostalo v knjižici mest, ki motijo, bodisi s stilističnimi neuglajenostmi, bodisi s slovniškimi napakami. Med prve spada predvsem vrivanje praznih besed, ki stoje pogosto čisto po nepotrebnem. Večinoma so ti vrinki malenkostni, a vendar lahko docela razblinijo stavek in mu vzamejo vso plastiko. Stavek »s seboj vžameta le majhno spremstvo in pa seveda — kokota« (43) se glasi lepše in nazorneje, če izpustimo »pa seveda —«. Brez potrebe straši tak seveda tudi še na str. 34, 57, 58, 101. Odveč so razni zaimki (»ta« — 17, 28; »ti« — 58), razne členice (»tudi« — 49, »namreč« — 53) itd. Reči, da sveče svetijo komaj toliko, kakor »kaka neznatna« leščerba (17), je papirščina najplehekješe vrste. V stavku: »»Jaz bi tudi rada šla s seboj, če ti je po volji,« pravi svinja, ki bi seveda tudi rada bila zlat« (40), bi dober pravljicar za besedo »svinja« napravil piko, odvisnik pa zamolčal. Itd. — Drugo, kar zelo moti, so številne slovniške napake. Konstrukcij, kakor »zagleda ležati« (23, podobno 14, 62, 109...), in oblik, kakor »ježeka« (19), »ježekov« (19), »molekov« (110), »proti moževem gradu« (28), »k zlateu studentu« (38, 39), »pri tistemu mojstru« (91)... bi v knjigi pač ne smeli srečavati; v knjigi, ki je namenjena šolski mladini, pa že celo ne. Morda gredo te napake deloma na rovaš stavcu, a izgovor to ni. To je samo dokaz, da se je korektura opravila premalo vestno. Glasno vpijejo o tem tudi razne druge tiskovne pomote, med katerimi je ena celo taka, da junak Marko v »Strahu« sredi pravljice nenadoma postane — Martin (53, 54), proti koncu pa je zopet Marko! Vse to bi se bilo z malenkostnim trudom dalo popraviti in upam, da se bo v II. zvezku tudi zgodilo. Morda bi se našel tudi pripravlnejši naslov, kajti zbirka ne obsega samo pravljic, ampak tudi pripovedke, legende in anekdote.

To je moj »ampak«, sicer pa knjižico priporočam.

J. Glaser.

Schober Arnold, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien. Mit 216 Abbildungen im Texte. Sonderschriften des österr. Archaeologischen Institutes in Wien. Band X. Wien, Oesterr. Verlagsgesellschaft Ed. Hölzel & W. G. m. b. H. 1923. 4°. 234 strani.

Ni prvokrat, da se peča avstrijski arheološki zavod v svojih posebnih spisih s spomeniki rimske krajevne umetnosti in posebno z najmenitnejšim njenim delom, z nagrobnimi spomeniki. H. Hoffmann »Römische Militärgrabsteine der Donauländer«, prvo teh izvestij, pa že radi tega ni zadostovalo, ker se je enostransko pečalo z vojaškimi spomeniki in se ni oziralo na ostalo mnogoštevilno gradivo. Pa vendar se vojaški in civilni spomeniki popolnoma sporedujejo. To dokaže Schober prepričevalno v svoji knjigi, ki je posvečena zaslužnemu voditelju avstrijskega arheološkega zavoda, Emilu Reischu k petdesetletnemu tečaju njegovega delovanja na Dunaju. Knjiga je za nas posebno radi tega pomembna, ker se naši spomeniki — razun nekaterih večjih — prvokrat opazujejo iz umetniškozgodovinskega vidika. Do sedaj se je skoraj izključno cenilo te spomenike iz antikvaričnega stališča, posebno v zvezi z napisi. Umetnostno-

zgodovinsko stališče pa se je žalibog prevečkrat podcenjevalo. Pa ravno to stališče daje zgodovinarju večkrat dragocene dokaze za včas edino mogoče časovno določilo ali pa kaže, koliko domače umetnine je dosežene v posameznih delih. Umetnostni starinar pa zopet ne more pogrešati pomoči zgodovinarja za umetnostno zgodovino, sezidano na močno ugotovljeno tipologijo (likoslovje). Da Schoberjevi umetnostno-zgodovinski obravnavi rimskih nagrobnih spomenikov ta solidna podlaga ne manjka, dokazuje prvi del kot uvod, naslovljen: »Historische-epigraphische Grundlage der Datierung«, ki nas seznanja z najvažnejšimi dejstvi iz zgodovine legij, s posebnostmi rimskega imena, s sestavo nagrobnih napisov v obče in značajem rimske pisave v raznih stoletjih. V drugem delu nam nudi pisatelj seznam nagrobnih spomenikov v Noriku in Panoniji, po likih urejenih in popisanih, kateri seznam po pisatelju samem ni popoln, ki pa obsega vendar vse znane like. Izključeni so samo bili sarkofagi in pri nas redke žare ter velike arhitektonične grobnice. Ta del je jako pregledno izveden in ima dobre podobe. Tretji del še nam podaja enkrat obsežni pregled o razširjenju posameznih likov (tipov) in okrasnih osnutkov za obseg razprave; četrti nam razklada izvor oblikovnih in podobnih motivov. Prvi del pa, ki je za umetnostnega zgodovinarja posebne vrednosti, nam podaja tipozgodovinsko in slogopresojevalno (slogokritično) ponovilo.

Schober pride v svojih umetnostnozgodovinskih izvajanjih do zaključka, da se je noriško-panonska nagrobna umetnost razvila v ozkem stiku z italijanskimi vzori. Gornja Italija ni vplivala samo na izobliko posameznih nagrobnih kamenov, posredovala je tudi okraske, ki so prišli čez Rim iz grškega vzhoda. To velja tudi za bogoslužne spomenike, kakor se posebno dobro kaže na Mitrovih spomenikih v vzhodnih deželah Zraven pa še se kaže posebno v prvih časih za nagrobno umetnost drug nikakor ne bistveni vir, in ta je: domača keltiška umetnost. Pisatelj žalibog (str. 208.) samo mimogrede to omenja. Pozornost pa vzbuja, da se spomeniki iz severne Panonije zelo bistveno razločujejo od onih iz juga. Ne dajo se tukaj utajiti keltiški uplivi. Furtwängler je sicer hotel v tej vrsti umetnosti spoznati poseben legionarni slog; vendar pa ne dokazujejo samo naši civilni nagrobni spomeniki, ampak predvsem tudi Avgustov lok v Susi, ki kaže isti slog, da imamo tukaj opraviti s staro keltiško umetnostno tradicijo. Zato bi se mogoče morala ta skupina bolje povdarjati in se primerjati z znanimi keltiški spomeniki; pred vsem pa bi tudi zanimala zgodovinarja njihova omejitvev proti jugu in časovna doba, ker bi iz tega lahko sklepal na večje ali manjše romaniziranje vzhodnih alpskih dežel.

Da pri tako številni in mnogokrat težko pristopni snovi ne izostanejo nekateri manjši pogreški, se pač mora oprostiti. Kolikor je bilo meni mogoče s sredstvi, ki so mi na razpolago, snov primerjati, bi za spodnještajerske spomenike omenil sledeče:

Str. 54. k mestu 116: Kratica MED se ne razreši z »medicus«, ampak tukaj je domačija C. Rufa skrita, Mediolanum, ki je spadala k tribus Oufentina.

Str. 59. k mestu 130: Konec napisa bi se moral glasiti: *frater et conlega posu-lerunt*.

Str. 94. k mestu 200: Vojak je upodobljen v polni obliki. Prim. Bulićeve Zbornik str. 251. Mesto se spaja torej s št. 154. iz Lobora, ki je gotovo tudi še le iz III. stoletja. Št. 199. pa je starejša.

Str. 181. Za Panonijo je tudi iz skrajnega zapada, v okraju Poetovio, znan vzgled prostostoječega okroglega medaljona. Vzidan je v pokopališki zid v Vurbergu pri Ptuj.

V kratkem posnetku lahko rečemo, da nam tu omenjena knjiga daje marsikatero dragoceno pobudo, da se nanovo pečamo s pokrajinskimi spomeniki, katere so poklicni starinarji dosedaj večinoma prezirali.

Čas je, da se začnemo bolj brigati za domače spomenike, kakor do sedaj. Naša ožja domačija nas mora v prvi vrsti zanimati v svojem prosvetnem in zgodovinskem razvitku.

BEOGRAD, februarja 1924.

Dr. Balduin Saria.

Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark. XIX. letnik 1—4 zvezek 2 izv. Graz 1924.

Da nima samo naše društvo z gmotnimi sredstvi velikih težkoč, ampak tudi znanstvena društva v inozemstvu, nam je najboljši dokaz ravno zadnja publikacija graškega Historičnega društva. Le s tem, da je dobilo večjo denarno podporo iz Amerike, je izdalo najprej kot celi letnik s 104 stranmi ponatis dela dr. Mansi-jeve 3. publikacije o »zgodovini neposrednih davkov na Štajerskem do nastopa vlade Marije Terezije«. In sicer: Krajevno obdačenje mest in trgov (1—46). Začasne oprostitve in popusti dache (47—58). Redni davki v srednjem veku (57—64; je dodatek k 1. zvezku); potem sledi 13 raznih tabel. Ker se knjiga ozira povsod tudi na Slovenski Štajer, jo bomo tudi mi morali upoštevati.

Med tiskom so se našli še novi dobrotniki v Ameriki, ki so omogočili še vendar tudi publikacijo drugih spisov kot drugo polovico št. 1.—4. od str. 103—157. Tukaj objavljajo: A. A. Klein, K zgodovini turških vpadov na Štajersko ob času Friderika III. (103—125; tudi za slovenske kraje pomenljivo); Dr. E. Frieß in dr. K. Großmann, Štajerska kovačnica kos v Gornji Murški dolini v prvi polovici 18. stoletja (126—139). Dr. K. Hugelmann, Projekt za kongres avstrijskih alpskih dežel v jeseni 1848 (140—148; gre tudi za Kranjsko). »Bücherbesprechung«, prof. R. Kaindl se peča z najnovejšo zgodovino štajersko prof. Pircheggerja in slika njegovo pripravo in usposobljenost za tako delo. Pravi pa tudi, da Pirchegger pridno dela v nacionalni smeri v Südmarki in da je vodja nemške posredovalnice za Spodnje Štajersko. Iz tega poročila razumemo njegovo »nepristransko« zgodovino, kakor se očituje v vseh njegovih delih.

V drugem oziru pa nam kaže graško Zgodovinsko društvo pot, po kateri bi mogoče tudi naše društvo dobilo kako podporo od rojakov v Ameriki. M. Ljubša.

Nekaj slovstva o zadrugi.

Zadruga je priljubljen predmet za disertacije v inozemstvu i na filozofični i na juridični fakulteti. Ker so izšle v tujini, menda vse tozadevne publikacije pri nas niso splošno znane, čeprav so že starejše, in majhen — seveda nekompleten — pregled znabiti ni odveč.

Dragoljub Novakovitch, La Zadruga. (Les communautés familiales chez les Serbes.) Paris, 1905. p. 188.

Zelo obširna teza za juridični doktorat se peča pretežno z zadrugo v Srbiji in se ozira na kratko na zadrugo v drugih deželah. Agrarni kolektivizem in komunizem Laveleya odklanja za Jugoslovane. V vprašanju izvora zadruga se postavi proti Peiskerju na stališče, da je starodavna ustanova iz skupne domovine vseh azijskih narodov, ker ni dokazano, da je bizantinski davčni sistem, ki naj bi bil povzročil formacijo zadrug, obstojal v dobi, ko so Srbi prišli v bizantinsko cesarstvo, in ker v zakoniku Dušana in v krizobulah ljudje za davek in roboto niso skoro nikoli štetili po osebah ampak po hišah. Njegovo mnenje je, da je zadruga nastala v zelo daljni preteklosti pod vplivom domače religije, moralnih zakonov ter gospodarskih in političnih potreb takratnega časa. V Srbiji srednjega veka je favoriziral fevdalni ustroj države delitev zadrug, ker je s tem pomnožil število davčnih objektov. Spremenil pa se je položaj pod turško okupacijo. Ta doba zopet favorizira zadruga, ki so vendar neke vrste zaščita za člane in postanejo močne, da s tem zmanjšajo obdavčenje, ker Turki davek le mehanično pobirajo po hišah. Nasprotujejo pa Turki ustanovitvi novih zadrug.

Zanimiv je avtorjev popis zadruga, kakor jo je še sam videl v Srbiji. Podatki statistiko iz l. 1904. Končno obravnava gospodarske prednosti zadruga na eni strani, in neprijetnosti — večinoma psihološkega značaja — skupnega življenja na drugi strani, ki so v novejšem času povzročile razkroj zadrug.

Stališče oblasti napram zadrugi v novi srbski državi je bilo različno; do 1848 je prepovedovala delitev, 1849 jo je dovolila. Bili sta namreč že koj po osvobojenju dve struji, ena za ohranitev zadrug, druga individualistična. Boj teh idej se zrcali v zakonodaji — že v prvem 1844 promulgiranem državljskem zakoniku, ki je definiral zadrugo — in je bil eden faktorjev, ki je pospešil razkroj, drugi — že omenjeni — pa je bil v bistvu zadruga same.

Alexa Stanischitsch (iz Prijepolja v Hercegovini), *Ueber den Ursprung der Zadruga. Eine sociologische Untersuchung*. Bern, 1907. p. 72. (filos. disertacija).

Predmet je najbolj sporna točka vprašanja o zadrugi: ali je tudi zadruga novejša umetna tvorba kakor ruski mir, ali stara avtohtona ustanova.

Avtor zavrača Peiskerjevo teorijo, ker srbska zakonodaja ni slepo posnemala bizantinske in je bila bizantinska ognjiščina v 10. stol. že odpravljena. Določba o sinu in očetu v krizobuli Vladislavovi pomeni (po interpretaciji Jagićevi) samo, da mora sin po 3 letih po ženitvi sam prevzeti svoje obveznosti proti cerkvi, ne pa, da se mora ločiti od očeta. Pride do zaključka, da zadruga ni nastala v srednjem veku, ampak da je stara ustanova in takrat v razkroju, ker je država manjša udruženja izpodrinila. Kako daleč je napredoval razkroj, se ne more ugotoviti, ker manjka gradiva. Pod Turki pa nastopa zopet ojačenje zadrug.

Wladislaw N. P. — Alexieff (iz Soluna), *Ist die Zadruga — Hauskommunion — eine juridische Person?* Borna — Leipzig, 1910. p. 59. (jurid. disert.).

Vpelje nov element hišno skupnost ognjiščanina, ki je dokazana za severne Slovence, med tem ko zanjo pri balkanskih narodih v zgodovini srednjega veka skoro ni pisanih spomenikov. Po njem združuje zadruga v sebi elemente monarhistično vladane hišne skupnosti ognjiščanina in republikanskega ustroja bratstva. Po popisu stanja današnje zadruga preide na vprašanje o njeni pravni naravi. Dokazuje, da ni *corporate* in *communio* rimskega prava, ampak da spada, ker ima skupno premoženje podvrženo skupni upravi pod pojem »*Genossenschaft*« nemškega prava. Ni pa zadruga 3. oseba poleg oseb svojih članov.

I. I. Bunakov, Puta Rossiji (Sovremennija zapiski, Paris, 1922, p. 164—210).

Dotakne se le mimogrede (p. 173) vprašanja zadruga, ki jo smatra za produkt srednjeveške finančne politike Bizantincev in Turkov.

Pregled teh in podobnih prispevkov za bogato literaturo o zadrugi kaže, da v njih kakor v starejših v vprašanju postanka in starosti še ni enotnega mišljenja. Še vedno si stolita nasproti znani dve struji. Pisatelji se priključijo eni ali drugi, dostikrat ne da bi navedli mnogo novih argumentov pro ali contra, bolj na podlagi pripadnosti temu ali onemu sociološkemu sistemu kakor na temelju ugotovljenih zgodovinskih dejstev.*

Vsiljuje se tudi misel, da je to vklepanje zadruga v razne sisteme povzročilo preveliko sistematiziranje na škodo podrobnih specialnih del — njih število pravzaprav ni veliko — ki bi, čeprav je gradivo pičlo, na podlagi zgodovinskih dejstev edino mogla prinesiti zadovoljivo rešitev problema.

Lj. 18. I. 1924.

Dr. Melita Pivec.

* Ta vtis sem dobila pri zbiranju literature za referat o zadrugi v Parizu.

Dr. Fran Kos.

Nenadoma je 14. marca 1924 smrt ugrabila slovenski historični znanosti vrlega delavca, našemu društvu pa častnega člana.

Dr. Kos je bil rojen 24. decembra 1853 v Selcah pri Škofji Loki. Višje študije je dovršil na Dunaju. Služboval je večinoma v Gorici, le tri leta vmes v Kopru, kamor je bil prestavljen za kazen, ker se je preveč pečal s slovensko zgodovino in slov. »idijomom«, kar je seveda v avstrijskih očeh bila velika pregreha. L. 1911 je stopil v pokoj.

Po izbruhu italijansko-avstrijske vojne je bival kot begunec na Dunaju, kjer je jako dobro porabil priložnost v ondotnih državnih arhivih. Njegov posebno priljubljen predmet je bila najstarejša zgodovina Slovencev v sedanjih deželah. Njegovo največje delo je »Gradivo«, katerega je Leonova družba izdala že 4 zvezke. Rajni je bil idealen delavec, ki je mesto honorarja še z darili podpiral izdavanje »Gradiva«. V našem »Časopisu« je izdal več spisov il. 1911, 1915, 1918—1921.

V priznanje njegovih zaslug ga je »Zg. dr.« 13. febr. 1921 imenovalo svojim častnim članom. Njegova oseba je izginila iz naše srede, njegov časten spomin bo pa čuvala naša zgodovina.

Društveni glasnik.

Od zadnjega občnega zbora 23. novembra 1923 je odbor imel tri seje. V prvi odborovi seji 13. dec. 1923 se je z veseljem pozdravila ustanovitev »Muzejskega društva« v Varaždinu, s katerim želi naše društvo delovati v prijateljski vzajemnosti, ker Sp. Štaj. vežejo z Varaždinom v preteklih dobah mnogoteri kulturni stiki.

V drugi seji 31. januarja 1924 se je sprejelo 8 novih članov. Veliki župan gospod dr. Ploj je poklonil društvu 100 dinarjev in mu obljubil svojo pomoč. Blagajnik dr. Pipuš je položil račun za l. 1923. Društvo je imelo l. 1923 27.108·84 Din. dohodkov in 20.682·04 Din. izdatkov, torej bi bilo prebitka 6.486·80 Din., toda društvo je imelo 31. decembra 1923 še dolga 18.665·20 Din., torej je 1923 imelo primanjkljaja 12.180·40 Din.

Pri tretji odborovi seji 29. marca se je predsednik spominjal 14. 3. umrlega zgodovinarja in častnega člana »Zg. dr.« dr. Fr. Kosa. V imenu društva se je predsednik udeležil pogreba. Z zahvalo se vzame na znanje, da je celjska Posojilnica darovala društvu 800 Din. o priliki 80-letnice dr. Jos. Srneca in pa volilo umrle Drage Miklavčeve v znesku 607.48 Din.

Ignac Kumer pri Sv. Martinu pri Vurbergu je daroval društvu 8 listin in več starih novcev. Obširno je poročal predsednik o konvenciji glede razdelitve državnih arhivov bivše Avstrije ter ugotovil, da je ta konvencija baš za Sp. Štajer zelo pomanjkljiva, ker se ozira le na državne arhive na Dunaju ne pa tudi na namestniški in deželni arhiv v Gradcu, kjer so pohranjene važne arhivalije Spodnje Štajerske. Na tozadevni dopis županijske oblasti je društvo dalo obširno poročilo s pristavkom, naj se spodnještajerske arhivalije spravijo v Maribor in tu ošnuje javen županijski arhiv, kateremu odstopi društvo tudi svojo arhivalno zbirko proti gotovim kavicijam.

Dne 4. aprila je društvo priredilo historično »Besedo«, za katero ima glavno zaslugo g. prof. H. Družovič, ki je tudi predaval o zgodovini petja v Mariboru, gojenci moškega drž. učiteljišča so pa peli razne pesmi, ki so se nekda peče pri čitalniških »Besedah«.

Dne 3. decembra 1923 je društvo priredilo javno predavanje o historičnih portretih na oltarnem reliefu na Ptujski gori. Predaval je društveni predsednik, predavanje je pojašnjevala skioptična slika ptujskogorskega reliefa. Predavatelj je v kratkih potezah očrtal politično situacijo, kakor se je razvila po smrti ogrskega kralja Ljudevita Anžvinca († 1382) do l. 1409. V živahni in usodepolni historični drami te dobe nastopajoče vodilne osebe so ovekovečene v ptujsko-gorskih portretih. V tej dobi se že močno oglašajo jugoslovansko in turško vprašanje. Pokažejo se najprej konture poljsko-ogrsko-jugoslovanske države, ko se Poljaki odcepijo, se zdi, da bo nastala velika ogrsko-jugoslovanska država in končno se v bos. kralju Štefanu Tvrdku in celjskih grofih kristalizuje ideja jugoslovanske države. Turčiji je ta čas pretil

razpad radi znotranjih nemirov in tatarskih napadov. Rešila jo je le nesložnost in nesposobnost krščanskih vladarjev, zlasti balkanskih.

Ptujsko-gorski relief nam je edini ohranil izvirne obraze Celjskih, Hermana II. pa njegovih zakonskih in nezakonskih sinov in hčera. Relief nam predstavlja tudi predzadnjega Ptujčana, Bernarda in njegovo ženo iz celjske rodovine.

Poleg drugih je v reliefu cela vrsta balkanskih knezov, celo bogomilov. Relief je, rekli bi, okamenitev politične situacije proti koncu l. 1408 in začetkom 1409.

Društvo ima že pripravljeno zgodovino Ljutomera. Ker pa tozadevno volilo r. dekana Jos. Ozmeča 10.000 Din. ne jamči dovolj kritja morebitnega primanjkljaja in je primerno, da se zgodovina raztegne na ves Ljutomerski okraj, zato se je društvo obrnilo s prošnjo za podporo na razne korporacije, zlasti denarne zavode v okraju.

Dosedaj je društvo v ta namen sprejelo naslednja darila:

1. Zapuščina Jos. Ozmeča po odbitem desetku	Din. 9740.—
2. Trška občina Veržej	« 250.—
3. Trška občina Ljutomer	« 100.—
4. Posojilnica v Gor. Radgoni	« 500.—
5. Okr. Pos. v Ljutomeru v ta namen naložila	« 1387.90
6. Alojz Sunčič, kaplan pri Mali Nedelji	« 80.—

Skupaj Din. 12.057.90

Muzejsko društvo v Mariboru je imelo 23. marca 1924 svoj običajni letni občni zbor. Znatno se je to leto pomnožil muzej. Deloma z darili, deloma iz lastnih sredstev je društvo nakupilo zlato uro škofa Slomškega. Profesor Kolarič v Ptujju je daroval muzeju Slomškovo srebrno žlico. G. dr. Lipold in njegova gospa sta nabrala prostovoljne doneske, s katerimi se je nakupila Žmitkova slika: Aškerc na mrtvaškem odru. Najbolj se je pa muzejska zbirka pomnožila s tem, da se je vsled ukrepa presvetlega gospoda škofa dr. Karlina združil škofijski muzej z mestnim. Zlasti so znameniti kipi baročnega sloga in slike raznih umetnikov. Vsled te združitve so muzejski prostori postali pretesni in društvo je zaprosilo mestno občino kot lastnico muzejskega poslopja, da se prostori primerno razširijo, ker le tako se bo mogel muzej dalje razvijati.

V zalogi „Zg. dr.“ se dobi:

»Časopis« I.—XVII. po 10 Din.; letniki I., VIII., XI., XII. zv. 1. in XIII. so pošli. XVIII. letnik 30 din., XIX. letn. 40 din.

Zgodovinska knjižnica I. oddel., I. zv.: Krajevne kronike. Cena 2 din.

Zgodovinska knjižnica. II. oddel.: Prazgodovinske izkopine. Cena 2 din.

Janežičeva Slovnica. Spisal Gabrijel Majcen k petdesetletnici »Slovenske slovnice« Antona Janežiča. 2 din.

Dr. Matija Prelog. Spisal dr. Karol Verstovšek. Cena 2 din.

Fr. Kovačič: Trg Središče. Krajepis in zgodovina. Broš. 25 din.

Fr. Kovačič: Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini. Broš. 10 din.

Kragelj Josip: Tolminski pravilnik. 2 din.

Strekelj dr. Karol: Historična slovnica slovenskega jezika. Snopič 1—3. Str. 1—139. Vsi trije snopiči skupaj 23 din.; posebej prva dva po 10 din., 3. po 3 din.

Uredništvo je sprejelo:

Kostić Kosta N., **Naši novi gradovi na jugu**. Beograd 1922.

Mitković Rista, **Problemi i ljudi**. Beograd 1924.

Gjorgjević Tihomir R., **Iz Srbije kneza Miloša. Stanovništvo-naselja** Beograd 1924.

Publikacije srbske kr. Akademije:

Zbornik za istoriju, jezik i književnost srbskog naroda. Knj. IX. Zapisi Jevrema Grujića, 3. knj. Beograd 1923. Knj. X. Stari srbski zapisi i natpisi, knj. 4.

Posebna izdanja: Knj. XLV. Luka Vukalović i hercegovački ustanci od g. 1852—1862. Knj. XLVI. Zaharija Orfelin, život i rad mu. Beograd 1923. Knj. XLVII. Reforma Julijanskog koledara. Beograd 1923.

Srpski etnografski Zbornik. Knj. VI—VIII. Naselja i poreklo stanovništva. Beograd 1923.

Spomenik srpske kr. Akademije LVIII. Iz prošlosti Srba Žumberčana. Subotica 1923.

Staré i nové letopisy táboorské. Vydává Rich. Hrdlička, Žižkovi jmenovci či potomci? Na Táboře 1923.

Stele France, Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih. Ljubljana 1924. Nova založba.

Petković dr. Vlad. R., **Stari srpski spomenici u južnoj Srbiji**. Beograd—Zemun 1924.

Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju. Ured. H. Barić. Knj. I, sv. 1—2. Beograd 1923.

